СТЕФАНЪ АВРАМОВЪ

БЪЛГАРСКИЯТЪ ДУХЪ ПРЕЗЪ ВѢКОВЕТѢ

БОГОМИЛСКОТО СОЦИАЛНО ДВИЖЕНИЕ: — НАЧАЛО, РАЗВОЙ И БОРБИ СЪ ФЕОДАЛИЗМА И ВИЗАНТИЗМА

СОФИЯ
1944

СТЕФАНЪ АВРАМОВЪ

БЪЛГАРСКИЯТЪ ДУХЪ ПРЕЗЪ ВѢКОВЕТѢ

ПРИНОСЪ КЪМЪ ОБЩЕСТВЕНИТѢ ДВИЖЕНИЯ ВЪ ИСТОРИЯТА НА Б Ъ Л Г А Р И Т Ѣ

СОФИЯ, 1944

Печатница „КУЛТУРА“ — София

Посвещаваме този си трудъ
на свѣтлата паметь на незабравимитѣ ми другари въ младини

А. Ивановъ и
А. Попвасилевъ

„БЪЛГАРСКИЯТЪ ДУХЪ ПРЕЗЪ ВѢКОВЕТѢ“ зада види бѣлъ свѣтъ, се дължи единствено на безрезервната финансова подкрепа на столичния индустриалецъ г. Стойчо Стоевъ Керванбашиевъ, комуто дължа искрена, братска благодарность.

Авторътъ

УВОДЪ

Една отъ най-голѣмитѣ прѣчки за правилното развитие на нашия народъ е, че неговитѣ предци сѫ избрали за постоянно живелище оная часть на Балканския полуостровъ, която още отъ древно време пъкъ и досега си остава единственятъ главенъ кръстопѫть между тритѣ материци и презъ който кръстопѫть минаватъ първостепеннитѣ търговски и стратегически пѫтища: отъ Дунавъ за Егея, отъ Адриатика по долината на Морава и Вардаръ за Солунъ и отъ западна Европа презъ Нишъ—София—Цариградъ. Естествено отъ древно време и досега всички нашественици за Мала-Азия и топлитѣ води на Срѣдиземно море сѫ преминавали презъ нашата родина Всички кервански пѫтища, по които се е вършила търговията и размѣната въ широкитѣ владения на Отоманската империя въ Европа, Азия и Африка, сѫ минавали презъ България. Това е заставило турскитѣ управници съ огънь и мечъ да потурчатъ българското население, живущо край стратегическитѣ пунктове и главнитѣ кервански пѫтища и да заселятъ тамъ пришелци отъ азиатскитѣ си владения. Това сѫ вършили и византийскитѣ императори, за да се закрепятъ на Балканитѣ. По сѫщия отѫпканъ пѫть вървѣха Сърбия и Гърция следъ. Балканската война. Съ крути мѣрки тѣ се стремѣха да асимилиратъ македонскитѣ и тракийски българи, а тия, които не се поддадоха на асимилиране, бѣха насилствено изгонени.

Презъ византийското робство, особено презъ XII в., въ царуването на Алексий Комненъ, византизмътъ настѫпилъ съ цѣлата си бруталность въ България, за да задуши националното чувство на българитѣ. По това време богомилитѣ сѫ били единственятъ свѣтълъ лъчъ на народния устремъ рационално да се подигне морала всрѣдъ народа, да му се вдъхне вѣра и надежда, като по такъвъ начанъ се прояви реакция противъ византизма. И народътъ се наредилъ подъ знамето на богомилитѣ за отстояване на своята национална принад-

лежность. И византийската хронистка Анна Комнена (дъщеря на императора) се възмущава отъ дѣлото на богомилитѣ и казва: „Гърцитѣ и българитѣ сучеха добро млѣко отъ една майка, но богомилитѣ се явяваха и ги раздѣляха“. Така богомилитѣ сѫ отстранявали българитѣ отъ гърцитѣ и сѫ имъ внушавали да пазятъ своята националность и езикъ.

Подъ настѫпилия двоенъ тежъкъ хомотъ българскиятъ народъ е билъ обезглавенъ. Хилядници негови челници сѫ паднали подъ ятагана на османлиитѣ и византийска отрова, хилядници други такива, за да спасятъ живота си, се потурчили и станали бегове, други пъкъ се погърчили. Останалъ безъ челници, българскиятъ народъ е прекаралъ вѣкове въ летаргия, но, ако турцитѣ сѫ унищожили градоветѣ и културнитѣ му придобивки, ако византийската патриаршия е унищожила българската литература и книжнина и го лишила отъ неговия книжовенъ езикъ и самостоятелна църква, като османлиитѣ сѫ го поставили въ рубриката „румъ миллети“, т. е. гръцки народъ и сѫ го предали всецѣло въ вѣрско отношение въ рѫцетѣ на Цариградската патриаршия, все пакъ коравиятъ българинъ, който презъ страшнитѣ времена е бѣгалъ отъ долинитѣ и се приютявалъ въ планинитѣ, за да запази своята челядь и живъ езикъ, този селянинъ—земедѣлецъ, проникнатъ отъ свободолюбивия богомилски духъ, не забрави своята родна речь, не се погърчи. При настѫпилитѣ по-добри времена той слиза отъ планинитѣ и се настанява въ долинитѣ, порейки съ ралото си майката-земя. Затворенъ въ своята селска задруга, българинътъ живѣеше съ своитѣ разбирания и отбѣгваше да иска сѫдебна намѣса на турскитѣ сѫдилища. Видѣше ли се подгоненъ въ долинитѣ, той се връща въ недрата на планинитѣ и пакъ чака добро време да се смъкне къмъ плодороднитѣ долини. Българскиятъ народъ показа чудна устойчивость и живителна сила презъ вѣковетѣ на робството. Заветътъ на дѣдитѣ се предаваше въ задругитѣ отъ поколѣние на поколѣние, докато като гръмъ отъ ясно небе се разнесе ведриятъ зовъ на Паисий Хилендарски: „Отъ днесъ нататъкъ българскиятъ родъ има история и става

народъ". Скрититѣ заложби на българина се разкриха съ чудна бързина презъ Възрожденската епоха и, наистина, той стана народъ, който излѫчи отъ своитѣ стрѣхи смѣлитѣ борци Раковски — Каравеловъ, Ботьовъ — Левски, Хаджи Димитъръ — Караджата, Бенковски — Каблешковъ, Бачо Киро — Пѣтлешковъ и се стигна до първия български парламентъ — Оборище.

Съ този си трудъ се лаская да вѣрвамъ, че ще дамъ малъкъ приносъ за проучване обществениятѣ движения въ древна България, които запазиха презъ вѣковетѣ българския духъ.

Авторътъ

ЧАСТЬ ПЪРВА

ГЛАВА I.

ПЪРВОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

ОТЪ ХАНЪ ИСПЕРИХЪ ДО ПОПЪ БОГОМИЛЪ

Ханъ Исперихъ се затвърдява въ Добруджа

Презъ втората половина на VII. в. ханъ Исперихъ преминалъ съ своята орда на дѣсния брѣгъ на р. Дунавъ и се затвърдилъ въ днешна Добруджа. Споредъ византийскитѣ лѣтописи, единъ отъ неговитѣ братя, ханъ Куберъ въ 865 г. напусналъ живелищата си въ Панония (днешна Унгария), преминалъ р. Дунавъ и настанилъ своята орда въ Керамийския лагеръ при р. Черна до днешното с. Чепигово въ Пелагонийско поле (Битолско) всрѣдъ славянскитѣ племена драговити и березити, като поискалъ разрешение отъ византийския императоръ Константинъ Погонатъ[1].

Държавното устройство на прабългаритѣ

Държавното устройство на прабългаритѣ е било абсолютно монархическо, съ родова аристокрация. Суровиятъ номадски животъ на българитѣ, готови за хищни нападения и отбрана, е създалъ всрѣдъ тѣхъ строга дисциплина. Благодарение на тази имъ военна дисциплинирана организация, славянскитѣ племена въ областьта на Черно море, Дунавъ и Балкана, които сж живѣели въ родови задруги и често враждували помежду си, признали върховната власть на ханъ Исперихъ.

Покоряването на славянитѣ

Историята на българитѣ почва отъ момента, когато ханъ Исперихъ съ своята орда отъ храбри и буйни българи, прилепнали къмъ своитѣ коне, нахлува въ Балканския полуостровъ и се налага на разпокжсанитѣ и враждуващи помежду си славянски племена и

[1] J. Marquart. Статия „Старобългарскитѣ изрази въ надписа въ с. Крумово и пр., спис. „Минало“ стр. 254 отъ 1913 г.

разнитѣ утайки, останали отъ живущитѣ и преминаващи презъ полуострова азиатски народи. Българското царство пъкъ се регистрира като самостоятеленъ членъ въ свѣтовната история презъ 679 г., когато ханъ Исперихъ победилъ византийския императоръ Константинъ Погонатъ и завладѣлъ Варна, заставяйки го съ договоръ да признае тия земи за български.

Споредъ византийскитѣ лѣтописи, седемтѣ славянски племена, населяващи областьта между Балкана, Дунава и Черно море, признали върховната власть на българитѣ, защото влѣзли съ тѣхъ „подъ договоръ", като съ тѣхно съгласие последнитѣ сж нахлули въ Балканския полуостровъ. Но на византийскитѣ лѣтописи изобщо не може да се дава пълна вѣра, защото тѣ сж записвали редица исторически събития, както подхождатъ въ интереса на Византия и на византизма. Ако има поне малко историческа истина, че славянитѣ сж влѣзли „подъ договоръ" съ ханъ Исперихъ, тѣ може би сж сторили това, като земедѣлски и пастирски народъ; да се избавятъ отъ едно голѣмо зло, ще да сж предпочели по-малкото зло, т. е. вмѣсто византийското вмѣшателство сж предпочели българитѣ, като, по силата на договоръ, сж ги пустнали въ своята земя. Но по-близко до историческата истина е, че ханъ Исперихъ съ своята орда се е наложилъ съ оржжие въ ржка на дребнитѣ славянски княжества въ Добруджа, а следъ това редъ по редъ сж били покорявани останалитѣ славянски княжества, въ които българитѣ се налагали като завоеватели и закрепостявали голѣма часть отъ славянитѣ. [1].

За това голѣмо събитие на Балканитѣ говорятъ чужди и наши историци. „Около половината на VII. в. български князъ на дунавската орда билъ Исперихъ, наричанъ отъ гърцитѣ Аспарухъ. Жилищата на тая орда по старославянски се наричали жгълъ, а у гърцитѣ онглосъ се наричалъ кжтътъ между Днестъръ, Дунавъ и Понта, доскоро още именуванъ съ татарското название Буджакъ, което сжщо значи жгълъ. Отсетне тамъ живѣли славянскитѣ угличи. Отъ тия жилища се започнали нападенията на българитѣ презъ Дунава въ Мизия и дори презъ Хемъ въ Тракия . . . Преди всичко българитѣ истикали племето северани отъ мѣстностьта презъ Берегавския проходъ. . . Другитѣ седемь славянски племена сжщо тъй трѣбвало да се покорятъ на българскитѣ завоеватели". [2]

---

[1] К. Иречекъ, История на българитѣ, стр. 92.

[2] Nicephorus Patr. 40; Theophanes I, 549; Шафрикъ II, 172 и след. Дриновъ, Заселение 152; Произхождение 41 и сл. Цит. по Иречекъ, Ист. на българитѣ, стр. 38.

Рускиятъ лѣтописецъ Несторъ поставя българитѣ като близки на хазари, маджари и обри, като между другото, казва: „Словѣньску же язику . . . живущю на Дунаи, придоша отъ Скуфъ, рекше отъ Козаръ, рекоми и Болгаре, сѣдоша по Дунаеви, насилници словѣномъ быша“. [1]

Последици отъ дохождането на българитѣ

По силата на редица исторически събития, славянитѣ ще да сж били принудени да оставятъ своитѣ исторически сждбини да бждатъ ржководени отъ българитѣ. Тѣ (българитѣ), следъ 2—3 вѣка, се претопили въ голѣмата славянска маса, ала съ своя високъ боеви духъ и организация, следъ кървави жертви и междуособици отъ дветѣ страни, създаватъ отъ разпокжсанитѣ славянски племена единъ народъ — една държава, на която даватъ и своето име, обаче, безъ да се е запазило каквото и да било отъ тѣхнитѣ нрави, обичаи, езикъ и пр.

И днесъ, следъ дванадесеть столѣтия, едно отъ най-крупнитѣ събития на Балканитѣ е било дохождането на Исперихови българи въ 685 г., което се е отразило сждбоносно за всички южни славяни, защото, ако не бѣха дошли българитѣ, които, съ своя войнственъ духъ и организация, да обединятъ и сплотятъ по-голѣмата часть отъ южнитѣ славяни и да ги опълчатъ въ борба за животъ или смъртъ срещу Византия и византизма, естествено надали щѣха да останатъ славяни на Балканитѣ, на които, безъ друго, византийската цивилизация щѣше да тури леко лустро и ги приобщи къмъ елинизма, т. е. щѣше презъ течение на вѣковетѣ да ги асимилира и направи „чистокръвни“ елйни.

Прабългаритѣ сж представлявали чиличена бариера, която е спирала нашествието на византизма всрѣдъ сърбо-хърватскитѣ славянски племена въ северо-западната часть на Балканския полуостровъ, а частично за славянитѣ въ България сж това, което представляватъ франкитѣ за Франция и варягитѣ за Русия. Това е фактически така, като се има предвидъ, че славянскитѣ племена сж живѣели въ родови задруги и тѣхниятъ демократически духъ не имъ е позволявалъ да създадатъ голѣма държава, въ която представителитѣ на задругитѣ имъ трѣбвало да губятъ по нѣколко дни въ „Съвещателното Вече“ (събранието на родовитѣ задруги).

Династически междуособици

При основаването на славяно-българската държава между славянитѣ и придошлитѣ въ страната българи, разбира се, не сж били избѣг-

[1] Лѣтописъ по Лавр. списку, С. П. 1871, стр. 10.

нати династическитѣ разпри и междуособици между боляр-скитѣ родове на двата народа, които междуособици сѫ про-дължили повече отъ два вѣка и много пѫти сѫ поставяли на изпитание самото сѫществуване на българската държава. Между двата народа е сѫществувало не само расово, но и рѣзко езиково и религиозно различие, което дълго време е било из-ползувано отъ враждуващитѣ помежду си боляри отъ българ-ския и славянски родове. При тая язва на разложение всрѣдъ болярството, настѫпва голѣмъ упадъкъ. Една отъ най-голѣ-митѣ причини за тоя упадъкъ е била властолюбивия стремежъ на болярите за ханския престолъ, като нѣкои отъ тѣхъ, въ борбата си противъ българската държава, сѫ намирали пълна подкрепа на Византия и ставали нейни оржия. Въ тия жестоки и кървави борби, болярынътъ Кормисошъ (отъ рода Вокилъ) презъ 739 г., като узорпаторъ, заелъ ханския пре-столъ. За да се закрепи, той унищожилъ всички боляри отъ Исперихович родъ Дуло и прогонилъ 200,000 славяни въ Ви-зантия, които били настанени въ граничнитѣ области на Мала Азия, а впоследствие били напълно елинизирани. Ханъ Сабинъ (отъ рода Вокилъ), който е стоялъ на ханския престолъ само две години, е унищожилъ цѣлия ханскиродъ Угаинъ, заедно съ всички боляри привърженици на тоя ханскиродъ. [1]

Отъ проявитѣ на византийския императоръ Константинъ Копронимъ, ханъ Телериг разбралъ напълно, че импера-торътъ има свои прикрити агенти въ България, които, като пър-венци въ ханския дворъ, следѣли всѣко военно движение на отбраната на страната и му донасяли. Ханъ Телериг решилъ да премахне тия византийски агенти, като, за да постигне цельта си, тайно писалъ на императора: „Азъ се решихъ да побѣгна отъ тука и дойда при тебе. Обаче, прати ми честна дума за моята безопасность и ми съобщи, кои сѫ ти тукъ приятелитѣ, за да имъ се повѣря и тѣ да ме придружатъ". Императоръ, неподозирайки играта на Телериг, напълно повѣрвалъ и му съобщилъ своитѣ хора, които ханътъ веднага изловилъ и на-казалъ съ смърть. — „Тази коварна измама до толкова съкру-шила стария императоръ Константинъ, че той — както пише Теофанъ — скубалъ отъ ядъ побѣлѣлитѣ си коси". [2]

Но доколко е билъ силенъ византизмътъ въ Българ-рия, ясно проличава отъ обстоятелството, че едва две години следъ тази своя акция противъ византизма, ханъ Телериг

[1] К. Иречекъ, История на българитъ, стр. 98.

[2] К. Иречекъ, цит. съч., 98; Проф. Златарски — Лекции въ академията.

напустналъ тайно ханския престолъ и избѣгалъ въ Византия, дето му е билъ даденъ високия чинъ патриций, останалъ завинаги тамъ и се оженилъ за императорска внучка.

Тия кървави борби за ханския престолъ презъ първото българско царство се продължили цѣли три вѣка, докато въ 971 г. рускиятъ князъ Светославъ заловилъ въ Силистра и избилъ около 300 души отъ българскитѣ велики бойли, съ което е нанесълъ чувствителенъ ударъ върху българската държава. Отъ тогава вече всрѣдъ болярството ще да е взелъ връхъ славянскиятъ етнически елементъ.

Всрѣдъ тия жестоки разпри и изпитания, славяно-българскиятъ народъ почва своята история, домогвайки се да обедини всички южни славяни, но въ тоя си устремъ къмъ обединение, той срѣща упоритата съпротива на Византия, съ която е билъ принуденъ да води вѣковни борби.

Първобитното християнство и християнски общини

Въ първитѣ вѣкове на нашата ера, християнството се яви като смѣлъ повикъ за бунтъ противъ тогавашнитѣ обществени наредби, за устройството на ново общежитие, поставено на християнски начала, т. е. върху началата на потрѣбителния комунизъмъ на общинскитѣ задруги. Първитѣ християнски общини сж основали своитѣ общежития върху тия хумании християнски начала. Съ това единствено може и да се обясни така бързото и широко разпространение на това учение презъ първитѣ вѣкове на нашата ера. Впоследствие, обаче, този християнски идеалъ се оказа една неосжществима утопия на земята. Защото, докато християнскитѣ общински задруги бѣха малко и докато разпространението на това учение бѣ ограничено, неговитѣ хумании разбирания намираха приложение, но колкото повече се разпространяваше, толкова повече християнството подриваше почвата подъ устоитѣ си. Но, наредъ съ работата на християнскитѣ общини за разпространението на християнството, работи и неговиятъ противникъ. Следъ като християнството и неговитѣ идейни борци и организатори сж минали презъ всичкитѣ ужаси, които може изобщо да измисли звѣрскиятъ инстинктъ на човѣка, следъ като маса християни сж последвали примѣра на Исуса и сж били заковани на кръста, управницитѣ — езичници се видѣли оградени отвредъ съ християни, особено въ своитѣ войски, поради което сж били принудени да превзематъ крепостьта отвжтре. Съ възприемането на християнството отъ императоръ Константинъ Великий и възвеждането му въ държавна религия, естествено то е изгубило първоначалното си обаяние всрѣдъ маситѣ. Но все

пакъ първобитнитѣ християнски общества сѫ спазвали предаденото имъ отъ Апостолитѣ, т. е. отъ първоизточника, християнство и не сѫ признали компромисното християнство, което е било вече държавна религия въ Римската и Византийската империи. Така християнството, отъ религия на париитѣ и плебеитѣ, стана религия на патрициитѣ. [1] Обаче. за голѣма часть отъ маситѣ държавната религия изгуби своето обаяние и, най-важно, своето значение.

Наредъ съ държавната християнска религия е сѫществувало и първобитното християнство съ своитѣ отдѣлни тайни вѣрски общини, пазейки строго предаденото имъ отъ дѣди и прадѣди, като зеницата на окото си.

Частично християнизирание на славянитѣ

Преди навлизането на Исперихитѣ българи на Балканитѣ, християнството, още въ първитѣ вѣкове следъ Христа въ неговата първобитность, е било пустнало вече своитѣ корени между славянитѣ, тракитѣ и другитѣ народностни малцинства. Първитѣ гнѣзда на християнския религиозенъ култъ сѫ били дѣло на разнитѣ секти, религиознитѣ и нравствени догми на които ярко се отличавали отъ тия на официалното византийско православие. Проповѣдницитѣ — сектанти, като напълно убедени християни, съ своето слово и личенъ примѣръ на живѣене, сѫ вкоренявали въ душата на славянитѣ култа къмъ Христа. Когато пъкъ ханъ Исперихъ преминалъ Дунавъ и покорилъ славянскитѣ земи, въ продължителнитѣ войни съ Византия, водени отъ него и неговитѣ приемници, военно-пленници българи и славяни, прекарвайки дългогодишно робство, следъ завръщането си отъ Византия, въ болшинството се явили ревностни пропагандатори на византийското православие.

Ханъ Крумъ презъ своитѣ войни съ Византия изпълнилъ страната съ пленници — християни, между които се намирали епископи и свещеници, които почнали да разпространяватъ християнството между езичницитѣ българи и славяни. Ханъ Омортагъ се изплашилъ отъ бързото разпространение на християнството и заповѣдалъ да накажатъ съ смъртъ Одринския епископъ Мануила съ 374 пленници. Но впоследствие. за да запази езичеството, ханъ Омортагъ върналъ обратно на Византия плененитѣ отъ него византийски войници [2].

---

[1] Д. В. Дреперъ, Борбата на религията съ науката, стр. 35 — 40.

[2] К. Иречекъ, Ист. на бълг. 101; Голубинский, Кр. оч. ист. прав. церквей 20 — 25.

Демографско различие Населението на Балканитѣ изобщо не може да претендира за демографска еднаквость и расова чистота, защото, освенъ живущитѣ въ компактни маси славяни, траки, илири и гърци, презъ полуострова до този периодъ сѫ преминали ордитѣ на печенеги, авари, готи, хуни, кумани, татари и пр., които безъ друго ще да сѫ оставили своитѣ утайки. При такава смѣсица отъ различни демографски елементи започва сѫществуването си първото българско царство.

България центъръ на подмолнитѣ борби между Римъ и Византия Но най-голѣмото нещастие на българския народъ е, че той е избралъ за свое постоянно живелище именно тая часть отъ Балканския полуостровъ, която отъ древно време и досега си остава главенъ кръстопѫть между тритѣ материци и презъ който кръстопѫть сѫ минавали първостепеннитѣ търговски и стратегически пѫтища: отъ Дунавъ за Цариградъ, отъ западна Европа по долината на Морава и Вардаръ за Солунъ и отъ западна Европа презъ Нишъ — София — Цариградъ. Това е и първопричината, щото Балканитѣ да бѫдатъ постоянна арена на подмолнитѣ борби за надмощие между Римъ и Византия, т. е. между католицизма и византизма, като западната часть на полуострова е била подъ влиянието на Римъ, а източната — подъ това на Византия.

Още следъ смъртьта на ханъ Исперихъ настѫпва страшенъ трагизъмъ всрѣдъ болярската класа и всѣка страница отъ политическата история на българския народъ е изцапана съ много кръвь. Българската държава често пѫти е била предъ прага на своето окончателно заличаване отъ историческата сцена и асимилирането на българския народъ отъ Византия, ако и последната не е преживѣвала по това време подобенъ трагизъмъ — борби за императорския тронъ, за повече власть и повече материални ценности и блага.

Официалното християнизиране Презъ царь Борисово време боляритѣ сѫ били вече оформени на три групи: едната — състояща се отъ чисти българи; другата — отъ чисти славяни, а третата — расово смѣсената славяно-българска.

За царь Бориса християнизирането на българския народъ е било държавна и династическа необходимость. Дълго време той е лавиралъ между Римъ и Византия, т. е. между католицизма и византизма. Но като еималъ предъ видъ, че близостьта на Византия и постояннитѣ войни съ нея сѫ изтощили жизненитѣ сокове на младата българска държава, той, между Римъ и Византия, е предпочелъ последната. Съ това предпо-

читане той е търсѣлъ приятелството на Византия, за да може въ единъ по-дълготраенъ миръ да се погрижи за уредбата на вѫтрешното положение на държавата[1]. За да влѣзе въ редовни и приятелски отношения съ Византия и останалитѣ съседни християнски държави и бѫде признатъ официално за български царь, Борисъ напуща езичеството и възприема християнството въ 864 година. Ако бѣше предпочелъ Римъ, може би тогава българскиятъ народъ по-добре би се обособилъ като отдѣлна народностна единица на Балканитѣ, различаваща се рѣзко отъ гръцкия елементъ и по тоя начинъ биха се запазили голѣми маси отъ славянскитѣ племена отъ претопяване, както е напримѣръ станало съ цѣлото славянско племе березити, населяващи Тесалия, което въ царуването на Самуила е било преденъ стражъ на славянството, а следъ това презъ византийското робство било елинизирано.

Отъ друга страна пъкъ съ християнизирането царь Борисъ се е стремилъ да отстрани най-голѣмитѣ пръчки за обединението чрезъ кръстосване на славянитѣ и българитѣ и оформяването на българската народность, а именно: расовото различие, разноезичието и религиозното различие. Възприемането пъкъ на славянската писменость отъ уеднаквенитѣ вече съ християнизирането славяни и българи ще да е донѣкѫде циментирало основитѣ на българската нация, благодарение на което българскиятъ народъ навлиза въ страницитѣ на свѣтовната история, преживѣва много страшни катаклизми и при все това сполучи да се запази като народъ и презъ дветѣ черни и продължителни робства — византийското и турското.

При положението пъкъ, че разни християнски секти сѫ били вече консолидирали своето положение съ затвърдяването на религиозно-нравственитѣ си догми, наложеното византийско православие се посрѣща отъ християнизиранитѣ по-рано сектанти съ неприязънь, а на езичницитѣ се налага по царска повеля. При това положение сектантитѣ християни е трѣбвало да правятъ компромисъ съ наложеното имъ съ царска заповѣдь византийско православие, какъвто компромисъ тѣ не ще сѫ искали миромъ и доброволно да направятъ, защото съ християнизирането се е почналъ и походъ противъ славянската култура, народна поезия, нрави и обичаи, за да бѫдатъ замѣстени съ византийски такива.[2]

---

[1] Cedr. II, 153.

[2] Попруженко, Слово Козма, 80; Д-ръ В. Киселковъ — въ предисловието си на превода „Презв. Козма и неговата беседа".

Християнизирането на езичницитѣ пъкъ е засегнало само смѣняването на външнитѣ религиозни форми, безъ да е засегнало душевния миръ на народнитѣ маси, които дълго време сж продължавали да живѣятъ съ своитѣ езически разбирания, но проформа сж минавали за християни. Славянитѣ не сж могли да се помирятъ съ външния блѣсъкъ на насила наложеното имъ византийско православие. Не трѣбва да се изпуща изпредвидъ пъкъ и обстоятелството, че, свикнали да се черкуватъ подъ вѣковни джбове и разни езически оброчища, кждето сж отправяли своитѣ молитви къмъ разнитѣ езически богове, славянитѣ изведнажъ насилствено сж били заставени да строятъ великолепни храмове, съвсемъ чужди на тѣхния традиционенъ мирогледъ, отъ една страна, пъкъ и сложнитѣ християнски догми и тържествени обреди на византизма сж били, отъ друга страна, въ пълненъ разрѣзъ съ простодушната религиозна представа на славянитѣ.

По поводъ насилственото християнизиране на славянитѣ — езичници, българскиятъ авторъ П. Мутафчиевъ пише: „Християнизувано външно, обществото ни въ своята цѣлость бѣ оставено по тоя начинъ да живѣе съ много отъ нѣкогашнитѣ си вѣрвания и то само да търси срѣдства и възможности, за да ги нагажда къмъ християнскитѣ представи и форми. Една древна вѣра, следователно, бѣ разклатена и порутена, безъ да бжде достатъчно замѣнена съ друга, която можеше да просвѣтли съзнанието и да ги успокои. Така въ дълбочинитѣ на своята душа народътъ ни си остана завинаги езичникъ. . . Но покръстването на народа ни, при условията, въ които се извърши това, стана изходенъ моментъ за цѣла редица явления и отъ по-другъ характеръ. Християнството, въ тоя си видъ, съ който официално бѣ насадено у насъ, попадна тукъ въ една срѣда, въ всѣко отношение различна отъ тая, въ която се бѣ формирало. Източното православие бѣ специфична рожба на византийската култура, нераздѣлна нейна часть. То бѣ не само вѣроизповѣдание, а носещо въ себе си цѣлата социална и политическа идеология на една многовѣковна цивилизация. Догматичнитѣ, ритуални и морални елементи въ него бѣха само отдѣлни прояви на една много сложна общность — византизмътъ и като строй на живота и като мирогледъ. . ."[1]

Рѣзка промѣна Не може да се отрече факта, че съ преминаването отъ езичество къмъ християнство, българскиятъ народъ се е издигналъ на едно по-високо

[1] П, Мутафчиевъ, Попъ Богомилъ и Св. Ив. Рилски, Фил. пр.,г.2,кн.2.

стжпало въ културното си развитие изобщо, особено пъкъ съ създаването отпосле на писмения славянски езикъ, но сжщевременно не може да се отрече и факта, че, наредъ съ християнизирането, сж били изоставени дотогавашнитѣ икономически и политически форми на управление на българското общежитие и сж били възприети византийскитѣ правни норми, които внасятъ рѣзко противоречие между привилегированитѣ класи, отъ една страна, и селячеството, отъ друга, изострятъ взаимноотношенията срѣдъ тѣхъ и подготвятъ безразличието всрѣдъ народнитѣ слоеве, поради което българската държава попада въ две тежки робства.

Както се каза по-горе, заедно съ християнизирането, сж възприети и византийскитѣ правни норми, следователно възприето е и византийското жестоко и безчовѣчно законодателство, което е било чисто азиатско. Както е известно, сждебниятъ законъ на българитѣ (законъ соудный людьмъ) е преработка на Еклогата на Левъ Исаврийски. Този византийски законъ почти за всѣко престжпление е предвиждалъ наказание смъртъ или пъкъ безчовѣчно осакатяване: отрѣзване на ржце, уши, носъ, ослѣпяване, скопяване и редица други жестоки и нечовѣшки наказания. Славянскиятъ свѣтогледъ, обаче, е отхвърлилъ византийската жестокость, та въ преработката на горния законъ тия жестоки наказания сж били замѣнени съ глоба, конфискация на имоти, изгонване отъ страната, или пъкъ съ продаване на провинения въ робство. Но въ всѣки случай славянскиятъ свѣтогледъ е предпочиталъ да вижда хората здрави, отколкото на всѣка крачка да вижда уроди — лишени по законенъ начинъ отъ ржце, уши, очи, носове и пр.

Съ насилственото християнизиране на българския народъ не е станала само смѣна на езическата религиозно-обредна декорация съ християнската такава, а въ действителность е станала една рѣзка и коренна промѣна въ самата организация на държавната власть, отъ една страна и отъ друга — въ самия политико-стопански животъ на страната и на българското общежитие, която рѣзка промѣна е станала причина за арена на постоянни борби между привилегированитѣ и непривилегировани българи и славяни и които борби сж се водили дори и до самото турско робство.

Впоследствие, особено всрѣдъ болярството и висшето духовенство, византизмътъ е внесълъ и сжществена рѣзка промѣна въ нравитѣ на християнизувания български народъ, което е изострило въ голѣма степень търканията между привилегированата класа и непривилегированата такава.

Пасивна съпротива

Въ България, славянското мнозинство, макаръ и проформа, по силата на царската повеля, да минавало за християнизувано, въ сѫщность и презъ XI в. още имало езичници, които твърдо пазѣли своитѣ езически обичаи, водейки пасивна съпротива. „Историята ни разказва за възстанието на болярите срещу Бориса, обвиненъ отъ тѣхъ, че далъ на народа „лошъ законъ“. Това възстание навѣрно не е представлявало нѣщо изолирано и лишено отъ всѣкаква връзка съ настроенията на маситѣ. Ако днесъ не разполагаме съ известия за опозицията, която българскиятъ владѣтель е срещналъ и въ останалитѣ срѣди на своя народъ, то е навѣрно поради това, че тая опозиция не се е нуждаела отъ прояви, къмъ каквито българского болярство — поради общественото си положение — бѣ счело за необходимо и възможно да прибѣгне. За маситѣ пасивната съпротива се е явявала по-сигурно и по-безопасно срѣдство. Тъй ставатъ обясними съобщенията на стари автори, че дори два вѣка следъ Бориса въ българската земя имало хора, които продължавали да пазятъ своитѣ древни вѣрвания“.[1] „Не ще е чудно, казва К. Иречекъ, че въ X вѣкъ не всички славяни въ българската държава били християни, или пъкъ че не всички славяни християни сѫ се откѫснали отъ езическата славянска теогония и битова философия. Тѣ живѣели съ тѣхъ и, като славяни, често се борили въ душата си да ги помирятъ съ християнството или да имъ дадатъ християнски оцвѣтъ. Езичеството продължавало да сѫществува до времето на царь Петра и по-късно“.[2] Другъ български авторъ пише: „Вѣковнитѣ традиции на езичеството не можеха да се забравятъ. Бунтътъ на Борисовитѣ боляри и отмѣтането на Борисовия синъ Владимиръ отъ новата вѣра сѫ отчасти доказателства за това. Иоанъ Екзархъ, съвременикъ на царь Симеона, изрично споменава за останалитѣ още некръстени славяни въ българската земя. Св. Иванъ Рилски, който живѣлъ презъ царь Петрово време, съветва въ своя заветъ ученицитѣ си да упѫтватъ своитѣ сънародници въ правата вѣра и да ги отклоняватъ отъ езическитѣ обичаи, каквито тѣ държали и следъ кръщението. Въ Родопитѣ имало некръстени българи дори и презъ XI. в., които, както се говори въ житието на св. Георги Иверски, още се кланяли на своитѣ кумири. Съ други думи, дълго следъ приемане на християнството, българитѣ пазѣли своитѣ езически обичаи и живѣели въ вѣрска неустановеность“.[3]

[1] Проф. П. Мутафчиевъ, пакъ тамъ.
[2] Д. Мишевъ, България въ Миналото, стр. 62. Осокинъ, стр. 141.
[3] Йорд. Ивановъ, Богом. книги и легенди, 16.

Христия низирането за царь Бориса се явява династическа необходимость

Историческото развитие на първото българско царство, както е ставало изобщо съ всички държави въ тази епоха, е било непосрѣдствено свързано съ личноститѣ на владѣтелитѣ, но при все това сж играели не малка роля и външнитѣ и вжтрешни политически събития, както и културнитѣ прояви на общежитието. За царь Бориса християнизирането на българския народъ е представлявало, както се каза по-горе, държавна и династическа необходимость, защото страната е била заградена отъ християнски държави, които съ християнизирането, естествено, сж се приближили и влѣзли въ редовни връзки съ България.

Събитията въ Борисовата епоха, които изиграха крупна политическа, икономическа и културна роля, а така сжщо тласнаха страната въ по-голѣмо търговско-стопанско развитие, сж извършени на два етапа: първиятъ безъ друго ще да е билъ напущането на езичеството и възприеманего на християнството, а вториятъ — славянската писменость. Това прогресивно развитие, естествено, е тласнало страната напредъ и я е наредило въ реда на напредналитѣ държави въ Европа.

Въ самия периодъ на християнизирането, българитѣ възприели напълно държавното и църковно устройство на Византия. Но разюзданиятъ животъ и некрасиви дѣла на нахлулото въ страната византийско духовенство, които напълно се изключвали отъ християнството, което се насаждало всрѣдъ маситѣ, разочаровало напълно душевния миръ на славянитѣ, особено пъкъ на сектантитѣ, които сж живѣели по подобие на първобитнитѣ християни. Византизъмтъ, по своята специфична форма, развиванa и култивирана цѣли вѣкове, ималъ свой особенъ мирогледъ и коваренъ духъ, които били нагодени единствено въ интереситѣ на Византия и византизма. Византия, по подобие на Римъ, се е стремила да подчини всички балкански народи, било съ насилие, било съ културата си, като не е правила подборъ на срѣдствата си.

Дълго време се е водила борба между тайнитѣ сектантски общини на първобитнитѣ християни съ официално възприетото византийско православие, докато най-после изъ срѣдата на славянството се явява смѣлиятъ реформаторъ Попъ Богомилъ, който, възъ основа на славянския свѣтогледъ, изхвърля догмитѣ на византийското православие и тържественитѣ му обреди, смѣсва така очистеното християнство съ славянски езически повѣрия и започва да проповѣдва още въ X. вѣкъ на народа да се освободи отъ опеката на Византия и Римъ, като подири спасение само въ евангелскитѣ истини,

въ духовното и нравствено издигане на човѣка и на гражданина. Попъ Богомилъ съ своето учение издига смѣлъ протестъ срещу възприетата византийска система на управление отъ страна на държавата и църквата. Богомилството има две страни: чисто религиозна, съ своя теогония, космогония, догматика и етика, а така сѫщо и чисто социалъ-политична страна.

Царь Борисъ се опира на болшинството на народа

Борисовото царуване представлява единъ рѣзъкъ преломъ въ историческото, вѣрско и народностно развитие на българската държава и единъ смѣлъ пристѫпъ къмъ пълна славянизация на инороднитѣ елементи. По това време държавата е обхващала почти цѣлитѣ Балкани и излизала вънъ отъ тѣхъ. Границитѣ сѫ били: Черно море, презъ Марица близо до крайбрѣжието на Бѣло море покрай Солунъ, излизала на Адриатика, Черни Дринъ, Шаръ планина, Босна, Херцеговскитѣ планини, по Дунава и Драва, пресичала Сава, презъ Банатъ, Карпатитѣ и пакъ Черно море при устието на Дунава. Въ тази голѣма държава, естествено, прабългаритѣ, които още не били расово смѣсени съ славянитѣ, били като капка вода въ славянското море. Влиянието имъ се е чувствувало най-много около столицата Плиска и околностьта ѝ, кѫдето сѫ живѣели прабългарскитѣ велики бойли. За да запази независимостьта и суверенитета на България, царь Борисъ решилъ явно да признае надмощието на славянитѣ въ управлението на държавата и, за да се отстрани отъ постоянния контактъ съ родовата аристокрация на прабългаритѣ, премѣстилъ столицата си отъ Плиска въ Преславъ, отъ една страна, а отъ друга — да възприеме християнската цивилизация, съ помощьта на която да организира държавата и ѝ даде съвременни институции. Между славянитѣ, които били огромното мнозинство въ държавата, имали тайни християнски общества. Борисъ, въпрѣки прабългарския елементъ и неговата остра опозиция, решилъ да се опре на славянския елементъ и да се покръсти заедно съ цѣлия народъ. Плашейки се отъ византизма, той се е стремѣлъ да създаде християнска цивилизация и църква, които да бѫдатъ въ неговитѣ ржце — държавни, национални, но не и въ ржцетѣ на Римъ или Византия. Затова Борисъ се опрѣлъ на славянитѣ, основалъ славянска църква, славянизиралъ държавата, стремейки се да ѝ отвори пѫтя за славянската култура и независимость, далечъ отъ коварния византизъмъ.

Този чисто революционенъ актъ на царь Бориса представлява отъ себе си широкъ тласъкъ на бѫдещето развитие

на славянскитѣ народи на Балканитѣ и препрѣчване пжтя на византизма, защото:

Византия единствено се е крепѣла отъ църквата и нейнитѣ предани църковни служители; начело на църквата сж стояли най-интелектуалнитѣ сили на византизма, които сж подчинявали варварскитѣ народи единствено съ помощьта на църквата, асимилирайки славянския елементъ, за да се възобновява и подмладява грохналата елинска раса.

Византия презъ тази епоха е представлявала единъ картелъ, състоящъ се отъ нѣколко подбрани семейства, близки роднини на императори и патриарси, които сж държали въ ржцетѣ си управлението на страната и цѣлата търговия, експлоатирали сж всички подчинени народи, живѣейки разгуленъ и развратенъ животъ.

Византизмътъ пъкъ е билъ безъ всѣкакъвъ моралъ. Той е билъ вдъхновенъ отъ най-отрицателни прояви: безхарактерность, подлость, суета, долнопробенъ егоизъмъ, коварство, алчность, разгулность, външенъ блѣсъкъ и най-страшна поквара. При това положение, той се явявалъ като най-страшната и смъртоносна отрова за младия и издържливъ въ всѣко отношение български народъ.

Този безскрупуленъ византизъмъ не е ималъ никакъвъ другъ идеалъ, освенъ безмилостното използуване на закрепостенитѣ къмъ земята селяни, отъ една страна, и отъ друга — постоянни спорове около църковнитѣ догми и тържествени обреди. Чрезъ византийското православие Византия е владѣела Балканитѣ и за византизма било отъ голѣмо значение прѣсни сили отъ славяни да минаватъ въ лоното на византизма и бързо да се асимилиратъ, било чрезъ кръстосвания, било съ даване на разни материални облаги, съ единствената цель да се влива жизненъ сокъ въ живота на тази извратена космополитична нация.

Последици отъ християнизирането на българския народъ

Но държавническитѣ стремежи на царь Бориса, които сж му продиктували да християнизира народнитѣ маси, не се оправдали и впоследствие се опорочили. Въ предѣлитѣ на страната нахлули византийски свещеници и монаси, ала, вмѣсто да учатъ народа въ християнския моралъ, философия, братство и равенство, тѣ внасятъ — особено всрѣдъ болярството и висшето духовенство — разкоша, покварата и всичко гнило на византийския разюзданъ животъ. Въ това време византийското „православие“ е било вече изгубило всичко чисто и красиво отъ философията и свѣтогледа на първобитното християнство,

нагаждайки последното като инструментъ за защита завоюватѣлнитѣ стремежи на Византия и елинизирането на балканскитѣ народи, за която цель толкова кърви сж се пролѣли. Така че българитѣ, веднага съ християнизирането, се намѣрили въ твърде неизгодно положение, защото византийската патриаршия, чрезъ своето духовенство и богуслужебния гръцки езикъ, добила голѣмо влияние всрѣдъ висшия духовенъ клиръ и болярството. Това ще да е и първопричината, щото князъ Владимиръ, синътъ на царь Бориса, поддържанъ отъ много боляри, да подигне бунтъ за възстановяване на езическата религия.[1]

Византийската патриаршия, която се е смѣтала като висшъ духовенъ идеенъ центъръ на християнството на Балканитѣ, която е смѣтала християнството като свой монополъ, следъ като е била призната отъ българската държава съ християнизирането на народнитѣ маси, естествено тя е добила и моралното право и авторитетъ да се намѣсва въ чисто народнитѣ работи на българската държава и общежитие. Изпратенитѣ отъ патриаршията епископи и нисше духовенство сж играли ролята и на правници, защото християнството се е налагало и възприемало не само като нова вѣра, но и като новъ законъ. Съ гръцкия черковенъ езикъ и пѣние, патриаршията се е налагала и като духовна ценность, сиречь и като „непресушимъ изворъ на християнска философия и моралъ“ всрѣдъ народнитѣ маси.

Пристигането на първоучителитѣ

Въ 885 година ученицитѣ на солунскитѣ братя Кирилъ и Методий, подгонени отъ католическото духовенство въ Моравия, намѣрили добъръ приемъ въ Борисова България и се явили като челенъ отрядъ за отдѣляне на българската църква отъ византийската.

Пристигането на тази първа група славянски първоучители, които се проявили като горещи борци за запазването на българската национална държава и славянския ѝ обликъ, е било събитие отъ голѣмо историческо значение не само за България, но и за всички южни славяни, защото тия славянски първоучители сж поставили на предна линия националния езикъ на болшинството отъ българския народъ — славянския; защото тѣзи народни първоучители, начело съ епископъ Климента, били ревностни апостоли, отърсени отъ гнилостьта на византизма и свикнали да живѣятъ крайно скроменъ животъ, сж имали теоритическа и практическа подготовка за просвѣта

[1] Responsa. с. 17; Н. П. Благоевъ, Правни и соц. възгл. на богомилитѣ, стр. 21; К. Иречекъ, История на българитѣ, стр. 107.

на народнитѣ маси и, най-важното, тѣ сж имали на разположение преведенитѣ отъ Кирила и Методия и отъ самитѣ тѣхъ славянски църковни и др. книги. Тѣ, естествено, сж станали първи сподвижници на българския реформаторъ царь Борисъ и сж му дали пълната възможность да отдѣли българската църква отъ византийско и папско влияние, което вече е подкопавало устоитѣ на държавата, и да създаде българска народна църква съ славянско богослужение и църковно пѣние.

Когато въ X. вѣкъ Иванъ Комениатъ, обяснявайки за постояннитѣ нападения на славянитѣ, поддържа, че „покръстването слѣло скитскитѣ народи съ християнския народъ (гръцкия — б. н.), като храни и двата народа съ добро млѣко..."[1], т. е. че покръщаването претопявало славянитѣ и вливало нови жизнени струи въ изнемощѣлата гръцка раса, въ сжщото това време българскиятъ първоучитель епископъ Климентъ въ Охридъ и цѣлата область Кутмичевица учи паството си, че славянскиятъ родъ и езикъ сж съвършено други отъ тия на гърцитѣ и въ похвалното си слово за Св. Кирила казва: „По милостьта на Исуса Христа, ти се яви пастирь и учитель, който, като лъвъ, отвори уста на триезичницитѣ еретици, които, помрачени отъ зависть, казваха, че не е достойно да се слави Богъ на другъ езикъ, освенъ на еврейски, латински и гръцки, и отъ злоба станаха причастници на Пилата. Ти разори тѣхнитѣ сквернословия съ ясни притчи. Като преведе църковния уставъ отъ гръцки на славянски, отиде въ Римъ..."[2]

За ролята, която България е изиграла за славянството, рускиятъ авторъ Н. С. Державинъ пише: „България даде на славянството езика, у който израстна съвременната намъ славянска култура и на който бѣ сждено да извика първо на животъ въ славянската срѣда и чувството на пламенно самосъзнание и после въ течение на редица вѣкове да бжде за славянитѣ не само езикъ за молитва, но и органъ, обединяващъ славянството въ едно културно цѣло и, въ отдѣлни случаи, въ едно политическо цѣло... Но високата честь, която по-право принадлежи на българския народъ, се състои не само въ това, че той даде на славянския миръ езика за култура и просвѣта, но сжщо и въ това, че многострадална България е и люлка, на славянската култура"[3].

---

[1]) Папаригопуло, стр. 269.

[2]) Църков. вестникъ, г. II, бр. 16; Д. Мишевъ, Бълг. въ миналото стр. 122.

[3] Н. С. Державинъ, Българо-сръбски взаимоотношения, стр. 118, 119.

Заключение Революционният реформаторски замахъ на царь Бориса днесъ ни се вижда за много просто, естествено събитие, обаче въ IX. в. това събитие на отдѣляне отъ източно-православната църква и основаване на собствена българска църква, съ свои църковни книги на славянски езикъ и съ свое църковно пѣние, е произвело цѣла политическа и духовна революция всрѣдъ тогавашния християнски свѣтъ, защото по онова време нито единъ другъ народъ въ Европа не е ималъ нито една книга на своя матеренъ езикъ. При това положение, естествено, следъ гръцката църковна литература и книжнина, първа такава е била българската. Българитѣ, а заедно съ тѣхъ и всички славянски народи трѣбва да считатъ за гордость обстоятелството, че славяно-българскиятъ живъ езикъ първи въ Европа е добилъ възможностьта, вследствие революционния замахъ на царь Бориса, да се наложи отъ културна и вѣрска гледна точка и уеднакви съ латинския и старо-гръцкия мъртви езици, като при това славяно-българскиятъ езикъ е .станалъ и политически. [1]

Въпросътъ по отношение езика при църковното богуслужение е билъ единъ отъ най-деликатнитѣ и сжщевременно най-опаснитѣ, защото той е внасялъ политически, религиозенъ и културенъ характеръ всрѣдъ нацията. А въ това време Римъ и Византия сж били подѣлили народитѣ и сж имъ налагали латински и гръцки езици. На западъ се е употрѣбявалъ при богуслужението латински езикъ и Римската църква не е прощавала томува, който дръзне даже неволно да се черкува, вмѣсто на латински, на своя роденъ езикъ; на истокъ съ това право се е ползувала Византийската църква съ гръцкия езикъ. Триезичностьта е била вече осветена църковна догма, т. е. къмъ Бога е било позволено да се отправятъ молитви единствено на гръцки, латински и еврейски езици.

Смѣлостьта на царь Бориса да се отърси веднажъ за винаги отъ византизма и да въведе славянското богуслужение въ IX. вѣкъ е не само църковна, но и политическа революция отъ голѣмъ масщабъ и мжчно може да й се даде една пълна и всестранна преценка днесъ въ XX. вѣкъ, защото днесъ за насъ сж съвършено неразбираеми тогавашнитѣ религиозни страсти и суевѣрие, когато цѣли семейства и селища сж били обявявани за еретици и за сношаващи се съ Сатаната и изгаряни или избивани съ тържествени ритуали (обреди) и хвалебствия къмъ Бога, разбира се безъ

[1]) В. Я г и ч ъ. История сербско-хорватской литературы, стр. 82.

тия хора да сѫ били виновни въ нѣщо. Достатъчно било нѣкой да пошушне предъ „светитѣ“ старци или тѣхнитѣ намѣстници, че този или онзи сѫ еретици, или пъкъ че сѫ се сношавали съ Сатаната, наказанието имъ е било жестоко.

Въ IX. вѣкъ българската държава е циментирала материалната основа за духовната революция всрѣдъ славянскитѣ народи и съ най-ревностно старание нейнитѣ синове цѣли петь вѣка сѫ разнасяли факела на просвѣтата всрѣдъ всички славянски народи.[1])

Непокорниятъ „еретикъ“ царь Борисъ въ историята на българитѣ, пъкъ и изобщо и за цѣлото славянство, изпъква като единъ голѣмъ организаторски умъ, защото знайно е каква голѣма борба се е водила между папата и патриарха — на Римската или Цариградската юрисдикция да бѫде подчинена българската църква, т. е. коя отъ двѣтѣ църковни администрации да разполага съ кесиитѣ на българския народъ. На вселенския съборъ презъ 869—870 г. този въпросъ е билъ остро разискванъ, но царь Борисъ осторожно е лавиралъ между двѣтѣ вселенски църкви, стремейки се да бѫде далечъ отъ патронажа, било на едната, било на другата[2].

Българското възраждане

Въ IX. вѣкъ солунскитѣ братя св. Кирилъ и Методий чрезъ славянската писменость извършиха културната революция всрѣдъ българския народъ, обособявайки го въ етнографско отношение като отдѣлна народностна единица.

Съ славянизирането на българската държава и изтъкването на предно мѣсто славянския етнически елементъ отъ страна на царь Бориса е възтържествувала демокрацията надъ реакцията. При това положение свободолюбивиятъ духъ въ славянскитѣ задруги всецѣло се е отдалъ въ служба на народа.

Българското възраждане пъкъ датира отъ времето на епископъ Климентъ. Популярностьта на първия народенъ учитель всрѣдъ Кутмичевица е била дѣло на народнитѣ маси, които сѫ виждали въ неговото лице истинския народенъ просвѣтитель и учитель. За да тласне народа къмъ културни придобивки и го изравни съ по-напредналитѣ народи, Климентъ е организиралъ специални школи за подготовка на народни учители на славянски езикъ. За тия школи говори и архиепископъ Теофилактъ (охридски архиепископъ-гръкъ презъ

---

[1] В. Ягичъ. Пакъ тамъ.

[2] Мак. прегледъ, г. III, кн. 2, стр. 64—75, студия на К. Стояновъ Вълкановъ.

византийското робство — XI. в.), като пише, че въ IX. в. въ времето на епископъ Климента 3500 младежи сѫ завършили манастирскитѣ школи и че епископъ Климентъ се е занималъ съ земедѣлие и училъ земедѣлскитѣ стопани въ подобряване почвата, пренасялъ овощни дръвчета отъ чужбина и мѣстнитѣ облагородявалъ. Тия Климентови школи сѫ обучили хиляди народни учители, които се пръснали въ страната да просвѣтятъ и облагородятъ славянския демократически духъ. Доколко е било голѣмо влиянието на Климента въ Кутмичевица, най-ярко личи отъ обстоятелството, че и днесъ въ Охридско, Стружко, Дебърско, Кичевско, Прѣспанско, Битолско, Леринско и почти цѣлата южна Албания името на Климента се произнася съ благоговение. Цѣли десеть вѣка ни дѣлятъ отъ епохата на тоя първи славянски учитель-рационалистъ и хуманизаторъ, но и днесъ народнитѣ маси, когато искатъ да увѣрятъ нѣкого, че говорятъ чистата истина, кълнятъ се въ Климента, заявявайки: „Жи ми свети Климе".

Ролята на Климента Въ процеса на християнизирането, което наложи царь Борисъ, отъ една страна, и отъ друга — възприемането на славянската писменость и високата културно-просвѣтна роля, която изиграха еп. Климентъ и неговитѣ ученици въ Кутмичевица, изчезнаха не само прабългаритѣ, но и тракитѣ и голѣма часть отъ илиритѣ, които въ течение на времето се претопили въ славянската маса. Въ честь на своитѣ организатори и обединители, славянската етническа племенна група приела символично името българи. Така че всички славянски племена, влизащи въ територията на българското царство въ географско отношение, приели историческото име българи.

Въ демографско отношение нашиятъ народъ е съчетание на свободолюбивия народовластенъ духъ на славянина, буйниятъ темпераментъ и буденъ духъ на трака и безумната смѣлость на консервативния прабългаринъ. Макаръ кръвьта на българина да е повече славянска, не може и сега да не се забележи разликата между българина и останалитѣ славянски народи. Балканътъ и Срѣдногорието, гдето преобладава и досега тракската кръвь, сѫ излѫчили изъ своитѣ стрѣхи почти всички народни будители, възрожденци и революционни дейци, Търновскиятъ край — запазилъ народовластния славянски духъ, а Шуменскиятъ край и Добруджа, гдето преобладава прабългарската кръвь — сѫ дали по голѣмата часть отъ водачитѣ на войската въ днешно време.

Тази смѣсица отъ три различни раси, естествено, ще да

е допринеска твърде много за бързото издигане на нашия народъ въ културно-просвѣтно отношение презъ IX. вѣкъ, когато царь Борисъ насилствено е християнизиралъ славяни, българи и траки, налагайки имъ славянския езикъ.

Византийско влияние. Византийското православие, пригодено единствено за закрепване на византийското влияние всрѣдъ балканскитѣ народи, разклатило изъ основи духовния и материаленъ животъ на езическа България. Въ последната, веднага следъ християнизирането, станалъ пълненъ превратъ — политически и религиозенъ, обществено-стопански и правенъ, срутили се изведнажъ изъ основи славянскитѣ правни норми, религия, патриархаленъ битъ и тѣхнитѣ родови задруги, за да бѫдатъ насилствено замѣнени съ византийски такива.

Българскитѣ владѣтели, виждайки приказнитѣ материални богатства и красотата на морската царица Византия, кѫпеща се въ морския блѣсъкъ, останали като хипнотизирани отъ великолепието и блѣсъка на императорскитѣ дворци, забравили своя народъ и държава. Единствената имъ мечта била да станатъ владѣтели на Византия и сложатъ на главата си короната на византийскитѣ императори, безъ, разбира се, да държатъ смѣтка, че византизмътъ еималъ безчетъ срѣдства за самоотбрана и най-важно огромни парични срѣдства, да имъ напълни очитѣ. Съ постоянна упоритость царь Симеонъ цѣли 15 години жертвува народнитѣ сили и блага, за да постигне своя блѣнъ, безъ да помисли, че византийската империя, съ своитѣ азиатски прийоми, ще намѣри достатъчно сили и способи у себе си, да не позволи на българскитѣ царе да станатъ византийски императори. Въ единъ победоносенъ маршъ, страшниятъ Симеонъ е видѣлъ предъ неговитѣ стѫпки византийския императоръ и патриархъ въ унизително положение да молятъ отъ него миръ въ името на Бога, изтъквайки му, че само византийскиятъ императоръ е светъ и недосегаемъ, като превъплощение на Бога и че само той единственъ може да раздава титли и корони. И Симеонъ се връща обратно въ България.

Така блѣсъкътъ и великолепието на византийския дворъ заслѣпили българскитѣ владѣтели още преди християнизирането, но въ времето на Симеона, а особено на Петра, българскиятъ дворъ вече напълно добилъ византийски характеръ съ придворни етикеции, тържествени церемониали и блѣсъкъ, разкошъ, пустославие, разсипничество и пълно разхищение на народнитѣ блага и материални ценности. Заедно съ това въ

българския дворъ проникналъ и жестокиятъ нравъ на азиятско-византийскитѣ тирани — наказание съ ослѣпяване, скопяване, бързи разводи на царе и боляри, покалугеряване насила и редица византийски похвати. Боляритѣ и висшето духовенство естествено вървѣли по стѫпкитѣ на владѣтеля. Въ процеса на аристократизирането, боляритѣ сѫ се женѣли за гъркини, висшето духовенство забравило своето предназначение, поради което съвършено се отдалечаватъ отъ народа, перчейки се съ своитѣ голѣми титли, съ громки византийски наименования.

Симеоновиятъ златенъ вѣкъ въ сѫщность е билъ предвестникъ на разложение, защото бацилътъ на това разложение е билъ навлѣзълъ всрѣдъ висшитѣ слоеве на българското общежитие ведно съ покварения византизъмъ, който е билъ напълно възприетъ отъ българското едро болярство и висше духовенство и който напълно сполучилъ да подкопае почвата на държавнитѣ устои на разширената тогава българска държава.

Византизъмъ и византийска цивилизация

Византизмътъ е билъ най-мощното оръжие на Византия. Почти всички византийски императори сѫ били елинизирани перси, сирийци, арменци, араби, славяни, евреи, траки и отъ разни други народности; почти всички висши сановници при императорския дворъ, разнитѣ стратези и голѣма часть отъ патриарситѣ сѫ били сѫщо така елинизирани чужденци. Но, веднажъ възприели византийската цивилизация, въ името на византийското православие, както всички ренегати, тѣ забравяли своя родъ и родина, стремейки се да елинизиратъ разнитѣ балкански народи и тия въ Мала-Азия. — Християнството, т. е. византизмътъ, се явило като знаме на империята. Последната е минавала за „християнска“, защото елинизиранитѣ византийци, въ едната ръка съ кръста, въ другата — съ ножа или отровата, сѫ работили единствено за елинската цивилизация. Християнството е било маска за тѣхъ, за да могатъ чрезъ нея по-лесно да елинизиратъ лековѣрнитѣ християнски народи въ тази епоха, чрезъ силата на византизма, т. е. съ нагоденото единствено за целитѣ и домогванията на византийската монархия православие. Така византизмътъ е налагалъ на народитѣ своето специфично православие, налагалъ имъ имената на своитѣ „светии“ по византийския календаръ, мнозина отъ които сѫ били пърченци отъ борческия екипъ на византизма и сѫ били едни отъ най-жестокитѣ гонители на балканскитѣ народи.

Наложеното и догматизирано твърдение, че „Богъ знаелъ само гръцки, латински и еврейски езици и че само на тѣзи езици и можело народитѣ да му отправятъ своитѣ молитви“,

съ възприемането на славянската писменость отъ българитѣ и въвеждането ѝ въ останалитѣ славянски държави въ църковното богуслужение, било съ единъ смѣлъ ударъ повалено. Макаръ и поваленъ, византизмътъ тактически маневриралъ и умѣло отстжпвалъ, очаквайки сгодни моменти да отпочне своитѣ безпощадни атаки срещу балканскитѣ народи, за тѣхното пълно елинизиране, защото византизмътъ въ гражданско, църковно и военно отношение билъ напълно единенъ, прикритъ съ леко було, за да заблуждава наивнитѣ и лековѣрни народи.

Кръстосвания между гърци и българи

Най-голѣмитѣ придобивки на византизма сж били кръстосванията, които той много умѣло насаждалъ. Не само голѣма часть отъ българскитѣ царе, но и болшинството отъ боляритѣ, висшитѣ военни и граждански сановници въ България, сж били въ ржцетѣ на византизма посрѣдствомъ брачни връзки. Така почти въ всички болярски семейства сж се загнѣздили гъркини, които сж били най-добритѣ разсадници на елинизма и най-вѣрнитѣ посрѣдници на византизма, който чрезъ тѣхъ е научавалъ най-голѣмитѣ държавни тайни.

Византийската цивилизация и нейното лустро

Изобщо взето, византийската цивилизация и нейнитѣ социално-правни закони, които се насаждали въ България наредъ съ християнизирането, сж срещнали упорита съпротива отъ страна на народнитѣ маси, отъ славянитѣ най-главно. Въ противовесъ на това, даже и следъ въвеждането на славянския писменъ езикъ и църковно пѣние въ църквитѣ, все още обаянието на византизма и гръцкия езикъ всрѣдъ висшия духовенъ клиръ и болярството, е оставило незаличими следи. Българскитѣ боляри и висшето духовенство, напримѣръ, се считали за образовани и културни хора само тогава, когато сж живѣели по византийски образецъ и сж говорѣли гръцки езикъ, които предразсждъци византизмътъ е успѣлъ да имъ наложи, по единъ или другъ начинъ чрезъ своята „цивилизация".

Книжнина

Следъ християнизирането византийското влияние се е отразило и върху нашата книжнина, която следвала пжтя на византийската и никакъ презъ течение на вѣковетѣ не могла да се освободи отъ това влияние. Видниятъ сръбски историкъ Ягичъ, вещъ познавачъ на старата българска книжнина, основателно пише: „Голѣма беда било, че обстоятелствата сж заставили тоя здравъ и цъв-

тящъ юноша (българския народъ—б. н.) да развива и възпитава своя духъ отъ литература, въ която, вмѣсто жива оригиналность, владѣела безжизнена компилативность. Още отъ начало неговото развитие било одушено отъ гнета на византизма. Неволно се свива човѣку сърдцето, като гледа, какъ младиятъ български народъ хаби сили върху пусти фрази, въ които не знаемъ на кое повече да се чудимъ: дали на безплодния трудъ на компилатора, преводача или преписвача, или пъкъ на страшната вѫтрешна пустота и липса на всѣка жива мисъль. Разбира се защо тая книжнина останала чужда на народа, не засегнала неговото сърдце, нито събудила неговата фантазия. Отъ друга страна, народната поезия останала недостѫпна, като просмукала въ себе си книжната византийска риторика: тѣхната строга нравственость сурово отричала всичко, което, така или иначе, би могло да напомни езичеството. Раздвоението между „интелигенцията", т. е. между малкия оня крѫгъ отъ книжни люде, компилатори и църковни четци, и мнозинството на народа още отначало изпъкнало доста ясно.[1] По-нататъкъ сѫщиятъ авторъ пише: „Древно българската книжнина, достигнала такова блѣскаво развитие по богатство на произведения съ църковно-религиозно съдържание, може смѣло да се тури наредъ съ най-богатитѣ по онова време литератури (гръцка и латинска), като надминала въ това отношение всички други европейски литератури. Справедливо казано, презъ онова време църковната книжнина сѫществувала само на три езика: гръцки, латински и славянски. . ."[2]

Проф. В. Златарски по този въпросъ пише: „Тая книжнина била предназначена само за привилегированитѣ съсловия. Нейнитѣ високобогословски отвлѣчености не внесли нито най-малъкъ приносъ въ съкровището на духовно-нравственото развитие на народнитѣ множества, за които богословскитѣ и философски теории останали непонятни и недостѫпни".[3]

Народнитѣ маси ненавиждатъ византизма

Но най-характеренъ е фактътъ, че, колкото повече византийското влияние обхващало царския дворъ, болярите и висшето духовенство, толкова повече византизмътъ и неговитѣ явни и тайни агенти сѫ били посрѣщани неприязнено отъ страна на работния народъ, който изъ день въ день още по-упорито се настройвалъ противъ него и неговитѣ последователи. Императоръ Левъ VI. Философъ (886—912) твърди,

[1] В. Ягичъ. История сербско-хорватской литературы, стр. 82.
[2] В. Ягичъ, цит. с., 82.
[3] В. Н. Златарски, ц. с. т. I, ч. II.

че „българитѣ неохотно изпълняватъ заповѣдитѣ на чужди люде, а слушатъ своитѣ. Тѣ понасятъ по-леко несправедливостьта и обидитѣ на своитѣ собствени стареи, само за да не следватъ ромейскитѣ обичаи и закони". — Здравиятъ разумъ и славянскиятъ демократизъмъ на нашия народъ сѫ виждали гибелнитѣ последици отъ безскрупулния византизъмъ и това ще да е една отъ първопричинитѣ, щото мнозинството на българския народъ да приема масово богомилското учение въ X. вѣкъ, което се яви като чисто българско и като членъ отрядъ на съпротивителната сила на българския народъ противъ византизма и византийското влияние въ страната.

Феодализъмъ и крепостничество въ езическа България

Славянскитѣ боляри преди дохождането на българитѣ, както и българскитѣ бойли следъ настаняването си на Балканитѣ, сѫ живѣли чисто селски животъ, но следъ християнизирането въ Борисово и Симеоново време животътъ на феодалигѣ-боляри съвършено се промѣнилъ: българското болярско съсловие е възприело и напълно подражавало аристократическия животъ на изтънченитѣ византийски боляри; по подобие на византийското, то е станало надуто, високомѣрно, лицемѣрно и алчно, мислейки единствено за своя разгуленъ животъ, безъ да държи смѣтка за българския работенъ народъ и изобщо за бѫдещето на държавата. При това българскитѣ боляри, по подобие на византийскитѣ, сѫ смѣтали, че тѣ сѫ благословени и посочени отъ Бога владѣтели на народа.

Още съ настаняването на прабългаритѣ въ Добруджа и северна България, тѣ чрезъ насилие превръщали свободнитѣ славяни земедѣлци въ крепостни, но това закрепостяване още не е било пълно, защото все пакъ е имало свободни люде, още незакрепостени. По закрепостяването на славянитѣ въ България Д-ръ К. Иречекъ пише: „Изглежда че при покоряването на Мизия повечето славянски собственици до известна степень сѫ били превърнати въ крепостни. Поне личното крепостно състояние у българитѣ е по-старо, отколкото у другитѣ славяни. Въ проповѣдитѣ на българския епископъ Константинъ, ученикъ на славянскитѣ апостоли (894 г.), четемъ: „Сице оучими бранье по всѣѫ недѣлѫ, аще и не по всѫ дьни за настоящая работы властель оунѣиши боудемъ, тъгда бо свѣтлѣйише боудемъ і мьзда больши наложена боудетъ, егда и властельскоу работѫ оутѫжимъ и божию слоужьбоу съвършімъ".[1]

[1] Горски и Невоструевъ, Описание рукописей Моск. Синод. библ., II, 2, 227, по К. Иречекъ, Ист. Бълг. 92.

К. Иречекъ пише: „Когато славянитѣ започнали да се заселватъ на полуострова, тѣ намѣрили по-голѣмата часть селско население прикрепено къмъ земята . . . Въ Мизия развоятъ на крепостничеството билъ сѫщо тъй подготвенъ отъ господството на финскитѣ българи. Въ България ангарията въ полза на боляритѣ сѫществува още въ 894 г., значи още въ онова време, когато другитѣ славянски племена знаели само обществени работи".[1]

Отъ достигналитѣ до насъ източници за строгитѣ Крумови закони ясно личатъ социалното неравенство всрѣдъ народа и бедственото положение, въ което е изпадналъ. Това бедствено положение ще да е заставило ханъ Крума да издаде специаленъ законъ, въ който да има следнитѣ тежки законоположения: „Неправитѣ тѫжители да се убиватъ; на рушветчиитѣ и крадцитѣ да се счупватъ кокалитѣ; да се изкоренятъ всички лозя; беднитѣ да се обезпечатъ така, че тѣ нищо повече да не търсятъ, а следъ това недоволнитѣ отъ своето състояние да се наказватъ."[2]

Абсолютенъ монархизъмъ

Като възпитаникъ на византийската школа, безъ да държи смѣтка за демократическитѣ нрави на славянитѣ и тѣхния многовѣковенъ патриархаленъ животъ, царь Симеонъ, който е билъ владѣтель на по-голѣмата часть отъ Балканския полуостровъ и единствената мечта на когото била да постави на своята глава короната на византийскитѣ императори [3], смѣтайки себе си за по-достоенъ отъ разнитѣ международни авантюристи, които, чрезъ кървави преврати сѫ ставали даже отъ прости войници на императори, за да се приравни съ византийскитѣ императори, установилъ въ своята държава абсолютна монархия, заедно съ всички византийски придворни етикеции, тържествени церемониали и блѣсъкъ, а на боляритѣ далъ високи аристократически титли.[4] Тази форма на управление ще да е била посрещната добре отъ прабългарскитѣ бойли, които по традиция сѫ свикнали да живѣятъ върху началата на абсолютния монархизъмъ и строгото военно-аристократическо управление. Славянитѣ пъкъ, които сѫ съставлявали голѣмото мнозинство

---

[1] К. Иречекъ, ц. с. 303—304.

[2] Гилфердингъ. Собр. соч., т. I, стр. 38.

[3] Rambaud, 333; Д. Мишевъ, Българ. миналото, 128; Иречекъ, Ист. българ. 118.

[4] Rambaud, Мишевъ, Българ. мин. 128; Иречекъ, Ист. Българ. 118. Ив. П. Кеповъ: Българ. общ. Х. вѣкъ, 10; Хр. Вѫрговъ, Революционери 176.

отъ народа, съ своитѣ демократически разбирания, ще да сѫ почувствували извънредно голѣмъ ударъ съ отнемане на общинската имъ автономия, политическата и икономическата имъ свобода, за която тѣ така твърде много се придържали.

И отъ по-рано е имало болярски родове, които сѫ се ползували съ привилегии, обаче, съ възприемането монархическата форма на управление по подобие на византийската, между привилегированото болярство и народнитѣ маси настѫпва голѣмъ конфликтъ, особено съ пълното обезземяване на почти цѣлото земедѣлско съсловие. Привилегированата класа, естествено, започнала да живѣе по подобие на византийскитѣ аристократи, вземайки голѣмъ дѣлъ въ управлението на страната, било като феодали, било като високи сановници, а пъкъ въ време на война се ползували и отъ военнитѣ плячки. Симеонъ ималъ обичай следъ известно време да смѣнява назначенитѣ въ завладѣнитѣ градове началници и да назначава на мѣстото имъ други. Съгласно военния законъ, смѣненията ималъ право да се върне въ България съ плячка. Затова, като напускалъ крепостьта, нападалъ съ хората си останалитѣ подъ Византия области, награбвалъ се съ плячка и следъ това тръгвалъ на пѫть за България.[1]

Феодализъмъ и социално неравенство следъ християнизирането

Феодализмътъ въ България още съ християнизирането презъ царь Борисово време се нагажда и пада подъ пълното непосрѣдствено влияние на византийскитѣ правни норми и върви по пѫтя на византийския феодализъмъ, поради което естествено и българското стопанство било напълно въ владение на господствуващата класа — феодали и прониари, т. е. цѣлата поземлена собственость въ страната е била въ владение на царския дворъ, боляритѣ и манастиритѣ. Фактически господарь и властникъ въ манастирскитѣ имоти е било висшето духовенство. Голѣма часть отъ населението въ страната се е състояло отъ закрепостени селяни (отроци, парики), било къмъ манастиритѣ, било къмъ болярскитѣ земедѣлски стопанства; една малка часть отъ населението е било свободно и влизало въ групата на тъй наречените свободни селяни (себри), обаче, поради тежкото икономическо положение на народа и мѫчното му изхранване въ тази епоха на срѣдновѣковието, тѣ постоянно сѫ попадали въ ржцетѣ на феодалитѣ и били закрепостявани.

---

[1] Г. Баласчевъ — Новыя данныя для исторіи грекоболгарскихъ войнъ при Симеонѣ. Отд. отпеч. отъ Известия руского археол. института въ Константинополѣ, 1899, вж. Ив. П. Кеповъ, Бълг. общ. Х. вѣкъ, 12.

По силата на външно подражаване, въ България насила се въвеждатъ византийскитѣ обществено-стопански отношения. Славянската общинска задруга, която е владѣела земята, почнала да се подравя изъ основи и да се руши, поради което тя почнала да губи своето значение като главна основа на обществения животъ въ страната. Свободното стопанство въ общинската задруга въ борбата си съ властели прониари почва да пропада и земедѣлскитѣ стопани изпадатъ и подъ политически и икономически гнетъ на феодализма. Така се заражда крепостното едро земевладение. Отъ Византия сжщо така се пренася въ България и римскиятъ колонатъ, съ гръцкото название „парикия". Подъ натиска на тежкото данъчно бреме, общинскитѣ задруги беднѣели все повече и повече, като обезземенитѣ селски стопани се преобръщали на парики въ голѣмитѣ феодални стопанства на владѣтели, боляри, църкви и манастири, започнало се едно надпреварване за заграбване на земята и закрепостяване на селското земедѣлско население отъ страна на боляри, църкви и манастири. Защото веднажъ станали роби на изтънчената византийска култура и възприели нейнитѣ правни норми, българскитѣ владѣтели като абсолютни монарси, особено Симеонъ и Петъръ, за да привържатъ боляритѣ и висшето духовенство къмъ царския институтъ, сж обезземявали независимото до тогава селско земедѣлско население, като раздавали земята му заедно съ закрепостенитѣ къмъ земята селяни-роби на „заслужили" (боляри и старейшини, на висше духовенство, на църкви и манастири. По такъвъ начинъ църквитѣ, манастиритѣ и епископствата притежавали грамадни пространства земя, гори и цѣли села заедно съ много селяни-парици живъ инвентаръ.[1] Българитѣ земедѣлци, които били отстжпени като парики на властели, боляри, черкви, и манастири, естествено не можели да търпятъ това робско положение и постоянно се стремѣли да се освободятъ отъ положението на парики.[2] Всички земи на облагодетелствуванитѣ частни лица и институти сж били обработвани отъ обезправеното селско земедѣлско населениѐ, било въ видъ на крепостници (отроци), било въ форма на полусвободни люде (парики), а голѣма часть отъ останалитѣ ужъ свободни земедѣлци сж били принудени да плащатъ пронияна прониаритѣ.[3]

---

[1] Theoph. Bulg.Arch. IV, 444; Н. П. Благоевъ, Пр. и соц. възз. на богом. 50.

[2] Голубинский Е. Кр. Оч. ист. пр. церквей, 259—263.

[3] Н. П. Благоевъ, История на ст. бълг. държ. право, 145.

Прония и прониари. Гръцката дума прония означава условна форма на владение частни, общински и държавни земи, които владѣтелтъ отнемалъ отъ непосрѣдствено обработващето я население и е предавалъ на властелската аристокрация, църкви и манастири за плодоползуване, безъ право на отчуждаване, за сторени услуги на владѣтеля или на държавата[1]. Името прониаръ носи лицето, или институтътъ, който използува земята въ видъ на прония и изпълнява нѣкаква специална служба къмъ владѣтеля или държавата, за която именно се възнаграждава съ прония.

Съ налагането на прониата, т. е. съ насилственото ограбване отъ непосрѣдствено обработващето земедѣлско население частни и общински земи, земедѣлското съсловие, всрѣдъ неравната борба съ властелитѣ-прониари, изпада въ окаяно положение, защото на народа не е оставало нищо друго освенъ да плаща данъци, да работи чужди имоти, за да не умрѣ отъ гладъ, и да изпрашатъ своитѣ синове да мратъ по бойнитѣ полета за величието и разкошния животъ на привилегированитѣ съсловия.

Бедствено положение Пресвитеръ Козма говори, че селянитѣ-земедѣлци не можели да понасятъ наложенитѣ имъ тежки данъци отъ боляритѣ и се оплаквали отъ насилията на старейшинитѣ, на които тѣ сж били задължени да работятъ.[2] Особено тежко е било положението на ония дребни земедѣлци, които сж били подъ владението на прониари, защото последнитѣ (като временни владѣлци на имотитѣ) сж се стремѣли да извлѣкатъ максимумъ облаги отъ прониата си, т. е. да смъкнатъ отъ всѣки закрепостенъ къмъ земята селянинъ по две кожи. Тази алчность на прониаритѣ, естествено, се е тежко отразила върху работното земедѣлско население и освобождаването на земедѣлскитѣ стопани отъ прония се е считало отъ сжщитѣ за най-голѣмо щастие, за най-висше благо.[3] Отъ друга страна, споредъ византийскитѣ лѣтописи, презъ 927 год. въ България е имало гладъ. Много вѣроятно е презъ това тежко време на гладъ и мизерия боляритѣ да сж закупували на безценица отъ останалитѣ себри (дребни собственици) земята имъ. При това, пъкъ, презъ II-та половина на X. столѣтие българското земедѣлско население

---

[1] Проф. Мутафчиевъ, „Прониятa въ Византия и пр." Известия на Бълг. ист. д-во, кн. VI, стр. 3—5.

[2] Слово св. Козми, 50.

[3] Н. П. Благоевъ, Пр. и соц. възгл. Богомилитѣ, 48; Макушевъ, Журн. Мин. прос. 1874, кн. 175, стр. 19.

се е намирало въ твърде тежко икономическо положение, което го е докарало до пълно отчаяние[1].

Заедно съ християнизирането, голѣма часть отъ себритѣ, т. е. независимитѣ и свободни дребни собственици, се отстжпвали като парики на епископи, църкви и манастири[2].

При липсата на каквато и да било законодателна и административна закрила на трудящитѣ се съсловия въ България, каквато по това време се е практикувала въ Византия отъ византийскитѣ императори, омразата и негодуванието на земедѣлци и занаятчии противъ властелската аристокрация ще да се е дотолкова засилила, че сж почнали бунтове и бѣгство по горитѣ, за да избѣгнатъ изпълнението на наложенитѣ имъ отъ властелитѣ повинности, които трѣбва да сж били много тежки. Въ Богомилски книги и легенди, проф. Й. Ивановъ пише: „Заедно съ промѣнитѣ, които били направени въ племенния битъ и нравственость и съ засилване на свѣтското и черковно крепостничество се породили негодувания, изразени въ явни бунтове и въ спотаено неприязнено настроение на народа срещу новия редъ на нѣщата. Духовенството и то не могло да привлѣче къмъ себе си довѣрието и сърдцето на населението: картината, която рисува пресвитеръ Козма за покварата на монашеството и на духовнитѣ наставници на българския народъ въ царь Петрово време, е съвсемъ неутешителна.[3]

Градоветѣ и селата, заедно съ земята на всички занаятчийски работилници, каквито по това време изобщо ще да сж сжществували, заедно съ всички земедѣлци и занаятчии (технитари) сж били въ пълно владение и собственость на феодалитѣ и прониаритѣ, т. е. на князетѣ, боляритѣ, висшето духовенство, на църкви и манастири. Селянитѣ-земедѣлци сж били напълно подчинени на феодалитѣ и прониаритѣ и били закрепостени и прикрепени къмъ земята, която обработватъ. Крепостничеството се е състояло най-важно въ това, че закрепостенитѣ граждани и селяни не можели да напускатъ земята, нито пъкъ да се мѣстятъ отъ земята на единъ феодалъ или прониаръ и да отиватъ въ земята на другъ феодалъ или прониаръ. Изобщо селянитѣ земедѣлци и скотовъдци сж били длъжни, споредъ законитѣ на феодализма, да работятъ земята и влагатъ своя трудъ въ нея, а плодоползуването отъ

---

[1] Слово св. Козми, 50; Н. П. Благоевъ, ц. с. 45.

[2] Theoph. Bulg. Arch. IV, 444; Голубинский, ц. с. 259—263. Н. П. Благоевъ, ц. с., 68.

[3] проф. Й. Ивановъ, Бог. кн. и легенди, стр. 158.

сѫщата сѫ имали само господаритѣ ѝ — боляри, манастири и др. привилегировани лица и институти. — Силата на феодалитѣ и прониаритѣ се е състояла единствено въ това, че цѣлата селска работна маса е била въ рѫцетѣ имъ и по такъвъ начинъ цѣлото земедѣлско стопанство на закрепостенитѣ отъ тѣхъ селяни е било лично тѣхно материално богатство, което тѣ сѫ използували единствено за свои лични нужди на широкъ животъ по подобие на византийскитѣ аристократи, а за работния народъ е оставало само трудъ, гладъ и израждане.[1]

Не само селянитѣ сѫ били закрепостени отъ феодалитѣ, но и занаятчиитѣ въ градоветѣ, доколкото въ тази епоха изобщо е имало такива, сѫ били закрепостени и не можели да напускатъ работата си и да се мѣстятъ отъ градъ на градъ, кѫдето могатъ да намѣрятъ по-добра работа и да работятъ за своето лично просѫществуване, защото сѫ зависѣли единствено отъ властеля — феодалъ или прониаръ.[2] „Можемъ да различимъ въ сѫщность четири съсловни групи: 1) привилегировано съсловие, което стои начело на обществото; 2) свободни хора, които не сѫ привилегировани, но не сѫ и задължени. Тѣ не се намиратъ въ подчинено отношение къмъ привилегированитѣ, представляватъ малъкъ брой и постепенно съ развитието на срѣдновѣковния общественъ строй намаляватъ и най-сетне изчезватъ; 3) крепостнитѣ хора, които сѫ подчинени въ икономическо и правно отношение на привилегированитѣ съсловия. Тѣ се смѣтатъ свободни, но съ растящитѣ задължения въ отношение на привилегированитѣ хора попадатъ въ крепостно положение; 4) съсловие на робитѣ, които постепенно изчезватъ. Тѣ сѫ лично и имотно напълно подчинени на други хора.“[3]

Търговията въ страната и съ чужбина

Следъ покръстването, особено презъ царуването на Бориса, Симеона. и Петра, отъ търговията съ Византия, въ България сѫ влизали несмѣтни богатства, ала отъ тия богатства народътъ не се е ползувалъ, защото главнитѣ търговци сѫ били боляритѣ и манастиритѣ, а така сѫщо и довѣренитѣ лица на царския дворъ. Военнитѣ конфликти и войнитѣ между България и Византия въ Борисово и Симеоново време сѫ били непосрѣдствено свързани често съ личнитѣ материални интереси на вла-

---

[1] Theoph. Bulg Arch. IV, 444; Голубинский, ц. с. 45; Н П. Благоевъ, ц. с. 68.

[2] К. Иречекъ, Ист. бълг. 92.

[3] Лекции на проф. Ив. Кинкелъ 1939/40 г., стр. 39.

дѣлитѣ. Единъ подобенъ конфликтъ, който е достигналъ до война между България и Византия, е имало презъ Симеоновото царуване, поради премѣстване отъ страна на византийцитѣ пазара на българскитѣ стоки отъ Цариградъ въ Солунъ, съ което се е прѣчило извънредно много на българската търговия.[1]

Преценявайки епохата на царь Симеона, рускиятъ историкъ М. Покровский пише: „Цѣлиятъ животъ на едного отъ най-великитѣ български царе изтекълъ безплодно и билъ изхабенъ за едно дѣло, което било съвсемъ чуждо за благото на българитѣ. Най-добритѣ люде на южнославянскитѣ племена, щомъ усвоявали византийската култура, ставали византийци въ своитѣ политически убеждения. Тѣхнитѣ стремежи се насочвали не къмъ създаване на независима славянска държава, понеже, възпитани въ византийски понятия, такава държава въ тѣхнитѣ очи би била нисшъ, дори и незаконенъ типъ на политически животъ. И Стефанъ Душанъ, подобно на Симеона, бълнувалъ за ромейската императорска корона. Но патриархъ Николай билъ правъ, като сочилъ въ едно писмо до Симеона, че всички посегателства върху независимостьта на империята сѫ претърпѣли неуспѣхъ, та предрича и нему сѫщото. Тя съ готовность приемала въ себе си чужденци, но да се подчини на чужденци не искала; тя не могла да стане ни българска, нито латинска, нито сръбска. Тя могла само да бѫде унищожена и да се създаде на мѣстото ѝ нѣщо съвсемъ ново, както това по-късно направили османскитѣ турци."[2]

Сѫщата мисъль провежда и покойниятъ нашъ историкъ проф. В. Н. Златарски въ История на българската държава, т. I. часть II, като пише: „Увлѣченъ отъ мисъльта за абсолютното самодържавие въ византийска форма и още повече отъ идеята да седне на престола на ромейскитѣ императори, Симеонъ отклони България отъ естественото ѝ, нормалното ѝ обществено-стопанско развитие и хвърли българския народъ въ 14-годишни тежки ѝ безполезни войни, които изтощиха веществените му и духовни сили и чиито лоши сетнини почнали да се проявяватъ още при него."[3]

Другъ нашъ авторъ се изказва още по-категорично върху Симеоновата епоха, пишейки: „Царь Симеонъ бѣ помислилъ, че е въ състояние да съкруши напълно Византия, като поли-

[1] Ив. Сакъзовъ, „Известия за бълг. търговия въ Цариградъ презъ X. в." Известия на Ист. д-во, кн. IV — 934.

[2] М. Покровский, Симеонъ, царь болгарский, 1899.

[3] В. Н. Златарски, История на българската държава, т. I, ч. II; Н. П. Благоевъ: Македонски прегледъ, год. XI, кн. 3—4, стр. 74—75.

тически организъмъ и да възложи на българския владѣтель и на българския народъ нейната държавна и културна мисия. Единъ блѣнъ, за който той хвърли народа ни въ война, чийто край никой не можеше да види и при която неприятелитѣ никнѣха единъ следъ другъ. Симеонъ бѣ изгубилъ представа за границата между желаното и постижимото."[1]

Пълна обезвѣра всрѣдъ народа

Славянитѣ земедѣлци, свикнали да живѣятъ въ родови задруги, изведнажъ следъ християнизирането се виждатъ съ похитени жилища и имоти, преобърнати въ парики или пъкъ дадени въ прониа на нѣкой прониаръ, което безъ друго ще да е твърде обездърдчило маситѣ и влѣло въ тѣхъ умраза къмъ сѫществуващия редъ и управа на страната, който редъ е поставялъ народа въ положението на безправни роби предъ властелитѣ-феодали и прониари.

Продължителнитѣ Симеонови войни, огромнитѣ парични и натурални данъци, разточителството и безгрижния животъ на свѣтската и духовна власти сѫ обеднили народа до такава степень че всрѣдъ маситѣ е настѫпило пълно отчаяние и обезвѣра. Презъ тѣзи войни на царь Симеона се появили заченкитѣ на Богомилското движение, а при неговия наследникъ царь Петра то е станало голѣма обществена сила.[2] При това тежко и непоносимо положение, разбира се, на лице сѫ били вече недоволствата, голѣмитѣ държавни кризи и междуособицитѣ презъ царуването на царь Петра.

Доброволно закрепостяване и продажба въ робство

Покойниятъ нашъ авторъ и добъръ познавачъ на историята на българското народно стопанство въ срѣдновѣковието Д-ръ Ив. Сакѫзовъ, сѫщо подчертава нерадостнитѣ последици за народнитѣ маси отъ Симеоновитѣ войни, заявявайки: Непрекѫснатитѣ походи на Симеона къмъ Цариградъ изтощили народъ и власть. Националното напрежение на Симеоновитѣ войни прехвърлило възможноститѣ и физическитѣ сили на народа и упадъкътъ билъ неминуемъ. Въ тази голѣма борба, въ която България и Византия се бѣха хвърлили, сѫ били унищожени много материални блага и народни сили. Стопанскиятъ животъ на полуострова замрѣлъ напълно и народътъ съ мѫка понасялъ това тежко бреме и безизходно положение, въ което билъ поставенъ. Безрезултатнитѣ походи

---

[1] П. Мутафчиевъ: „Вѣкътъ на Симеона", в. Народна отбрана, 1929.

[2] Я. Сакѫзовъ, България въ своята история, 72.

къмъ Цариградъ, особено тѣзи следъ 920 година престанали да иматъ подкрепата на народа. Първитѣ симптоми за това сѫ били наченалитѣ презъ 932 година възстания въ държавата на Симеона, които той жестоко потъпквалъ. Когато и това не помогнало, започнало масово изселване на жадното за миръ българско население. Икономическото положение на селското и градско население се влошило дотамъ, че часть отъ населението се продавало само въ робство, за да се спаси отъ гладна смърть.[1]

По бѣгството отъ живота и отъ земедѣлския трудъ, който е станалъ непроизводителенъ въ края на IX. и началото на X. вѣкъ, поради тежкия и непоносимъ крепостнически режимъ, Ф. Успенский, между другото, цитира нерадостната картина: „Но въ края на IX. и началото на X. вѣкъ бѣгството отъ земедѣлския трудъ става едно обикновено явление: земедѣлскиятъ трудъ става почти непроизводителенъ, данъчнитѣ облози, поради съсипателнитѣ войни — непоносими, а пъкъ въ това време почнали да се нижатъ единъ следъ другъ тежки и усилни неурожаи, които довеждали населението до хронически гладъ".[2] „Гладътъ, задълженията и др. подобни обстоятелства довеждаха свободнитѣ до положението на робството".[3]

Отъ друга страна, още презъ царуването на царь Симеона сѫ били налице недоволствата, междуособицитѣ и постоянnитѣ държавни кризи, които, може би, сѫ били притѫпявани още въ своя зародишъ отъ голѣмия авторитетъ на царь Симеона, обаче зародишътъ на разтлението и покварата е вече почналъ да действува въ широки размѣри. И ако е продължило Симеоновото царуване, надали и той щѣше да задържи засилилото се народно негодуване и пълното отричане отъ страна на народа византийската форма на управление и нейнитѣ социални и правни норми, та този процесъ на пълно разложение можеше да настѫпи и при царь Симеона точно така, както настѫпи при неговия наследникъ царь Петра.

Пълно социално неравенство

Презъ царуването на Симеона, когато българската държава е била най-могѫща, социалното неравенство въ страната се е засилило. Естествено, че съ засилването на болярската феодална класа, засилвало се е и крепостническото състояние на народнитѣ маси. Едни отъ причинитѣ за засилването на крепостничеството сѫ след-

[1] Д-ръ Ив. Сакъзовъ, „Стопанското развитие на България презъ X. в.". Спис. на Б. И. Д-во, г. XXXIV, кн. IV, 351—354.

[2] Ф. Успенский, Образ. 2-го болг. царства, 17, 36.

[3] Ф. Успенский, ц. с., 65.

нитѣ: липса на писани закони; християнизирането и възприемането на византийската цивилизация съ нейния блѣсъкъ и разкошенъ аристократически начинъ на живѣене; даряването на боляри, църкви и манастири работната земя на цѣли села заедно съ закрепостенитѣ къмъ земята селяни-земедѣлци; тежкитѣ данъци и разнитѣ повинности, съ които сж били натоварени работнитѣ селски и градски маси; постояннитѣ войни, които сж разорили и изтощили съвършено и безъ това оголѣлото селско земедѣлско население. Това становище поддържа и българскиятъ историкъ В. Н. Златарски, който недвусмислено пише: „Отъ непрекжснатитѣ войни на Симеонъ за завоюване на Цариградъ, които завзематъ, както видѣхме, втората половина на царуването му, богатѣели само привилегированитѣ съсловия — духовенството и болярството; за всѣка одържана победа надъ неприятелитѣ, царьтъ награждавалъ своитѣ боляри отъ богатата плячка, а сжщо и съ земи, часть отъ които отивали въ полза на църквата, въ туй време, когато населението все повече беднѣело подъ натиска на тежкитѣ данъци, които отивали за поддържането на царския дворъ, а, поради съсипателнитѣ войни, които нѕ само вредно сж се отразявали върху материалното положение, но и донасяли често пжти и загубата на личната свобода и хвърляли народа въ робско крепостническо състояние, тъй че различието между тѣхъ се явявало и на икономическа почва".[1]

Феодалитѣ, въ своята алчность да владѣятъ повече земя и повече живъ човѣшки инвентаръ, не сж подбирали срѣдствата си, за да завладѣятъ имотитѣ и на случайно останалитѣ свободни земедѣлци. Като пълни владѣтели на земята и закрепостенитѣ къмъ нея селяни, естествено феодалитѣ сж владѣели и държавната власть.

Наемна войска

Византизмътъ, за да докара пъленъ антагонизъмъ между българскитѣ феодали и закрепостеното население, чрезъ своитѣ прикрити агенти въ страната, все повече и повече се е старалъ да изостри до голѣма степень и така изострenитѣ вече отношения между привилегированата и закрепостена селска маса. Почти въ всички стари лѣтописи се говори, че българскитѣ царе, по подобие на византийскитѣ, сж воювали съ наемна войска отъ печенеги, кумани, татари, авари и др. подобни азиатски народи. Това ще да а ставало единствено, защото закрепостениятъ народъ не е отивалъ да се бие доброволно, понеже не е искалъ да

[1] В. Н. Златарски, История на българ. народъ, I. 547.

мре и да става жертва за чужда кауза. Ако би била земята владѣна отъ непосрѣдствено обработващето я българско население, то само щѣло да си пази земята и не би ставало нужда да се наематъ чужди войски, които много пѫти сѫ оплячкосвали страната. Но българското болярство, за да държи напълно политическата власть въ свои ржце и да задушава протеститѣ на закрепостенитѣ селяни, се е стремило естествено да отнеме имотитѣ и на останалитѣ малко свободни земедѣлци. Така че болярската класа, която е била почти изключителна владѣтелка на земята и всички богатства въ страната, е владѣела и държавната власть. По пози поводъ, единъ нашъ авторъ пише: „Политическата власть на българската болярска класа намѣри тия основания, както и въ другитѣ страни въ срѣднитѣ вѣкове, въ завладяване земята на покореното население, въ преобръщането ѝ отъ семейна, задружна или комунална собственость на славянитѣ въ частна собственость на боляритѣ“.[1]

Социални борби между българитѣ и славянитѣ

Нѣкои наши автори се стремятъ да прокаратъ тенденцията, че абсолютно никакви борби не е имало между славянитѣ и придошлитѣ българи — завоеватели по отношение владението на земята и нейнитѣ природни богатства, като отричатъ и класовия характеръ и антагонизъмъ всрѣдъ привилегировани и непривилегировани. „При тѣзи неоспорими научни доказателства, привеждани отъ много историци, намиратъ се и такива учени и професори, които се опитватъ да оспорватъ социалнитѣ конфликти въ срѣдновѣковна България. Единъ отъ тѣхъ е и известниятъ професоръ С. С. Бобчевъ. Въ една критическа студия по поводъ книгата на Г. Занетовъ върху българското население презъ срѣднитѣ вѣкове, проф. Бобчевъ пише: „Ако има наистина данни и за боляри мали и велики, вѫтрешни и външни, за тархани и пр., ние не знаемъ сведения за такова дѣление на „бедни и богати“, народъ и благородни“, за тоя антагонизъмъ на обществени класове, който застѫпилъ антагонизма на народноститѣ следъ покръстването. Нека прибавимъ и това, че болярството на българската държава не е било „капиталистическа класа“, не и класа на имащи, която да се противопостави на бедната, на нѣмащитѣ. Болярството е било повече или по-малко служеща, чиновна

[1] Д-ръ Н. Б., Изъ миналото на българския народъ. Историческа студия, сп. Ново време, г. I, стр. 150.

корпорация".[1] Тази теза за надкласовия характеръ на болярската класа е произтичала не отъ това, че тя е държала държавната власть, а отъ това, че тя е владѣела земята и вследствие на това е владѣела и държавната власть".

Другъ нашъ авторъ пише: „Когато дошли българитѣ и основали държавата, тѣ не направили въпросъ кому принадлежи земята. Ако българитѣ бѣха възприели римската система да се отдѣлятъ земевладѣлцитѣ отъ земеработницитѣ, сигурно щѣло да избухне конфликтъ. Въоржженитѣ българи щѣха да заселятъ чифлици и щѣха да обърнатъ славянитѣ земедѣлци въ крепостни чифлигари. Въ такъвъ случай не би могло да се мине безъ въоржжени стълкновения. И понеже такива не сж станали, ние приемаме, че българитѣ сж оставили и признали, като свободни стопани на земята славянскитѣ родове и задруги".[2]

Напротивъ, може съ положителность да се твърди, че българитѣ, още съ основаването на самата държава, сж превърнали заваренитѣ славянски племена отъ независими владѣтели на земята въ крепостни.[3] За социалнитѣ отношения и неравенство между славянитѣ и придошлитѣ българи — завоеватели, единъ нашъ авторъ изказва следнитѣ мисли: „Славянитѣ — обърнати отъ независими собственици въ зависими хора — въ крепостни, не можеха да бждатъ доволни отъ наредбитѣ. установени въ създаването на гърба имъ българско царство. Още въ самото начало отъ основаването на последното, покорениятъ народъ образува една силна славянска партия, която се борѣше противъ царско-болярската класа и която по-подире се обърна въ една могжествена партия съ социално-революционенъ духъ".[4]

По сжщия въпросъ, Г. Занетовъ, въ книжата си „Българското население въ срѣднитѣ вѣкове", съ своитѣ сериозни проучвания напълно опровергава становището на Н. Станева, подчертавайки племенния характеръ на борбитѣ между българитѣ и славянитѣ, отъ една страна, и отъ друга — социалнитѣ конфликти, които настжпватъ и се развиватъ въ страната.[5]

Фактическото положение е следното: феодализмътъ презъ VIII, IX и X. в., въ лицето на властели и прониари,

---

[1] С. С. Бобчевъ: „За българското население въ срѣднитѣ вѣкове и за юридическото му положение", стр. 34, по Ж. Натанъ, Икономическа история на България", стр. 8.

[2] Н. Станевъ, Срѣдновѣковна България, стр. 100.

[3] К. Иречекъ, Ист. на българитѣ, 92.

[4] Д-ръ Н. Б. пакъ тамъ, стр. 100 и 158.

[5] Г. Занетовъ, Българското население въ срѣднитѣ вѣкове.

било отдѣлни лица или юридически личности (манастири, църкви и пр.) играе напълно господствуваща роля въ българското народно стопанство. Вследствие феодалната система и социалното неравенство въ страната е настѫпилъ пъленъ антагонизъмъ между феодалитѣ и закрепостенитѣ отъ тѣхъ селяни, поради което, за запазване на личнитѣ си интереси, въ X. в. се оформили две групировки. Въ едната групировка били феодалитѣ и прониаритѣ, както и висшето духовенство, а въ другата — закрепостенитѣ земедѣлци, занаятчии и граждани (парики, отроци и пр.). Останалитѣ „свободни" себри, по силата на системата на управлението, сѫ били подчинени на манастирскитѣ и болярски стопанства.[1]

По отношение въпроса за социалното неравенство Д-ръ Ив. Сакъзовъ пише: „Друга часть отъ свободното дребно селячество не било въ състояние да се бори срещу редица стопански несгоди, неурожаи, данъци, повинности и затова само е продавало имотитѣ си на по-богатитѣ земевладѣлци и боляри. Тамъ то постѫпвало да работи като зависими люде".[2]

Непримиримата омраза на българския народъ спрямо византизма

Отъ последния цитатъ ярко изпъква положението, че обеднѣлото свободно дребно селячество, вследствие византийския духъ всрѣдъ болярството и ламтежа му за имоти, по силата на неурожаи или войни, сѫ си продавали имотитѣ, за да се прехранятъ. Всичко това, естествено, ще да е внасяло всрѣдъ народа обезвѣра и се е насаждала омраза противъ византизма и неговитѣ крепители въ България. „Особено не добро мнение — казва Дриновъ — имало за византийцитѣ тогавашното българско поколѣние, израстло въ бурното време на дългитѣ войни на Симеона съ тѣхъ, научено отъ своя великъ царь да не вѣрва думитѣ имъ, дори ако излизали изъ устата на патриарха и научено отъ него да гледа на тѣхната империя като на призракъ. Само по себе си се разбира, че това поколѣние не могло да гледа равнодушно на приятелскитѣ отношения на своитѣ управници къмъ Византия, на нововъведенията въ управата на обществения животъ, станали необходими поради сближението на Преславския дворъ съ Византийския. Мнозина, разбира се, възмущавало и въвеждането на византийскитѣ нрави и обичаи въ придворния животъ, което било неизбѣжно последствие отъ

[1] Theoph. Bulg. Arch., IV, 444; Голубинский, ц. с. 259—263; Златарски, История, стр. 548.

[2] Д-ръ Ив. Сакъзовъ, „Стопанското развитие на България презъ X. в. Б. И Д-во, г. XXXIV, кн. IV, 351—354.

стжпването на византийска принцеса въ българския дворецъ. Подстрекателството отъ страна на враждебното на царь Петра, и по други причини болярство още по-силно раздухало недоволството на народа".[1]

Безсилието на православната българска църква

За безсилието на българската църква, къмъ която било закрепостено голѣма часть население, М. Дриновъ пише: „Въ защита на намиращото се въ опасность правителство излѣзла, съ своето духовно значение, църквата, но нейното значение било безсилно, както поради общественото положение, така и поради нравственото състояние на тогавашната българска иерархия. Въ царуването на Петра българската църковна иерархия окончателно се устроила по образеца на византийската и заела твърде завидно положение въ държавата. Подъ властьта на българската патриаршия имало около 40 епископски катедри. Толкова имала и цариградската патриаршия... Както патриарха, тъй и епископитѣ, окржжени били съ обстановка, която по своята пищность не отстжпвала на тая на висшето византийско духовенство. При Великата църква въ Цариградъ около 40 клирици съставяли щата на вселенския патриархъ. Толкова клирици се намирали и при особата на бълг. патриархъ. При нѣкои отъ подвластнитѣ му епископи, като напримѣръ костурския, имало такъвъ сжщо многочисленъ щатъ; у най-незначителния, струмишкия, броятъ имъ билъ не по-малко отъ 20. Въ византийската империя сждебнитѣ дѣла били подъ ведомството на епископитѣ. Сжщиятъ редъ билъ въведенъ и въ българското царство, дето сждебното ведомство на епископитѣ било още по-обширно... Подбуждани отъ благочестиво усърдие и ржководени отъ политически съображения, българскитѣ царе дарявали духовенството съ обширни права и го обсипвали съ щедри подаръци. Особено малко се скжпилъ на това царь Петъръ, както поради необикновената си набожность, така и предъ видъ на особеното усърдие, съ което духовенството излѣзло да защищава приетата отъ него политика и да поддържа неговата власть, разклатена отъ вжтрешни врагове. Освенъ приходитѣ отъ разни треби и сждебни дѣла, въ полза на висшето духовенство били наложени и опредѣлени доходи, които трѣбвало да плащатъ, както българитѣ, така и другитѣ народи, обитаващи въ предѣлитѣ на българското царство: власитѣ и вардарскитѣ турци. Свѣтската власть дарила архиепископа и епископитѣ съ парици. Архиепископътъ

[1] Дриновъ, 441.

при Петра ималъ 40 парици. Толкова имали и нѣкои епископи, именно: триадицкия, нишкия, бѣлградския, скопския, воденския, петърския. Богатството на висшето духовенство, неговата завидна материална обстановка развили у него страсть къмъ разкошъ, съ какѣато много рано почнало да съперничи съ византийското духовенство.. Пресвитеръ Козма изобличавалъ духовенството, че не живѣло по писанията... Любовьта къмъ разкошъ, къмъ пищность, къмъ невъздържанъ животъ развила въ духовенството користолюбие, жажда за трупане богатства, за утоляване на която си позволявало разни злоупотрѣби: сѫдили несправедливо, грабѣли и онеправдавали беззащитнитѣ".[1]

Аграрниятъ въпросъ въ Византия

Аграрниятъ въпросъ въ византийската империя е билъ налице презъ цѣлото времетраене на империята. Едрото земевладение се е развивало единствено съ отнемането имотитѣ на дребнитѣ земедѣлски собственици. Съ подкупи, измама, даръ и пр., висшитѣ византийски сановници, църкви и манастири, разполагайки съ гражданската, сѫдебна, военна или църковна власть, се надпреварвали да ограбватъ земедѣлското съсловие и му отнематъ земята. За това тѣ не избирали срѣдствата си; веднажъ само да се докопатъ до нѣкой селски имотъ въ дадено село, бързо селото преминавало въ тѣхни ржце и селянитѣ отъ цѣлото село сѫ ставали парики на хищницитѣ за повече земя, за повече материални блага и власть. Това хищническо ограбване на селскитѣ имоти е принудило византийскитѣ императори презъ годинигѣ 922, 927, 935, 947, 996 и пр. при случаи на народни бедствия или гладъ, съ специални новели да пазятъ малоимотнитѣ земедѣлски собственици отъ алчния грабежъ на гражданскитѣ, църковнитѣ и военни висши сановници.[2]

Гладътъ презъ 927 г. и грабежътъ на селскитѣ имоти

Възприемайки византийскитѣ правни норми, българскитѣ владѣтели, по подражание на византийскитѣ императори, сѫ отчуждили почти всички имоти на свободното земедѣлско население — себритѣ, като сѫ облагодетелствували своитѣ близки и сѫ създали българската привилегирована класа, по подобие на византийската аристокрация, като сѫ облагодетелствували почти всички висши сановници: граждански, военни и духовни,

---

[1] Дриновъ, 441—443.

[2] Zachariae, Jus, greco-romanum, III: 237 — 256; 308 — 318 Н. П. Благоевъ, ц. с., 45.

които бързо станали едри земевладѣлци.[1] Богомилитѣ сж водили голѣми борби презъ X. столѣтие (927 г.), когато е върлувалъ незапомненъ гладъ въ България и цѣлия Балкански полуостровъ[2], вследствие на неплодородната година, за запазване имотитѣ на дребнитѣ земедѣлци, защото, за да се сдобиятъ съ храна и утолятъ своя гладъ, тѣ сж били заставяни да продаватъ на безценица своитѣ имоти на боляри, църкви и манастири срещу храна. Този грабежъ е билъ изтъкнатъ отъ богомилитѣ, като лозунгъ за борба противъ социалното неравенство и ограбване на земедѣлското съсловие.

Богомилското учение се явява като реакция на социалното неравенство

Аграрниятъ въпросъ, който се явява въ България въ по-остра форма веднага следъ християнизирането и възприемането на византийскитѣ правни норми, е билъ една отъ най главнитѣ причини да се появи на историческата сцена богомилското движение въ България, което движение се явява единственятъ защитникъ на дребнитѣ собственици (себри) и на обезземенитѣ ратаи (парики) въ борбата имъ срещу едритѣ земевладѣлци — феодали и прониари — противъ заграбването на земитѣ имъ. Аграрниятъ въпросъ, подетъ отъ богомилитѣ, ги поставя начело на това движение, което тѣ сж използували въ икономическо, социално и политическо отношение въ борбата имъ съ феодалитѣ и прониаритѣ въ защита на закрепостения български народъ.

Българската общественость въ срѣдновѣковието била оформена въ две ярко отдалечени една отъ друга групировки, съ противоположни интереси. Въ първата групировка сж влизали боляритѣ и висшето духовенство, които сж били феодали и прониари, а въ другата — закрепостенитѣ земедѣлци, занаятчии, граждани и нисшето духовенство. Срѣдновѣковниятъ феодализъмъ се крепѣлъ единствено върху крепостническото стопанство. Общественитѣ противоречия, поради социалното неравенство, презъ тая феодална епоха се изразявали въ стихийни бунтове и възстания на закрепостенитѣ селяни противъ феодалитѣ и прониаритѣ. Социалното неравенство и недоволство на българското селячество отъ тежкия феодаленъ гнетъ, на който сж били подложени отъ страна на феодалитѣ и прониаритѣ, сж били сжщо така първопричината за появяването и развитието на богомилското учение презъ тази феодална епоха. — „ . . . То (богомилството — б. н.) бѣ живъ реаленъ

[1] Theoph. Bulg. Arch. IV. 1224.
[2] Theoph. Contin, 412; Cedr. II; 308; Н. П. Благоевъ, ц. с., 45.

изразъ на голѣмото недоволство на народнитѣ маси отъ общественитѣ наредби, отъ робското положение, отъ развалата и неправдитѣ на господствуващата обществена група".[1]

Периодични селски възстания

Поради тежкия крепостенъ животъ на българския народъ, избухвали сж периодически селски възстания, обаче, тѣ не успѣвали, защото обикновено имали стихиенъ характеръ, безъ самитѣ възстанали селяни да сж били проникнати и осъзнати отъ социалнитѣ идеи на едно революционно движение, което неуклонно да се бори и да знае що иска да пожъне въ борбата си. Напротивъ, поради липсата на последователность въ борбата и съзнание всрѣдъ масата, следъ всѣко едно възстание, което бивало брутално потъпкванó, феодалната обществена група въ страната се е още повече засилвала въ материално отношение и е налагала своето господство съ силата на властьта си. Освенъ това пъкъ, следъ всѣко едно несполучливо възстание, и свободнитѣ селяни-земедѣлци сж виждали единствения изходъ за спасяването на семействата имъ отъ гладна смъртъ само въ закрепостяването си, било къмъ манастирски имения, било къмъ феодали или прониари.[2] Така потиснатиятъ български народъ, грижейки се единствено за коравия залъкъ, оголѣлъ, опростѣлъ и огрубѣлъ въ всѣко отношение.

Пълна разруха всрѣдъ малоимотнитѣ маси.

Постояннитѣ войни и тежки дънъци, които се събирали отъ гърба на оголѣлия народъ, причинявали пълна стопанска и икономическа разруха. Презъ кждето сж преминавали български или чужди наемни войскови части, ставали сж страшни опустошения: хранитѣ на земедѣлцитѣ сж били оплячкосвани, а добитъкътъ имъ откаранъ. Това се е вършило особено отъ наемната войска на царетѣ и тѣхнитѣ феодали. Обезсърдчени и огорчени отъ разорението на тѣхнитѣ стопанства, селянитѣ-земедѣлци сж напущали стопанствата си, изоставяйки на произвола на сждбата жени и деца. Презъ тази епоха на пълна разруха всрѣдъ българското общежитие, българската майка се е издигнала твърде високо въ своя майчинъ дългъ и човѣчность, като напълно се е еманципирала, борейки се съ тежкия животъ и отглеждайки своитѣ деца, изоставени отъ бащитѣ имъ. — Мнозина отъ мжжетѣ, изоставяйки своитѣ семейни огнища, сж подирвали своето лично щастие въ манастиритѣ като

---

[1] Благоевъ, „Приносъ къмъ историята на социализма", стр. 7.
[2] Д-ръ Ив. Сакъзовъ, ц. с. 351—354.

монаси,[1] но все пакъ мнозинството сѫ ставали скитници и просеци. За да се стигне до това отчаяние и окаяно положение, покварата всрѣдъ висшитѣ граждански и духовни власти безъ друго ще да е била извънредно голѣма. И самъ пресвитеръ Козма, съ чувството на добъръ художникъ и писатель, е нарисувалъ тази нерадостна картина изъ ужасното тегло на българския народъ, заявявайки въ своята Беседа, между другото, и следното: „Други пъкъ, като изпаднатъ въ отчаяние, прегрѣшаватъ по-тежко отъ това. Тѣ се скитатъ безъ мѣсто, отъ градъ на градъ, като ядатъ напраздно чуждия хлѣбъ... Или нѣкой, като бѣга отъ нѣмотия, отива въ манастиръ и като не може да се грижи за децата си, бѣга отъ тѣхъ, той вече търси тамъ не Божия любовь и отива не защото да послугва на Бога, а защото иска да почива и угажда на търбуха си... осиротѣлитѣ му деца, когато мратъ отъ гладъ и зиме страдатъ, въ многото си плачъ го проклинатъ.[2]

Школата на еп. Климентъ

Следъ християнизирането, презъ време на царетѣ Борисъ и Симеонъ, първото народно духовенство, излѣзло изъ челнитѣ редици на тогавашното просвѣтено българо-славянско общество, е било преизпълнено съ вѣра и любовь къмъ новата вѣра, то е поело тежкия кръстъ на мѫченика на Голгота, живѣло е съ вѣрата на първобитнитѣ християни. Висшето духовенство е било въ близъкъ контактъ съ народнитѣ маси, развило е извънредно голѣма книжовна църковна дейность и се е ползувало съ голѣмо уважение всрѣдъ народа. Въ IX. в. епископъ Климентъ изпратилъ отъ Охридската си школа хиляди народни учители изъ цѣлата държава да учатъ народа на славянски езикъ. Следъ смъртьта на тая фаланга скромни народни учители и будители, които сѫ живѣли истински чистъ въ всѣко отношение и примѣренъ за подражание животъ, който е възпѣтъ въ народнитѣ пѣсни и легенди въ югозападна Македония и Албания, въ времето на Симеона и Петра, българското висше духовенство, въ лицето на неговитѣ митрополити и епископи, изоставило чистия животъ и културна дейность на Климента и Наума, като започнало да живѣе по византийски. Висшето духовенство се стремило къмъ ограбване земитѣ и на така ограбения вече обеднѣлъ български земедѣлски народъ, като по такъвъ начинъ съвършено е забравило своето високо предназначение. Голѣма часть отъ него занемарили своитѣ длъж-

[1] Попруженко, Слово св. Козми: 40, 53, 54.
[2] Попруженко, Пакъ тамъ: 49, 50—54; 57, 58, 60, 61.

ности къмъ паството, пиянствували, живѣели охолно, поради което и богомилитѣ държали много лошъ езикъ противъ тѣхъ.[1]

Изобщо взето, висшето духовенство заграбвало имотитѣ на дребнитѣ земедѣлци, поради което богомилитѣ ги обвинявали въ грабежъ и постоянно агитирали между населението да се бори, за да му се върнатъ всички имоти.[2]

Църквата, която, споредъ схващанията и разбиранията на древното християнско общество, се явявала като голѣмъ факторъ за пълното приравняване и уеднаквяване на човѣчеството при използуване на природнитѣ богатства, тъкмо наопаки тя (църквата) почнала лично да се обогатява за смѣтка на обезправения народъ. Висшето духовенство, по примѣръ на византийското такова, се откжснало отъ непосрѣдствения си допиръ съ народнитѣ маси, приближило се до дворцовитѣ срѣди и болярството, като отдѣлна привилегирована класа, живѣейки въ блѣсъкъ и разкошъ, безъ дори да прояви грижи не само за обеднѣлия народъ, но даже и за нисшето духовенство.[3]

Монашески институтъ Наредъ съ християнизирането е билъ въведенъ въ страната и монашескиятъ институтъ, какъвто не е имало по-рано въ славянската езическа религия и не имъ е билъ известенъ. Естествено, като всѣко нововъведение, първоначално християнството отъ нѣкои срѣди е било възприемано съ ентусиазъмъ и съ пълна искреность, особено отъ македонскитѣ славяни и хиляди млади хора се били подстригали за монаси. Този ентусиазъмъ се потвърждава и отъ обстоятелството, че впоследствие и самъ царь Борисъ се отказалъ отъ престола и станалъ монахъ. Но още при първия контактъ съ византизма, който е билъ вдъхновенъ отъ най-отрицателни прояви и християнството е било вече съвършено изродено и нагодено единствено за запазване политическитѣ и икономически интереси на византийската империя, българскитѣ монаси лесно се поддали и възприели външния блѣсъкъ, разкоша, алчностьта за имоти и безгрижния животъ на византийскитѣ монаси. При това положение, млади хора — макаръ че не сж били убедени християни, а единствено за да

---

[1] Попруженко, Слово св. Козми: 14, 15, 17, 40, 81; Синодика Ц. Борила 56;

[2] Попруженко, ц. с., 16; Синодика Ц. Борила 56; Н. П. Благоевъ, Пр. и соц. възз. на богомилитѣ, 80; Д-ръ Киселковъ, Пресв. Козма 45, 49 Хр. Вѫрговъ, Революционери, 177.

[3] Слово Св. Козми: 14, 15, 17, 40, 81

избѣгнатъ тежкитѣ държавни и обществени повинности, да прекаратъ живота си въ леность и охолство (особено въ срѣдата на X-то столѣтие) — напускали семействата си и ставали монаси. Нѣкои отъ тѣхъ ту се връщали при женитѣ си, ту обратно отивали въ манастиритѣ; други пъкъ се скитали и посещавали пироветѣ, обличали се въ разкошни дрехи, имали своя охрана отъ конници и се държали надменно. Мнозина отъ българскитѣ монаси били лицемѣри и за да живѣятъ по-охоленъ животъ, съ просия строили разни постройки, за да увеличатъ доходитѣ на манастиритѣ. Тѣ убеждавали нѣкои боляри и богати хора да приематъ монашески санъ и да завещаватъ своитѣ имоти на манастира. Мнозина отъ монаситѣ се отдавали на страститѣ си и почернили своето призвание.[1] Българскитѣ владѣтели освободили манастиритѣ отъ държавни данъци и тѣ станали най-богатитѣ земевладѣлци. Така манастиритѣ се изпълнили съ млади хора, съ което пъкъ общежитието се лишило отъ работна ржка, а държавата отъ войници.[2] Пресвитеръ Козма казва: Клирицитѣ не живѣятъ споредъ писанието, узаконяватъ своитѣ нрави, съ които искатъ да се прославятъ на земята, красятъ се съ богато облѣкло, перчатъ се на тия, „които вървятъ следъ тѣхъ“ (които ги придружаватъ), веселили се на пиршества и водѣли изобщо не добъръ животъ, а заедно съ това „вършели неправеденъ сждъ, грабѣли, обиждали беззащитнитѣ“.[3]

При това хаотично положение, естествено, манастиритѣ ще да сж се изпълнили съ безгрижни лентяи. Гладътъ и болеститѣ, съпжтници на постояннитѣ войни, разорявали народа, който, подъ гнета на погърчени боляри, властели и прониари, почва да бедствува, опростява и оголява.

Бѣгството отъ живота и нравствения упадъкъ

Когато българското общежитие било напълно разядено отъ вжтрешни неджзи и голѣми противоречия, особено въ царь Петрово време, заплашено отъ чужди нашествия; когато се е преминавало чрезъ пълно закрепостяване къмъ едро земевладение; когато народътъ е билъ изоставенъ въ крайно лошо състояние на гладъ и израждане; когато византизмътъ е дебнѣлъ и подравялъ почвата подъ краката на царе и боляри, българската православна църква, въ тая тъмна епоха на користь и властолюбие, вмѣсто да застане начало на народното движение, за

[1] Слово Козми: 14, 15, 17, 40, 81.
[2] Пакъ тамъ: 49, 51, 52, 53, 57, 58, 60, 61.
[3] Пакъ тамъ: 54; Ирочекъ: Ист. българитѣ, 127.

да запази народнитѣ трудящи се слоеве отъ пълно ограбване, тя всецѣло се отдава въ услуга на властелитѣ-феодали и прониари, защото въ сѫщность и самата църква се е била вече наредила въ категорията на властелитѣ феодали и прониари[1] и е държала въ парикия голѣмо число парики[2]; вмѣсто да издигне лозунга за запазване отечеството отъ външни и вѫтрешни врагове и застане на страна на униженитѣ и оскърбенитѣ, на ограбенитѣ и обезимотени народни маси, тя — църквата — за да оправдае своята пълна некадърность и леность, освети бѣгството отъ живота въ култъ, провъзгласявайки бѣгълцитѣ отъ живота за „светии". Българската църква тръгнала по пѫтя на византийската и е живѣла въ пълно противоречие съ християнската философия и мирогледъ, нейнитѣ първенци сѫ живѣли като духовни князе, безъ да се интересуватъ за сѫдбата на народъ и държава. „Църквата — пише Д. Мишевъ — била въ рѫцетѣ на Симеона това, както цариградската църква въ тия на василевситѣ; чрезъ нея работилъ да възвеличи самодържавието си. Иерарситѣ ѝ, съ рѣдки изключения, служели не толкова на паството си, колкото на царетѣ[3]". Отъ безпѫтицата и нравствения упадъкъ, въ който бѣ изпаднало българското общежитие, отъ разюздания животъ на феодалитѣ-боляри и прониари, противъ които сѫ водили борба богомилитѣ за връщане земята на непосрѣдствено обработващето я земедѣлско население, всрѣдъ тоя кошмаръ се появява и друго едно крупно явление въ страната и взема широки размѣри—това на отшелницитѣ, т. е. анахоретитѣ, на което най-видниятъ представитель се явява св. Иванъ Рилски. По това време планинскитѣ пущинаци, гори и пещери сѫ гъмжели отъ отшелници-монаси. Съ живо слово се борилъ и презвитеръ Козма противъ отшелничеството, намирайки, че мнозинството отъ него се е оттеглило въ пустиненъ животъ единствено отъ личенъ егоизъмъ, но всичко напраздно. Това отшелничество е взело размѣритѣ на епидемическа болесть.

Св. Ив. Рилски и царь Петъръ

Въ студията си за българскитѣ отшелници, П. Мутафчиевъ заключава. „...Ив. Рилски, безспорно, е едно отъ най-интереснитѣ явления въ нашата история. Въ него бѣ добилъ своеобразно въплощение

---

[1] Theoph. Bulg. Arch. IV. 224, 422, 444, 524, 529, 536, 538—540. Н. П. Благоевъ, ц. с., стр., 50.

[2] Голубинский, ц. с., стр. 259—263.

[3] Д. Мишевъ, България въ миналото, стр. 61.

духътъ на една епоха, препълнена съ противоречия и жадно търсеща изходъ отъ тѣхъ . . . Въ сѫщность, сложната и тъмна християнска догматика малко го интересува. Защото — самоукъ и простъ монахъ — той чрезъ ума си бѣ дошелъ самъ до азбукето на вѣрата. До нейнитѣ дълбочини бѣ достигналъ той по чисто интуитивенъ пѫть. Въ „завета" си къмъ своитѣ ученици Ив. Рилски, между другото, се обръща къмъ тѣхъ съ думитѣ: „Утвърждавайте въ вѣрата своя непросвѣтенъ и еднокръвенъ народъ и наставяйте го да изостави нелепитѣ езически обичаи и зли нрави, които е запазилъ и следъ приемане на светата вѣра. Защото той върши това поради грубость и се нуждае отъ вразумяване". На своитѣ ученици, следователно, светецътъ вмѣняваше дълга на мисионерство и народното наставничество. — Въ своя собственъ животъ обаче, следвалъ ли бѣ самъ той гласа на тоя дългъ? Нека не забравяме, че това бѣ презъ епохата на царь Петра. Обществото ни, разядено отъ вѫтрешни недѫзи и раздрусано отъ противоречия, губѣше все повече отъ устойчивостьта си . . . Въ това тежко време, когато невидима ржка съ огнени букви пишеше върху потъмнѣлото българско небо страшното „мани, текелъ, фаресъ" и когато зовътъ или примѣрътъ на обикновени и неизвестни труженици не бѣ достатъченъ, за да сложи край на всеобщото вцепеняване, живѣеше и рилския светецъ. Но, скритъ низъ планинскитѣ пущинаци и забравилъ за човѣка, който страдаше и търсѣше лѣкъ за страданията си, той съзерцаваше Бога. Тукъ, поведенъ отъ мълвата, бѣ се запѫтилъ да го дири и българскиятъ царь Петъръ . . . Самиятъ царь Петъръ . . . трѣбваше да се върне назадъ, безъ дори да му бѫде позволена радостьта да види поне отдалече лицето на светеца . . . Въ епохата, когато за вѣкове и въ всѣко отношение се решаваше сѫдбата на народа ни и той чакаше водачи, за да ги последва въ трудното дѣло за изграждане на ново бѫдеще, Ив. Рилски се яви да издигне въ идеалъ бѣгството отъ живота . . . Поради всичко това, колкото обективнитѣ условия въ нашия животъ да му благоприятствуваха, примѣрътъ на рилския пустинослужитель не би намѣрилъ тъй много последователи, ако не бѣ получилъ авторитетната санкция на другъ факторъ — българската църква. Въ миналото — ние вече споменахме това — привилегията и тежката отговорность да бѫдатъ такива водачи лежеше главно върху представителитѣ на църквата . . . Еднакво неспособна да се впрегне въ дейна служба на своя народъ и да зове къмъ пробуда неговитѣ творчески сили, тя подири оправдание на своята леность и облѣче отшелничеството въ сиянието на върховната светость . . . не бѣ достатъчно, че тя

го провъзгласи за най-голѣмъ светецъ, откърменъ отъ нашата земя. Той, пустинникътъ, бѣ утвърденъ отъ нея (църквата — б. н.) и като закрилникъ на българския народъ . . .“.[1]

Бѣгството отъ живота и отиването въ манастиритѣ или въ отшелничество презъ IX, X и началото на XI. столѣтие е ставало отъ страна на хора отъ разнитѣ съсловия на българското общество. Едни сѫ отивали по монастиритѣ съ цель да направятъ своята кариера по-доходна, други да намѣрятъ потихъ и по-спокоенъ животъ, трети — да изоставятъ земедѣлскитѣ си стопанства и да се отдадатъ на постъ, молитва и съзерцание — като последнитѣ сѫ вършели това въ голѣмата си часть съ единствената цель да осигурятъ своята лична прехрана, изоставяйки своитѣ жени и деца на произвола на сѫдбата. Така цѣли поколѣния отъ жени и деца сѫ били предварително осѫждани на гладна смърть. „ . . . Всѣко поколѣние предварително бѣ осѫждано на смърть, като чели отъ нѣкаква епидемическа болесть, отъ фантастичното развитие, което заемаше този институтъ на черквата . . . земедѣлието, индустрията и войската били лишени отъ хиляди интелигентни работоспособни рѫце“.[2]

Така византизмътъ чрезъ своето специфично православие подкопа устоитѣ на първото българско царство, което бързо отивало къмъ разгромъ. „Изглежда, че мнозина българи нито се поправили отъ поукитѣ и изобличенията на св. Ивана и на Козма, нито тръгнали подиръ тѣхъ. Наредъ съ тѣхъ се явили проповѣдници на крайни учения, които не се опитвали да поправятъ сѫществуващия редъ, а го отрекли изцѣло и повели проповѣдь за коренно преустройство на религия, общественъ и държавенъ редъ. Тѣзи проповѣдници били богомилитѣ“[3].

Българската интелигенция отрича феодализъма и крепостничеството

Следъ епохата на царь Симеона, епоха, която разруши народното стопанство съ тежкитѣ и непосилни войни, поради грамаднитѣ данъци и насилственото закрепостяване на свободнитѣ земедѣлци, числящи се дотогава къмъ славянскитѣ родови задруги, българското общество страдаше отъ вѫтрешни противоречия; малцинството тероризирало мнозинството и държавата губѣла своитѣ устои. Самиятъ царь Петъръ е билъ безсиленъ да се наложи на алчното за имоти болярство, което, свикнало да живѣе разгу-

[1] П. Мутафчиевъ, Философски прегледъ, г. VI, кн. 2.
[2] Paparigopullo, ц. с. 186.
[3] Ив. Пастуховъ, Българска история, стр. 301.

ленъ животъ по подобие на византийскитѣ аристократи, не е искало и да мисли за бѫдещето на българската държава и народъ. Не може да не се отбележи обстоятелството че въ X., вѣкъ, мнозинството отъ българитѣ съ по-високъ интелектъ и нравственъ уровенъ, съ по-свободолюбиви и хумании разбирания за живота, които естествено въ тая тъмна епоха сѫ стърчали надъ масата, сѫ напълно отрекли феодализма и крепостническия институтъ, като институти противни на славянскитѣ традиции и разбирания, особено въ Македонската область, гдето славянскиятъ елементъ е билъ въ по-голѣмъ процентъ и гдето словото на Климента е станало часть отъ плътьта и кръвьта на народнитѣ маси и гдето сѫ пазѣли заветитѣ му за запазване на славянството отъ византизма, сѫ навлѣзли въ редоветѣ на богомилското движение единствено за да бѫдатъ полезни на народа съ своитѣ знания и опитность, съ своята култура и честна мисъль, попълвайки по такъвъ начинъ кадритѣ на това прогресивно аграрно движение.

Непримиримата борба между феодалитѣ и закрепостенитѣ

Обстоятелството, че въ царь Петрово време се явяватъ на българската политическа сцена две групировки съ противоположни тежнения — като начело на първата стоялъ севастократорътъ Георги Сурсувулъ, защищаващъ интереситѣ на феодали и пронизри, а начело на другата стояли богомилитѣ — показва несъмнено, че болшинството отъ културнитѣ по онова време българи не сѫ бѣгали отъ живота, но тъкмо напротивъ сѫ се стремѣли да водятъ непосилни борби съ властимащитѣ за социални и материални облаги на обезправения закрепостенъ български народъ. Историческа истина е, че въ редоветѣ на богомилитѣ и тѣхното аграрно движение се нареждали не само малоимотнитѣ и обезземенитѣ, но и мнозина боляри сѫ навлѣзли въ редоветѣ на движението, отдали сѫ своитѣ духовни и материални сили въ полза на обезправения български народъ и сѫ се борили противъ собствената си болярска класа, защото, безъ друго, ще да сѫ виждали, че израждането, оголяването, опросяването и опростяването на цѣлия народъ, който започналъ да тъне въ невежество и гладна смъртъ, не е въ интереса на нацията и че това ще допринесе само за по-скорошното асимилиране на българския народъ отъ страна на византизма, който не е подбиралъ срѣдствата си, за да постигне тая си заветна мечта. При това положение болярското съсловие се раздѣлило на две групи — едната (тая на боляритѣ, живѣещи съ славянския мирогледъ) се е влѣла въ редоветѣ на богомилското движе-

ние, а останалата—се е борила за запазване на придобитѣ си вече грамадни имоти, било като феодали, било като прониари.

За борбитѣ между тѣзи две партии въ царь Петрово време сж писали мнозина чужди и наши автори, особено за голѣмия антагонизъмъ, който се проявилъ и сжществувалъ въ България между привилегированото феодално съсловие и закрепостения народъ.[1] „Цариградскитѣ управници следъ смъртьта на Симеона подирили и намѣрили съюзници въ самата България въ лицето на двореца, на гражданскитѣ и църковни управници. И въ кжсо време гръцкото влияние въ България силно порастнало. Народътъ билъ недоволенъ отъ управницитѣ си и особено отъ гръцкото влияние. Въ царството се явили две партии: монархисти и антимонархисти, силно ожесточени една срещу друга. Къмъ първата принадлежали управницитѣ, духовенството и военачалницитѣ, а къмъ вторитѣ — недоволнитѣ боляри, а отъ масата на националиститѣ, каквито били най-вече богомилитѣ. Първата била гръцката партия, втората народна и демократична".[2]

Упадъкътъ на българската държава не е билъ само въ зависимость отъ личнитѣ качества на царь Петра, но се дължи безъ друго и на цѣлъ низъ културни, социални и политически причини, които подготвяли нейния пъленъ разгромъ.

Земетресение, неурожай, чума, бедствено положение

Още презъ царуването на Симеона жизненитѣ и податни сили на българския народъ сж били до краенъ предѣлъ изтощени отъ 15-годишнитѣ кървави войни, вследствие на което се натрупали много причини за общо недоволство всрѣдъ народнитѣ слоеве. Това тежко положение можело да се отрази гибелно за държавата. Не стигало това. Българскиятъ народъ трѣбвало до дъно да изпие горчивата чаша. Последвало голѣмо катастрофално земетресение, по което единъ лѣтописецъ съобщава: „Тогава стана и трусъ страшенъ въ Тракийската область и разпукване на земята голѣмо, чудно и страшно, защото много селища и църкви заедно съ народа погълнати бѣха". Отъ друга страна пъкъ, зимнитѣ посѣви презъ 926/927 година били напълно унищожени отъ страшенъ студъ, а презъ пролѣтьта на 927 година скакалци унищожили цѣлата растителность и посѣви. Чумата — тоя бичъ человѣчески въ тази тъмна епоха — прескочила границитѣ на Византия. Гладъ и

[1] Л. Добровъ, „Южное славянство Турции и соперничество европ. правительствъ на Балканскомъ п-ве, 223 — 224.

[2] Rambaux, 340; Schlumberger, 507; Дриновъ, т. I, 507, цит. по Мишевъ, България въ миналото, 134.

епидемия върлували нѣколко години въ България. Живитѣ не можели да смогнатъ да погребватъ умрѣлитѣ. Ненаситни и алчни боляри се възползували отъ това страшно бедствено положение на селянитѣ-земедѣлци, които сѫ били запазили дотогава собствеността на имотитѣ си, и само срещу храна за посѣвъ сѫ заграбвали голѣма часть отъ имотитѣ имъ. Това положение, естествено, се е отразило много зле върху свободнитѣ още селяни-земедѣлци, защото алчници нахлули въ тѣхната автономна славянска сбщина и всрѣдъ глада и бедствията отъ чумата почнали да я разлагатъ. На обезземенитѣ селяни не оставало друго освенъ: или да измратъ отъ гладъ или да станатъ парики и бѫдатъ закрепостени къмъ земята на боляри и манастири, макаръ че броятъ на закрепостенитѣ вече селяни да е билъ извънредно голѣмъ.

Възстания и бунтове

Още съ встѫпването си на престола царь Петъръ сключилъ миръ съ Византия и се оженилъ за Мария, внучка на императоръ Романъ. Мнозинството отъ болярите били недоволни отъ това сближение, което наложилъ севастократорътъ Георги Сурсувулъ, вуйко на царь Петра, та веднага следъ сключването на мира — на 8 октомврий 927 год. направили заговоръ да свалятъ царь Петра и възкачатъ на престола неговия по-малъкъ братъ Иванъ, обаче, заговорътъ билъ разкритъ, болярите били наказани, а князъ Иванъ билъ изпратенъ въ Цариградъ, кѫдето билъ подстриганъ за монахъ. Три години следъ това, въ 930 г., избухнало второ възстание подъ водителството на князътъ-монахъ Михаилъ, най-голѣмия синъ на Симеона, обаче, поради неговата смъртъ, това възстание било потушено.

Заключение

Българската феодална държава се е състояла отъ много наследствени княжества, споредъ различнитѣ славянски племена и родове. Споредъ историческитѣ данни, въ държавата е имало 40 епископства, чиито граници навѣрно ще да сѫ съвпадали и съ княжествата на феодалната държава.

Още отъ Борисово и Симеоново време сѫ се турило основитѣ на една богата българска книжнина, която, макаръ и да подражавала византийската, се стремѣла да постигне максимумъ резултати не само въ религиозно-църковната мисъль, но и върху тая отъ свѣтски характеръ. България по това време е била единствената славянска държава, която имала свой книжовенъ езикъ и разполагала съ срѣдства за славянско народно творчество.

Политическата и културна провала на България не е дошла отъ невидѣлица, но е естественъ резултатъ на дълбоки причини, които се коренятъ единствено въ обществените противоречия на народнитѣ слоеве — на социалното неравенство.

До смъртьта на Симеона, България е стояла още на върха на своята политическа и духовна мощь, презъ Петрово време почва упадъкътъ, а въ края на неговото царуване се туря край на нейното могжщество: духовниятъ ѝ възходъ билъ спънатъ, а политически е била унищожена и поробена.

Византизмътъ презъ X. в. съ всички срѣдства, съ съдействието на свои агенти въ предѣлитѣ на страната, се е стремилъ да унищожи българската държава и да погърчи славянския етнически елементъ. Така Византия — ползувайки се отъ сродяването си съ българския царски дворъ и подъ булото на християнска искрена дружба, по твърдението на проф. М. Дриновъ — „откривала всички държавни тайни въ царь Петрово време и работѣла тихо и подмолно за разпадане могжществото на българското царство".

ГЛАВА II

БОГОМИЛСКО ДВИЖЕНИЕ — КУЛТЪТЪ НА БЪЛГАРИТѢ.

(НАЧАЛО, РАЗВОИ И БОРБИТѢ ПРОТИВЪ СОЦИАЛНОТО НЕРАВЕНСТВО И ВИЗАНТИЗМА).

Презъ царуването на царь Петра, всрѣдъ тържествуващата византийска разгулность и вѣроломство на дворцовата камарила, при страшната поквара на погърчени боляри и висше духовенство, по силата на инстинкта за самосъхранение, народенъ будитель и крепитель на обезправения български народъ се явява Богомилското учение. Това социално и националъ-културно движение, по подобие на всички срѣдновѣковни аграрни движения, се появява на религиозна почва. Съ своитѣ нравствени норми, това прогресивно движение се стреми да възстанови изгубената вѣра всрѣдъ българското общежитие за добри бжднини. Така че богомилското учение се явява като благодатна реакция срещу пълното отрицание, настжпило всрѣдъ закрепостения народъ и онова тжпо безразличие срещу опасностьта, щото византийскиятъ духъ да асимилира и погърчи изгубилия равновесието си български народъ.

Ние тукъ нѣмаме за цель да дадемъ на читателя ясна представа за богомилската догматика, теогония и космогония,

изяснени вече отъ редица чужди и наши автори, изучавали религиознитѣ догми на това учение, а единствено се стремимъ да изтъкнемъ неговата хуманно-етична страна,неговитѣ социалъ-правни възгледи и прогресивни борби противъ феодализма, противъ висшето духовенство въ защита на закрепостения български народъ, както и противъ византизма и неговитѣ агенти въ страната, въ която той е игралъ видна роля.

Непримиримата користна борба и властолюбиво съперничество между Римъ и Византия за пълното подчинение на българитѣ въ духовно, т. е. религиозно, отношение, или по-право казано кой да разполага безконтролно съ кесиитѣ на българитѣ, отъ една страна, а отъ друга — охолниятъ животъ и некрасивитѣ дѣла на висшето духовенство и боляритѣ, които напълно се отричали даже отъ проповѣдваното отъ двата голѣми християнски центрове (Римъ и Византия) християнско учение, покрусило издъно славянската душа и я изпълнило съ разочарование. При това славянскиятъ демократизъмъ, борещъ се за равенство и свобода, не можелъ да се помири съ користолюбивитѣ стремежи на феодалното съсловие, което закрепостило болшинството отъ народа. Славянската душа се бунтувала и дълго време търсила отдушникъ. Всрѣдъ вихъра на стихийната борба между вѣра и секти, тя хвърля въ своето горнило езическата си теогония, космогония и обредность всрѣдъ догмитѣ на разнитѣ християнски секти и византийското православие, заедно съ установенитѣ негови държавни и църковни форми, запазвайки въ душата си само завета на своитѣ предци — славянската задруга. Следъ като всичко това изгаря, въ горнилото остава само славянския свѣтогледъ, който има допирни точки съ древното иранско дуалистично учение за доброто и злото. Славянската езическа теология му дава своя окраска, олицетворявайки доброто въ Бѣлбогъ, а злото въ Чербогъ. Това славянско учение е било най-енергичниятъ прогресивенъ протестъ срещу византизма. Това чисто славянско творение се нарекло б о г о м и л с т в о — на името на неговия творецъ п о п ъ Б о г о м и л ъ, който извадилъ изъ славянското горнило народната демократична душа — ратуваща за свобода и равенство — догматизиралъ го и почналъ своитѣ проповѣди за социално равенство, противъ феодалния строй и противъ крепостническия институтъ.[1]

Богомилството се явява като едно отъ най-крупнитѣ срѣдновѣковни движения въ историческия животъ на нашия на-

[1] ср. Проф. Зигелъ, ц. с. 386; Шмидтъ, ц. с., I, 12 и т. II, 267; М. Дриновъ, II. 50, Осокинъ, ц. с. 141—154; Д. Мишевъ, ц. с. 62—63; Хр. Вѣрговъ, Революционери, 198—204, 238.

родъ, имало е голѣмо културно значение въ единъ периодъ отъ петь вѣка, считано отъ X — XIV вѣкове, за което и рускиятъ авторъ А. Н. Веселовский пише: „Чрезъ богомилството и славянскитѣ народи за пръвъ пѫть до появата на Хуса внасятъ въ общоевропейския животъ свой интелектуаленъ даръ, който остави трайни следи върху цѣлото развитие на срѣдновѣковната култура[1]. Единъ нашъ изследвачъ на богомилското учение пише: „Богомилитѣ сѫ проявили най-свѣтлото, най-идейното що е могълъ да създаде нѣкога българскиятъ гений и то не само въ теоритично умуване, а приложено на дѣло. Чрезъ богомилството, ние се приобщаваме къмъ общоевропейската култура, затова не укоръ то заслужава, а почитьта на всѣки разуменъ и мораленъ българинъ".[2]

Богомилството предвестникъ на реформацията.

И, наистина, колкото повече се проучва богомилското движение, удивлява ни историческия фактъ, че въ много отношения това българско прогресивно-хуманитарно движение се явява като предвестникъ на онова реформаторско движение, което се яви по-късно въ западна Европа. Ние виждаме въ българското богомилство отричане на сложната църковна иерархия, на църковната литургия, на много църковни традиции и обреди, възприети отъ византийското православие, по подобие на християнскитѣ движения въ време на Реформацията, за което и Рачки казва: „Не можемъ да се съмняваме, че българскиятъ реформаторъ чрезъ своитѣ две начала (общо свещенство и св. Писание, свободно тълкувано, като единственъ изворъ на вѣрата), върху които основава християнската часть на своето учение, е посрѣдственъ участникъ въ жестоката борба, която се подигна много по-късно на западъ противъ иерархията и традициитѣ".[3]

Богомилското движение въ България нагледъ се е развивало като религиозно учение, т. е. като сектантско християнство, каквито секти по онова време е имало въ голѣмъ брой, обаче, фактически то е представлявало едно народно прогресивно движение съ политически и социални тенденции.[4] Това революционно движение се появило като протестъ срещу съвременния феодаленъ строй и срещу покварата и развалата на свѣтскатa и духовна власть.[5]

---

[1] А. Н. Веселовски, Славянски сказания, 146—147; Д. Мишевъ, ц. с, 91.

[2] Хр. Върговъ, ц. с. 255.

[3] Bogomili i patareni Rad. Jugosl. akad., X, 262—263.

[4] Н. П. Благоевъ, Пр. и соц. възгл. богом.62—64; Иречекъ, 226.

[5] Голубинский, цит. с., стр. 162—163;

Изхождайки отъ евангелскитѣ предпоставки за пълно равенство и братство, каквито били запазени у сектантитѣ християни, богомилитѣ се обявили противъ насилията на властелитѣ феодали и прониари, искайки отнемането на земята отъ тѣхнитѣ ржце и предаването ѝ на непосрѣдствено обработващето я земедѣлско население. Тѣ особено много се опълчили противъ висшето духовенство и монашеския институтъ, като най-голѣми крепители на феодализма, поради безпощадното заграбване на земитѣ на дребнитѣ земедѣлци, занаятчии, еснафи и пр., които обръщали въ църковни и манастирски парики[1], закрепостявайки ги къмъ земята.

Богомилитѣ водили непрестанни борби за отнемане земитѣ, заграбени отъ църквитѣ и манастиритѣ, и връщането имъ на дребнитѣ земедѣлски стопани,[2] защото тѣ ненавиждали това българско православно духовенство, което се явявало въ защита на противонароднитѣ и незаконни български владѣтели и тѣхнитѣ феодали и прониари.[3] „Учението на попъ Богомилъ било проникнато съ духъ на оптимизъмъ и било изградено върху реалистична и чисто догматична основа“.[4]

Бунтътъ на славянския духъ срещу византизма

Славянитѣ бързо възприемали богомилското учение, защото опростениятъ видъ на богомилската църква напълно схождалъ съ демократичния имъ патриархаленъ битъ. Славянитѣ не можели да се помирятъ съ тържественитѣ церемонии и блѣсъкъ на византизма, отъ една страна, и отъ друга,—защото, въ противовесъ на непонятното за народа византийско православие, богомилитѣ проповѣдвали своето живо слово на простонароденъ езикъ и били напълно разбирани, като при това богомилскитѣ проповѣдници се придържали къмъ славянскитѣ обичаи и народнитѣ религиозни обреди и традиции.[5] „Богомилската молитвена и обредна обстановка е тъй бедна, проста, дори студена, че не дава никаква храна на фантазията; тя действува не на сърдцето, а на ума, и го въвежда съзерцателно въ духовнитѣ висини на Бога и съ това наумява, като изключимъ музиката, протестантската черква и обредность“.[6] Другъ български авторъ пише: „Въвеждането на византийското православие у насъ означаваше нахлуване на византий-

[1] Голубинский: цит. с., стр. 259—263;
[2] Синодика ц. Борила, 56; Н. П. Благоевъ, ц. с. 29;
[3] Н. П. Благоевъ, ц. с., 81—82;
[4] Ив. Пастуховъ, Българска история, стр. 307.
[5] Слови Св. Козми, 40; Синодика ц. Борила, 33;
[6] Иорд. Ивановъ, цит. съч., стр. 46;

ската култура и поради това трѣбваше да предизвика криза не само въ религиозното съзнание на старото българско общество, но и въ цѣлокупния му животъ. Така, наредъ съ рушенето на вѣрата въ старитѣ божества, почна и разложението на националния ни битъ и на всичко, което бѣ създадено въ него презъ течение на дълго минало, образуваше особеноститѣ на националната ни общность, а оправдаваше сѫществуването и на самата ни държава. Богомилството представяше духовна реакция срещу тъй преобразената наша действителность. И тъй като тая действителность, не само по време и произходъ бѣ свързана съ християнството, но дирѣше въ него и оправданието си, то бунтътъ срещу нея трѣбваше преди всичко да й отнеме санкциитѣ на небето. Поради това недоволството отъ земния редъ доби израза на кипежъ въ областьта на религиозното съзнание".[1] Съ своята нравствена чистота и съ защитата си на всички бедни и страдащи, съ борбата си противъ тѣхнитѣ угнетители, тѣхниятъ гласъ — казва Йорданъ Ивановъ, „за човѣшко равенство и добруване", готовноста имъ да се жертвуватъ за идеалитѣ си, привличали обеднѣлитѣ и закрепостени селяни, останалитѣ безъ срѣдства градски работници, а особено много женитѣ, както и мнозина монаси, попове и дякони, и затова учението имъ се разпространявало бързо. То обхванало голѣми части отъ северна България, разпространило се въ Софийско, въ Срѣдецъ, гдето билъ и дѣдьцъ срѣдьчьскый, и стигнало въ Македония и Албания.[2]

Дуализмътъ на богомилската школа

Богомилската школа съ своя дуализъмъ признава две идейни начала въ свѣта — доброто и злото, т. е. духътъ (Бѣлбогъ) и материята (Чербогъ), които сѫ въ вѣчна борба помежду си. Духътъ се представлявалъ отъ Бѣлбогъ и неговия синъ Исусъ, а материята отъ Чербогъ (Сатанаилъ). Поддържайки становището, че до идването на Исуса, человѣчеството напълно се било ржководило отъ злото начало, т. е. отъ Сатанаила, богомилитѣ отхвърлятъ изцѣло Стария Заветъ, смѣтайки че чрезъ библейскитѣ пророци е говорилъ не Богъ, а Сатанаилъ. Въ Густинския лѣтописъ по отношение славянския дуализъмъ на славянскитѣ жреци се приписва, че поучавали: два суда бози; единъ небесний, другой во адѣ, егда человѣкъ умретъ, душа

[1] П. Мутафчиевъ, Попъ Богомилъ и Ив. Рилски. Фил. Пр., г. VI, кн. 2.

[2] Ив. Пастуховъ, Българска история, стр. 334.

идетъкъ небесному Богу, а тѣло къ тому, иже во адѣ. Отъ това става ясно, че дуализмътъ изобщо е билъ плъть отъ плътьта и кръвь отъ кръвьта на славянитѣ. —

Отхвърляйки Стария Заветъ, богомилитѣ се явяватъ като първи евангелисти на свѣта. Тѣ сѫ изхвърлили всички тържествени обреди. Единственъ тѣхенъ обредъ е билъ акта за утешение (consolatio) и се е смѣталъ като единствено най-голѣмо тайнство. Петрановичъ твърди, че „акта за утешение" билъ „као средоточие свега црквеног живота богомила и катара".[1] Всѣки новоприетъ въ богомилското движение чрезъ този актъ скѫсвалъ съ миналото си. Понеже съ този актъ се е влизало въ богомилската църква, той се е наричалъ духовно кръщене (baptisme spiritual). Самото звание богомилъ налагало на съвършенитѣ богомили строгъ аскетизъмъ. Тѣ не можели да владѣятъ имоти, но сѫ били длъжни да влагатъ своя трудъ въ общинскитѣ и частни задруги, обаче, придобитото отъ своя трудъ внасяли въ общата каса. И съвършенитѣ и обикновени богомили сѫ били длъжни да постятъ три пѫти презъ годината по 40 дни, като освенъ това всѣка седмица сѫ били длъжни да прекарватъ по три дни само на хлѣбъ и вода.[2]

Богомилската етика и нрави

Богомилската школа, чрезъ своитѣ общини, се е стремѣла да наложи всрѣдъ своитѣ последователи следнитѣ нравствени норми:

1) чрезъ пълно съвършенство — доближаване до Бога;
2) всестранна просвѣта на невежитѣ;
3) пълно въздържане отъ алкохолни напитки;
4) вегетарианска храна;
5) всѣки човѣкъ съ трудъ да изкарва прехраната си;
6) просията и кражбата унижаватъ божественото у човѣка;
7) унищожаване на просията чрезъ общинска взаимопомощь;
8) чрезъ себеотрицание и саможертва за общото благо ще се постигне пълно съвършенство — доближаване до Бога;
9) зачитане личностьта на човѣка и запазване неговия животъ;
10) поставяне жената на еднакво ниво съ мѫжа.

По отношение строгата нравственость на богомилитѣ, К. Иречекъ пише: „При това ученицитѣ на Богомила, наречени

[1] Д-ръ Б. Петрановичъ, Богомили, црква босанска и кристиани; Schmidt, Hist. et doctrine des Cathares, etc. Paris, 1869, t. II, r. 119—143.

[2] Zigabin. Narratio etc. XXVI, XLIV; Петрановичъ, цит. съч. 67; Клинчаровъ, ц. с. 56.

богомили, били не само твърде почтени, ами още привличали къмъ себе си и много последователи съ своята строга нравственость. Тѣ имали миролюбивъ характеръ, въздържали се отъ громки викове и смѣхъ... това имъ придавало видъ на светость... Сами себе си никога не наричали богомили, а просто християни".[1]

За духовната чистота на богомилитѣ другъ български авторъ пише: „ . . . Богомилството се явява преди всичко носитель на ясно посочени духовни интереси, които регулиратъ живота на семейството, обществото, църквата и обредитѣ и го насочватъ къмъ една единствена цель—духовната чистота... „.[2]

Славянскиятъ демократизъмъ

Богомилското учение и неговитѣ социалъ-правни възгледи сж били нагодени споредъ демократическитѣ разбирания на южнитѣ славяни, защото богомилитѣ се придържали напълно о южнославянскитѣ социални и правни понятия, закони и обичаи, народни институции и пр., като сж били непримирими противници на въведенитѣ византийски такива чрезъ християнизирането на българския народъ.[3]

Богомилитѣ съ социалния елементъ, който сж вложили въ своето учение, т. е. съ своитѣ идеи и разбирания за общественъ строежъ и за право и моралъ, за разпредѣляне на длъжности и блага, тѣ, съ поддържане на своитѣ правни норми, сж стояли по-близо до сърдцето и ума на народа, отъ когото и да било.

Собственостьта у богомилитѣ била частна, трудова и общинска. Богомилитѣ се дѣлили на две категории: съвършени, животътъ на които е билъ—строгъ аскетизъмъ, и обикновени последователи, които сж били болшинството. Богомилскитѣ общини се грижели за прехраната на беднитѣ и неджгавитѣ, а проповѣдницитѣ били всецѣло издържани.

Богомилски политически общини

Възъ основа на своитѣ разбирания по онова време за сътворението на свѣта, за значението на Стария Заветъ и на Новия Заветъ, богомилитѣ въ X. вѣкъ се явили като смѣли реформатори въ областьта на религиознитѣ и църковни обреди. Тѣ се обявили противъ официалната църква — католическа и православна, — ту-

---

[1] К. Иречекъ, цит. съч. 129.

[2] Иорданъ Ивановъ, цит. с., 44.

[3] Н. П. Благоевъ, Периодитѣ на историята на българското право. Юридически прегледъ, г. XIII, кн. V. стр. 289.

ряйки основитѣ на нова религиозна богомилска община, съ свои собствени статути. За да привлѣчатъ народа къмъ своитѣ смѣли идеи, богомилитѣ сж изоставили напълно формализма на официалната църква и приближили богомилската църква до чувствата на народа, особено къмъ разбиранията на сектантитѣ християни, дали сж й народенъ характеръ, като при това ще да сж запазили и нѣкои отъ славянскитѣ езически етични обичаи и вѣрвания.[1] Отричайки напълно монашеския институтъ богомилитѣ сж създали свои ревностни апостоли-проповѣдници, които съ своитѣ дѣла и лични примѣри сж проповѣдвали новата вѣра, безъ всѣкаква парадность и тайнства, съ каквито е била претрупана официалната църква примѣсена съ езически обреди, което е станало особенно презъ времето на императоръ Константинъ Велики, който за да смегчи изостренитѣ борби между ожесточенитѣ една срещу друга партии на благородницитѣ — езичници и християни — е направилъ компромисъ между езическата и християнската религия, като много формалности отъ външния блѣсъкъ на езическата религия и известни нейни обреди е вмъкналъ въ християнската.[2]

За богомилската църква проф. Йорданъ Ивановъ пише: „Последователитѣ на богомилското учение сж образували едно общество, една църква. Тая църква тѣ наричали християнска, а членоветѣ ѝ — християни, за разлика отъ православната църква, която въ тѣхнитѣ очи минавала за еретична, лъжовно християнска. Членоветѣ на богомилската църква се дѣлили на две степени, на съвършени (избрани — посветени) и на обикновени (слушатели, вѣрующи). Първитѣ били малко на брой, а вторитѣ съставлявали мнозинството на богомилскитѣ общини. Съвършенитѣ — носители на богомилския идеалъ, между които имало и жени, водѣли най-строгъ, аскетиченъ животъ и се отдавали всецѣло на духовно пребивание и проповѣдь. Тѣ се намирали въ постоянна борба противъ тѣлото, което смѣтали за дѣло на лошото начало, и всѣкакъ се стараели да очистятъ, да възвисятъ своята душа — частица на Божествения Духъ — и да я приготвятъ да се присъедини къмъ своя първоизточникъ. Затова тѣ прекарвали въ безбрачие (нѣкои се и скопявали) и не угаждали на плътскитѣ си пощѣвки: храната имъ била вегетарианска; никога не яли месо, масло, млѣко, сирене, яйца, съ изключение на риба, понеже тя се била размножавала безъ съвокупление . . . Съвършениятъ бого-

[1] Синодика Ц. Борила, 33.
[2] Дж. Вил. Дреперъ, Борбата на религията съ науката, 34 — 35.

милъ не е смѣелъ да посегне на живота на никое растение, животно или гадинка, за да не би съ това да увреди оная божествена, жизнена частица, която пребивава въ създанието и която може да е странствуваща душа на нѣкой грѣшникъ. Обикновенитѣ богомили, проститѣ вѣрующи, се стараели да се доближатъ що-годе до идеалния животъ на своитѣ избранници, безъ да сподѣлятъ всички строгости на тѣхния аскетизъмъ. Тѣ живѣели въ обществото, работѣли, имали имоти, женѣли се, но многоженството имъ било забранено, разрешено имъ било да се хранятъ като православнитѣ, като спазватъ обаче основнитѣ положения на богомилското учение и обредность . . . Обикновенитѣ богомили ставали войници и дори водѣли възстания и войни".[1]

Съ своитѣ смѣли реформи въ тая тъмна епоха богомилската църква се е издигнала въ гражданско отношение до днешната евангелска църква. „Съ други думи, евангелието е било наржчната и света книга на богомилството".[2] „Не само съ църковната организация и мистична теогония, която намѣри приложение въ тая организация, но и съ гражданския елементъ, който се съдържа въ богомилското учение за общественото равенство и неравенство, елементъ, който не господствуваше въ тоя размѣръ у неговитѣ предтечи и който прави отъ богомилството една революционна секта".[3]

Съ основаването на своитѣ религиозни общини, богомилската школа е изхождала отъ практиката на първобитното християнство, което е било чисто отъ външенъ блѣсъкъ и парадность, отъ тържествени церемонии и голѣма обредность.

Обезвѣряване на народа

Една отъ най важнитѣ и сжществени причини за появата и бързото възприемане на богомилското учение отъ народнитѣ маси е безъ друго и голѣмата стопанска еволюция, която се извършваше въ срѣдновѣковното българско общежитие, т. е. съ преминаването по насилственъ начинъ отъ патриархалния животъ на славянскитѣ родови задруги къмъ феодализъмъ и закрепостяване на градското и селско население отъ страна на властелската аристокрация, особено съ възприемането на прониата отъ Византия. Прониата, като политическо и стопанско учреждение, е изиграла най-голѣма роля за пълното отчаяние и обезвѣряване на земедѣлското население, поради безизходното

[1] Йорданъ Ивановъ, Богом. книги и легенди, стр. 27;
[2] Йорданъ Ивановъ, пакъ тамъ, стр. 88.
[3] Клинчаровъ, Попъ Богомилъ и неговото време, стр. 62.

положение, въ което е било поставено. Така че, виждайки какъ не само властелската аристокрация, но и църквата и манастиритѣ се обогатявали за смѣтка на земедѣлския народъ, народнитѣ маси бързо възприемали богомилското учение и се нареждали въ неговитѣ редове за борба, защото славянитѣ се заселили на Балканитѣ и сж живѣли като дребни земедѣлци въ своитѣ задруги, свободни отъ каквито и да било повинности и не сж познавали парикията и робството.[1]„ Богомилското социално движение се противопоставило на феодалния строй и неговитѣ институти. Затова то получило най-голѣмо разпространение въ селата."[2]

Ненависть къмъ земевладѣлцитѣ

Богомилитѣ се борили противъ социалното неравенство, което се появило въ най-остра форма вследствие на едрото земевладение, съ обезземяването на дребнитѣ земедѣлци. Българскитѣ богомили сж защищавали интереситѣ на запазенитѣ още свободни дребни земедѣлци и закрепостенитѣ такива. Тѣ се явили като рѣзки противници на автократичния държавенъ и общественъ строй. Тѣхнитѣ възгледи въ това отношение напълно хармонирали съ религиознитѣ имъ и етични принципи. Смѣтайки изобщо, че материята е дѣло на Злото Начало, тѣ ненавиждали притежателитѣ на голѣми богатства и материални блага, защото виждали, че единствено богатитѣ хора сж били крепители на тогавашната система на управление, въ което видна роля сж играели болярите и висшето духовенство. Само тѣ използували материалнитѣ блага на страната и сж живѣели за смѣтка и върху гърба на обезземенитѣ народни слоеве.[3] „Ученията на историцитѣ, че българскитѣ богомили сж били еретици, не е вѣрно . . . Пресвитеръ Козма на едно мѣсто въ Беседата се отклонява отъ изворитѣ си, защото известява, че българскитѣ еретици сж хулили богатитѣ, учили сж своитѣ да не се подчиняватъ на господаритѣ си; ненавиждали царя; ругаели сж старейшинитѣ; укорявали сж болярите; мислили сж, че сж омразни на Бога, които работятъ на феодала и сж заповѣдвали на всѣки робъ да не работи на своя господарь. (Бълг. старини, кн. XII, стр. 35; Д-ръ Киселковъ, Беседа и пр. 2. издание, стр. 26). Това известие на пресвитеръ Козма исторически е вѣрно, защото българитѣ, които сж устройвали възстания противъ царь Петъръ, нѣма съмнение сж го нена-

[1] Cedr. II, 530.
[2] Лекции на проф. Ив. Кинкелъ 1939/40 — стр. 53.
[3] Слово св. Козма 16, 40.

виждали и сѫ проповѣдвали, че сѫ омразни на Бога ония, които сѫ му служили и сѫ хулили богатитѣ, ругаели сѫ старейшинитѣ и сѫ укорявали боляритѣ, които му се подчинявали и сѫ изпълнявали неговитѣ заповѣди. Обаче, не е вѣрно твърдението му, че тѣ сѫ били еретици, защото нѣма привърженици на религиозно учение, които проповѣдватъ и действуватъ противъ царя и управници. Затова и българскитѣ богомили, ако действително сѫ били еретици, безспорно, нѣмаше да проповѣдватъ противъ царя и боляритѣ. Обаче, пресвитеръ Козма, за да ги обезличи и обезсили въ борбата имъ противъ царь Петъръ, ги нарича еретици."[1]

За богомилскитѣ възгледи по отношение на държавния строй, П. Мутафчиевъ пише: „Сѫществуващитѣ тукъ форми, — напълно логично разсѫждаваха богомилитѣ — сѫ създадени, за да затвърдятъ и увѣковѣчатъ господството на материалното начало въ него и, следователно, иматъ сѫщия пороченъ произходъ. Поради това държава, църква, семейство и т. н. бѣха еднакво предметъ на богомилската критика и отрицание. Всичко, което бѣ свързало сѫдбата си съ тия институции или изобщо служеше на установения редъ, вършеше богопротивно дѣло. Самото примирение съ тоя редъ и признанието му означаваше примирение съ злото. Отъ тукъ — и богомилскиятъ възгледъ, че царе и боляри не сѫ поставени отъ Бога и че служителитѣ на църквата сѫ слуги Мамонови".[2]

Богомилското учение се явява като благодатна реакция противъ тежкото положение на народа

Въ никоя друга държава богомилството не се е появило и проповѣдвало пълно отрицание къмъ сѫществуващия общественъ строй, както въ България. Това може да се обясни единствено съ рѣзкото противоречие, настѫпило презъ Борисово и Симеоново време, съ християнизирането и възприемане на византийскитѣ правни норми, които сѫ били въ рѣзко противоречие съ народнитѣ традиции, защото: славянскиятъ демократизъмъ е билъ напълно отмѣненъ и замѣненъ съ чуждия на народната душа византийски автократизъмъ; вмѣсто родовитѣ задруги и свободното дребно земевладение — въведена е била прониа и феодализъмъ съ крепостнически институтъ; вмѣсто славянскитѣ демократически институти — привилегии на боляри и висше духовенство; вмѣсто патриархалния битъ — бо-

[1] Цит. по професоръ Н. П. Благоевъ, Сѫщность на бълг. богомилство, стр. 3 и 8.

[2] П. Мутафчиевъ, пакъ тамъ.

ляритѣ и висшето духовенство по подобие на византийскитѣ аристократи, започнали да живѣятъ въ разкошъ и разюзданъ животъ, като напущали женитѣ и децата си, за да се оженятъ за нѣкоя „благородна“ гъркиня. Тѣзи факти не оспорва и самиятъ пресвитеръ Козма, а напротивъ и той ги бичува въ своята Беседа. При тази нерадостна картина, богомилството се явява като благодатна реакция на тогавашното състояние, което извънредно тежко се е понасяло отъ народа. Днесъ предъ насъ става ясна картината на тогавашния животъ и за какво сж се борили въ политическо и социално отношение богомилитѣ въ България, което ще да е било безъ друго въ кржга на следното: противъ общественото неравенство и за славянския патриархаленъ животъ, крепещъ се на демократическитѣ родови задруги.[1] Богомилитѣ се стремѣли къмъ съвършено скроменъ и нравственъ животъ, ограничавали сж до минимумъ материалнитѣ си нужди, въ противовесъ на което пъкъ се стремѣли да се издигнатъ въ духовно отношение. Благодарение на своитѣ социалъ-правни норми[2], съ своитѣ проповѣди на матерния славянски езикъ, богомилитѣ сж успѣвали и успѣли да увлѣкатъ следъ себе си народнитѣ маси, единствено съ своя нравственъ животъ и съ високъ идеализъмъ, а най-вече съ своя неосжществимъ стремежъ да върнатъ колелото на историята, т. е. да се изоставятъ възприетитѣ отъ Византия прониарна система и феодализъмъ съ крепостнически институтъ, да се напусне разкоша и външния блѣсъкъ отъ страна на привилегированата феодална класа и се върне българското общество къмъ славянския патриархаленъ животъ. И ако богомилското учение е взело толкова широки размѣри презъ царуването на царь Петра, ние можемъ да си обяснимъ това единствено съ настжпилитѣ по това време, вследствие влиянието на византизма всрѣдъ управляващитѣ, обществено разложение и голѣмата поквара, отъ една страна, а отъ друга — компроментирането на централната власть.[3]

Отричайки напълно разкоша и блѣсъка на привилегированитѣ класи и тѣхното високомѣрие, богомилитѣ се явили предъ народа съ своя напълно скроменъ и въздържанъ животъ и станали близки на народнитѣ маси. Отричайки напълно византизма и неговитѣ тържествени богослужебни догми и обреди, богомилското учение е възприело нѣкои отъ славян-

---

[1] Н. П. Благоевъ, ц. с., 47 и 43.
[2] В. Н. Златарски, Ист. на I. българско царство, т. I, ч. 2, 545—550.
[3] Зигелъ, ц. с. 36.

скитѣ езически етични повѣрия и обреди, които ще да сж му предали напълно народностенъ характеръ. Това естествено е увлѣкло народнитѣ маси следъ богомилскитѣ проповѣдници които, подъ булото на религията, водили енергична борба противъ крепостничеството и прониата за освобождаването на закрепостенитѣ селени-земедѣлци отъ икономическото робство на феодализма. „Попъ Богомилъ е билъ недоволенъ отъ официалното християнство, отдалечено отъ своята първоначална простота и отрупано съ тържествени обреди, задъ които едва се е съзирало и разбирало отъ народа дѣлото на Христа. Той не е могълъ да одобри религиозния и държавенъ строй, гдето въ робство и крепостничество страдалъ обезправенъ голѣмъ дѣлъ отъ народа по болярски и манастирски имения и домове, и замислилъ да стане проповѣдникъ на истинско християнство, което да бѫде близко до разбирането на народа и да му даде човѣшка правда и душевно спасение".[1]

Както свѣтската, така и висшата духовна власть, сж били уязвени отъ дръзкитѣ проповѣди на богомилскитѣ проповѣдници, защото тѣ подкопавали основитѣ на автократизма, на бюрократизма и на висшето духовенство.

„Съ своето учение, съ своята организация, съ силната привързаность къмъ своята религия и съ готовностьта си да дадатъ всички жертви за нея и за тържеството на общественитѣ си и политически идеали, богомилитѣ били крайно опасни, както за господствуващата църква, така и за сѫществуващия държавекъ и общественъ редъ — тѣ ги разклащали изъ основа. Заради това, още при първата имъ по-осезателна проява презъ царуването на Петра, и църковна и държавна власть ги подложили на гонение. Въ своя смутъ, и за да оправдае гонението, царь Петъръ се отнесълъ за наставление съ две писма къмъ своя чичо по жена си Ирина, цариградскиятъ патриархъ Теофилактъ."[2])

Богомилитѣ, водейки системна борба за запазване на свободнитѣ дребни собственици земедѣлци (себри) отъ попадане въ паричество или пъкъ подъ прониа, съ тѣзи свои разбирания и постоянна защита на дребнитѣ собственици, напълно сж защищавали най-важната основа за независимостьта на българската държава, като проповѣдвали, че човѣкъ не е длъженъ да работи и робува на господаря си и решително възставали срещу „роботитѣ"[3] Поради обстоятелството, че всич-

[1] Йорд. Ивановъ, ц. с. 23.
[2] Ив. Пастуховъ. Българска история, стр. 328.
[3] Иречекъ, ц. с. 303—304.

ки славянски племена на Балканитѣ преди християнизирането сѫ живѣли свободенъ демократиченъ животъ и не сѫ имали болярско съсловие съ такива голѣми привилегии[1], богомилитѣ сѫ негодували противъ насилията на боляритѣ и старейшинитѣ, които облагали свободнитѣ селяни съ тежки повинности, като на нѣкой отъ тѣхъ завладѣвали имотитѣ и отъ независими земедѣлци ги правѣли на парики. Така само можемъ да си обяснимъ причинитѣ, поради които богомилигѣ сѫ мразили и хулили боляритѣ и богатитѣ, когато и самитѣ богомили сѫ притежавали имоти."[2] Както въ всички страни, така и въ България при развитието на феодалния строй крепостното бреме се затѣга, става по-тежко и довежда до известни борби между привилегированитѣ и работното съсловие, даже се създали и известни социални движения, като богомилството въ X. вѣкъ."[3]

Безсилието на висшето духовенство

Богомилското движение е било извънредно силно развито въ страната презъ епохата на царь Петра, защото българскиятъ народъ е виждалъ, че царскиятъ дворъ и правителството, ржководено отъ севастократора Георги Сурсувулъ, сѫ били въ много добро отношение съ Византия, поради което на два пѫти сѫ ставали народни възстания и на два пѫти сѫ се опитвали за неговото детрониране.[4] И когато царь Петъръ и Георги Сурсувулъ потърсили помощь и опора въ православната църква, въ лицето на нейния висшъ духовенъ клиръ, противъ народното негодувание, последната не могла да имъ се притече на помощь, защото тя, въ лицето на висшето духовенство, не само че била безъ връзки всрѣдъ народа и забравила своето призвание, но била вече напълно усвоила външния блѣсъкъ, разгулность, алчность и др. пороци на византизма, та народнитѣ маси еднакво гледали съ омраза, както къмъ свѣтската автократична власть, така и къмъ висшето духовенство, което напълно я поддържало. Голѣма часть отъ боляритѣ и духовенството подържали царь Петра. Но една часть отъ боляритѣ, а главно сѫратницитѣ на царь Симеона и неподатливото духовенство било противъ него. Между първитѣ безспорно е билъ и презвитеръ Козма, а между вторитѣ е билъ и попъ Богомилъ. Тѣзи двама видни български свещеници ще да сѫ били не само политически противници, но още и

[1] Слово Козми, 40, 50; Иречекъ, Ист. срба, 127; Н. П. Благоевъ, ц. с. 73.
[2] Слово Козми, 38.
[3] Лекции на проф. Ив. Кинкелъ 1939/40 г., стр. 44.
[4] Cedr. I, 312,

лични неприятели. Презв. Козма, за да обезсили и обезличи противницитѣ на царь Петра предъ българското общество, въ духа на времето си и като духовно лице, ги обвинява въ еретичество и имъ приписва учение на павликянитѣ. Сѫщиятъ начинъ на защита и борба усвоява и царь Петъръ въ писмото си до патриархъ Теофилактъ, като нарича политическитѣ си противници еретици, обаче, иска да се накажатъ съгласно съ гражданскитѣ закони. Така че въ X. в. българитѣ въ политическитѣ борби си служели съ вѣрата, защото въ срѣднитѣ вѣкове политическитѣ и културнитѣ борби сѫ се водѣли на религиозна почва."[1]

Славянскиятъ духъ и гений въ борба съ феодализма и византизма.

За чувствата на народа спрямо свѣтскитѣ и духовни водачи въ тая феодална епоха, българскиятъ авторъ Д. Мишевъ пише: „Народътъ естествено не билъ и не можелъ да бѫде доволенъ отъ своитѣ управници и отъ тѣхната управа. Той не виждалъ въ редоветѣ на духовенството възторженитѣ учители, прилежни писатели и проповѣдници отъ времето на Симеона. Никаква грижа у духовницитѣ за просвѣта, никакво книголюбие. Малцина били между тѣхъ ония, които държали перо, проповѣдвали и следвали примѣра на Св. Климента. Повечето духовници били предадени на разкошъ, веселие, пирове и невъздържанъ животъ. Малцината добродетелни не могли да търпятъ и се оттеглили въ планинитѣ и въ пущинацитѣ, гдето живѣели отшелнически. Такива били Иоанъ Рилски, който основалъ Рилския манастиръ, Прохоръ Пчински, Гаврилъ Лесновски и Иоакимъ Осоговски, въ паметь на които има основани манастири въ Македония. Останалитѣ въ мира духовници били, както и управницитѣ, съ гърцитѣ и обладани отъ гръцки потиснически духъ. Тѣ стояли далечъ отъ народа и били чужди на неговия демократиченъ духъ, на неговата блага славянска душа и на неговата етика. А за народа гърцитѣ били омразни, чужди и опасни.[2]... За народа Сатанаилъ не билъ на небето, не и въ ада окованъ въ вериги, но на земята, въ държавата му, въ града и въ селото му, въ кѫщата му. Съ властьта си той бъркалъ въ хамбара му, въ кесията му, грабилъ го, сѫдилъ неправедно, озлочестявалъ го. Такива Сатанаиловци имало легиони. Тѣ сѫ били пръснати въ всички държави и между всички народи. Тѣхни главни седалища били Цариградъ и Римъ, тѣхнитѣ

[1] Н. П. Благоевъ, Беседата на пр. Козма и пр., стр. 38—39.
[2] Дриновъ, 441—443.

имена били императори, папи, патриарси, велможи, потисници. Срещу тѣхъ се възправилъ духътъ на разума и на свободата. Срещу тѣхъ излѣзълъ попъ Богомилъ съ Евангелието въ ржка и съ славянския демократиченъ девизъ: равенство, правда и свобода на човѣшкия духъ. Това било славянската религия. Нейното знаме развилъ именно реформаторътъ Богомилъ. Когато Цимисхий влѣзълъ въ Преславъ и завладѣлъ държавата на Царь Петра, тази религия сплотила българитѣ около царь Самуила, който ги повелъ срещу гърцитѣ; тя ги сплотила подиръ 180 години около Асенъ и Петъръ, които ги повели пакъ срещу сѫщитѣ гърци.[1] Такава била славянската и човѣшка страна на първоначалното богомилско учение, което отпосле ригористи аскетици развалили. Тази страна го направила учение на реалисти, а не на отшелници. Тя го е издигнала отначало високо надъ сектантския и аскетиченъ ригоризъмъ, като го направила славянско толкова, колкото и човѣшко. И защото било повече славянско, отколкото павликянско или манихейско, богомилското учение бърже се разпространило въ всички славянски земи, защото било общочовѣшко по своитѣ политико-социални начала — за правда, равенство и свобода на духа, то прескочило предѣлитѣ на славянскитѣ земи и се разпространило въ западна Европа."

Богомилитѣ първи борци противъ реакцията на срѣдновѣковието.

Най-голѣмиятъ противникъ на богомилитѣ въ България е билъ пресвитеръ Козма. Той е отправилъ анатеми противъ тѣхъ и е искалъ избиването на тѣхнитѣ водачи и изгарянето на богомилската литература и книжнина. Отъ голѣма любовь къмъ византийското православие, а може би и отъ други подбуди, защото е произхождалъ отъ богатъ болярски родъ, той представлява религиозно-догматическата страна на това учение въ най-черни краски, а така сѫщо и нравственията обликъ на богомилитѣ — точно така, както по-късно сѫ постѫпали иезуититѣ спрямо реформаторското движение и неговитѣ дейци чрезъ инквизицията. Но, въпрѣки анатемитѣ на пресвитеръ Козма и други тѣхни обличители, чистата истина си пробива пѫть между фантастичнитѣ клевети, особено въ западноевропейскитѣ изследвачи на това прогресивно реформаторско движение и предъ нашия погледъ древнитѣ богомили, които, като истински националисти, се явяватъ първ и ятъ свѣ-

[1] Иречекъ, 323; Дриновъ, т. II, 22, Н. П. Благоевъ, ц. с. 91—94, цит. по Мишевъ, България въ миналото, 77—79.

тълъ лжчъ на народния устремъ рационално да се реформира и опростотвори църквата, да се подигне морала и по такъвъ начинъ да се прояви реакция противъ автократичния феодаленъ гнетъ на социално потиснатитѣ народни маси по възприетата византийска система, на чуждитѣ за народа църква и едро болярство.[1] Впоследствие, по силата на суровитѣ факти, и самиятъ пресвитеръ Козма протестира срещу боляри и феодали, срещу висше духовенство и манастири, т. е. и той протестира тъкмо срещу това, противъ което така смѣло сж се борѣли самитѣ богомили, т. е. противъ феодалната епоха и социалното неравенство. Даже съвършено съкрушенъ отъ прѣкомѣрното падение на българското православно духовенство, въ негово време, пресвитеръ Козма се обръща къмъ последното съ думитѣ: „О, пастири на божитѣ словесни овце, които вземате млѣко и вълна отъ стадото, а не се грижите за овцетѣ! Какъвъ ответъ да дамъ предъ Божия сждъ?... О, горко вамъ водители слѣпи... Не крийте господния бисеръ въ пиянството!“[2]

Беседата на пресвитеръ Козма.

Пресвитеръ Козма обвинява богомилитѣ, че мразѣли децата и се гнусѣли отъ тѣхъ и мразѣли женитѣ, когато въ действителность у богомилитѣ имало почтенъ семеенъ животъ: женили се, имали деца и даже надминавали естествения приръстъ. Това обвинение на пресвитеръ Козма пада веднага, защото той въ своята Беседа самъ на друго мѣсто се опровергава, като поддържа, че жената у богомилитѣ имала право да изповѣдва, отъ което естествено следва да се заключи, че жената у богомилитѣ се е ползувала съ почитъ и уважение и е имала голѣмо значение.[3]

Отъ самата беседа на пресвитеръ Козма, колкото и да държи отрицателно поведение изобщо срещу цѣлото богомилско движение и да анатемосва и презира богомилскитѣ проповѣдници, ясно прозира, че тия водачи на богомилитѣ сж водѣли наистина чистъ, духовенъ аскетически животъ. Този тѣхенъ чистъ и нравственъ животъ, естествено е правѣлъ

---

[1] Д-ръ Петрановичъ, 34, 92; Шмидтъ, ц. с. т. I, стр. 3; Осокинъ, стр. 141; Н. П. Благоевъ, ц. с., 24.

[2] Слово Св. Козми 14, 16, 17, 40, 81.

[3] Дриновъ, томъ I, стр. 445.

голѣмо впечатление на народа, който, „сравнявайки тѣхния животъ съ тоя на православното висше духовенство, не е могълъ да не предпочита богомилскитѣ проповѣдници и е бързалъ да се нарежда въ редицитѣ на тѣхното движение. На много мѣста въ самата Беседа се вижда, че богомилскитѣ учители-проповѣдници сж били хора трезвени, въздържали се отъ спиртни напитки и месо, хранѣли се само съ вегетариянска храна, а така сщо били по-боголюбиви и по-нравствени.

Колкото и да се е стараелъ пресвитеръ Козма, въ своята пристрастность, да клейми богомилитѣ,безсиленъ е билъ да убеди народа, защото той (народътъ) по инстинктъ познавалъ хората, които могатъ да се борятъ и даже да се жертвуватъ за благото на народа, като е отбѣгвалъ отъ лицемѣритѣ и измамницитѣ, които искатъ да му се натрапватъ за водачи. Това нѣщо е виждалъ и съзнавалъ самъ пресвитеръ Козма и не е можалъ да се противопостави идейно на богомилскитѣ проповѣдници, които сж се придържали строго о Евангелието, поради което той е отправялъ противъ тѣхъ анатеми, виждайки какъ народнитѣ маси се тълпятъ около тѣхъ и слушатъ тѣхното слово, очистено отъ всѣкакви тържествени обреди, поднасяно имъ на достжпенъ народенъ езикъ, най-примѣрно и съ простота. А бедниятъ народъ е смѣталъ богомилитѣ за единствени свои водачи и не е обръщалъ внимание на хулитѣ, отправяни противъ тѣхъ, защото е виждалъ, че тѣ нищо не искатъ отъ народа, а работятъ и се жертвуватъ само за закрепостения народъ, за да могатъ да го извадятъ отъ тежкото положение на робство и изграждане отъ гладъ.

„Беседата на пресвитеръ Козма, при всичко че не е юридически паметникъ, пакъ има твърде голѣмо значение за историята на българското право, защото, както видѣхме, съдържа ценни известия за правното и социално положение на българския народъ въ X. в.“.[1]

Колкото пъкъ се касае до обществено-политическитѣ възгледи на богомилитѣ, тѣ сж поникнали на чиста българска почва, защото въ тази епоха никжде въ Европа не сж се срѣщали подобни възгледи, пъкъ даже и по-късно. Единъ отъ нашитѣ историци, покойниятъ Ив. П. Кеповъ, пише: „Въ това отношение, проповѣдитѣ на тѣхнитѣ учители намирали благодатна почва въ тогавашната наша действителность. Народътъ билъ забравенъ, жалъкъ и невежественъ и пораци това лековѣренъ и суевѣренъ. Той билъ облаганъ съ непоносими да-

[1] Проф. Н. П. Благоевъ, Беседата на пр. Козма прот. богомилитѣ, стр. 70.

нъци, облози и ангарии въ полза на царь и боляри, на църкви и манастири, а отгоре на това билъ грабенъ и разоряванъ отъ държавнитѣ служители. Той билъ заставянъ, както ни съобщава Козма, „силомъ да помага въ работитѣ и на земнитѣ господари, да понася отъ войската всѣкакви пакости, а отъ старейшинитѣ — всѣкакви насилия". Общо, цѣлата стопанска и обществено-политическа уредба падала съ страшна тежина върху простото население. То вижда на всѣка стжпка около себе си само зло и неправда и лесно било наклонно да вѣрва, че дяволътъ, както му говорѣли богомилскитѣ проповѣдници, взема най-голѣмо и дейно участие въ всички работи на тоя свѣтъ. Като прибавимъ къмъ всичко това и оная необикновена дързость и похватность, съ които тѣ подкрепяли своитѣ мнения съ текстове отъ Евангелието, непознати на срѣдновѣковния българинъ, ще разберемъ, защо народътъ станалъ необикновено възприемчивъ къмъ мрачното учение на богомилитѣ, чиито учители съ своитѣ проповѣди, както и съ безупрѣченъ животъ, умѣели да го засѣгатъ и да трогватъ всички струни на неговата душа. Тѣхното учение за свободното тълкуване на Евангелието, чрезъ каквото само неговитѣ здрави начала могатъ да проникнатъ въ душата на човѣка, привличало къмъ тѣхъ българскитѣ непривилегировани множества цѣли вѣкове подъ редъ, безразлично подъ чия политическа власть се намиратъ — българска или византийска".[1]

„Отначало богомилството се ограничавало въ посочване недостатъцитѣ на духовенството, но постепенно съ своето разширение придобило характеръ на широко национално движение съ социално-протестенъ характеръ, въ този смисълъ, че почва да възстава противъ всички несправедливости въ обществения животъ и най-много противъ крепостния строй и задълженията, ангариитѣ на селското работно население. Действително този социално протестенъ характеръ на движението се разширилъ въ националенъ, защото богомилството се борѣло твърде много противъ византийското влияние, като е смѣтало, че цѣлиятъ крепостенъ строй е взетъ отъ Византия".[2]

Пресвитеръ Козма е първиятъ български писатель, който подигна кръстоносенъ походъ противъ богомилитѣ и тѣхнитѣ политически общини. Той е най-яркиятъ защитникъ и идеологъ на феодалното съсловие въ България къмъ края на X. вѣкъ. Въ своята Беседа (Слово) противъ богомилското движение той

[1] Българска общественость въ X. в., 67—68; Гилфердингъ, I, 235.
[2] Лекции на проф. Ив. Кинкелъ, 1939/40 — стр. 53.

не избира срѣдствата си за борба, за да злепостави своя идеенъ противникъ и да го унищожи морално и физически. Понеже богомилското движение водѣше непримирима борба на два фронта — противъ официалното висше духовенство, което всецѣло живѣеше по византийски образецъ, както и противъ крепителитѣ на феодалния строй — болярить и прониаритѣ, естествено официалната църква, въ лицето на висшето духовенство, не можеше да закрепне, то се опираше на държавната власть, отъ която търсѣше защита. Така висшето духовенство се виждаше ангажирано да води борба на животъ и смъртъ съ богомилското движение и не подбираше срѣдствата си за да повали своя противникъ. И днесъ, следъ десеть столѣтия, прави впечатление не толкова аргументацията на пресвитеръ Козма въ неговата Беседа, колкото нейниятъ язвителенъ езикъ. Той избира най-чернитѣ краски, за да сразi богомилитѣ, най-силни думи, за да даде една груба представа и насъсква часть отъ народа противъ богомилитѣ, както това прави днесъ всѣки адвокатъ да сломи своя противникъ.

Пресвитеръ Козма е билъ доста прозорливъ наблюдатель и е виждалъ най-добре причинитѣ за общественитѣ злини и народнитѣ бедствия и сиромашия. Обаче, той ревниво пази и защищава „земнитѣ господари", защото, споредъ него, „царетѣ и болярить били поставени отъ Бога". И продължава Козма: „Раби, съ страхъ и трепетъ се покорявайте въ всичко на господаритѣ, дори когато сж лоши . . .". Така Козма брани болярить и изобщо „земнитѣ господари" отъ богомилитѣ и тѣхното изобличително слово.

„Пресвитеръ Козма билъ виденъ общественъ деецъ и голѣмъ привърженикъ на царь Петра и официалната българска църква. Затова съ жарь той защищава царя, болярить, военноначалницитѣ, богатитѣ, епископитѣ, свещеницитѣ и монаситѣ отъ укоритѣ на богомилитѣ. Изобщо пресв. Козма много мрачно описва съвременното му българско общество". (Козма презв. Беседа, стр. 486., ч. I; ч. II стр. 93 — 87, 202 — 205".)[1]

Гилфердингъ поддържа, че гоненията, за които говори пресвитеръ Козма, противъ богомилитѣ били по починъ само на духовенството, но не и по искането на царь Петра.

При все това, като се вникне добре въ Беседата на Козма, не може да се откаже факта, че той се възмущава отъ нале-

[1] ц. по проф. Н. П. Благоевъ, Беседа на презв. Козма противъ богомилитѣ, стр. 7.

тѣлитѣ народа бедствия, неговото негодуване е противъ нечистата съвѣсть на сититѣ и доволнитѣ, но все пакъ, като голѣмъ крепитель на византийското православие, той се е чувствувалъ напълно задълженъ да ги брани отъ изобличителното слово на богомилскитѣ проповѣдници.

У Козма на първо мѣсто се вижда едно особено явление — раздвояването: борба между съвѣстьта и дълга. Неговата съвѣсть го тласка съ все сила къмъ гладния и оголѣлъ народъ; той съ възмущение и негодуване отправя апели къмъ „сититѣ господари", обаче, неговото обществено положение му повелява да брани установената ужъ отъ Бога власть и закони въ страната, макаръ че тѣ били въ полза само на едно малцинство. Той не е можалъ естествено да се издигне на едно по високо стѫпало, защото му е липсвалъ мощниятъ духъ на единъ народенъ водачъ, за да се бори въ полза на угнетения народъ и той е изоставилъ това да вършатъ богомилскитѣ проповѣдници. „Така въ срѣднитѣ вѣкове съ вѣрата си служили и за политически цели и за преследване на политическитѣ си противници. Така е постѫпилъ и пресвитеръ Козма. Това за него е било още повече позволено, защото неговата задача е била да защити царя и болярить, които споредъ него, сѫ били поставени отъ Бога". (Козма, Беседа, ч. 2, 202).[1]

„Изобщо отъ известията на пресвитеръ Козма се установява, че икономическото и социално положение на непривилегированото българско население е било много лошо и че то не е могло да не предизвика нѣкое движение противъ ония, които сѫ го създали. И действително, такова движение е имало и пресвитръ Козма го нарича ересь, а пъкъ неговитѣ водачи — еретици".[2]

Заключение

Въ тая тъмна епоха, въ X. вѣкъ, пресвитеръ Козма съ своята Беседа се явява като морализаторъ, който бичува несправедливоститѣ вършени спрямо народа. Макаръ че, съ своитѣ остри филипики, той бичува болярството и висшето духовенство за тѣхния разгуленъ животъ и лакомия въ ограбване имотитѣ на селянитѣ-земедѣлци; макаръ че той е бичувалъ моралната и материална поквара всрѣдъ привилегированата класа, неговитѣ политико-обществени възгледи не само че не сѫ излизали извънъ рам-

---

[1] Проф. Н. П. Благоевъ, Беседата на пр. Козма, стр. 52.

[2] Проф. Н. П. Благоевъ, Беседата на пр. Козма противъ богомилитѣ, стр. 59.

китѣ на официалната българска държава и църква за политическото и стопанско управление на страната, но, напротивъ, той се явява и като върлъ защитникъ на византийското православие. Той сѫщо се явява и строгъ пазитель на тогавашнитѣ политически и църковни институти, икономически и стопански институти, защищавалъ е феодализма и крепостническия институтъ, смѣталъ ги е за установени отъ Бога и че трѣбва, безъ всѣкакви нарушения, да се зачитатъ и пазятъ. — Така че пресвитеръ Козма все пакъ си остава единъ отъ голѣмитѣ борци за закрепване на автократичния и феодаленъ строй, т. е. той рѣзко се е опълчвалъ противъ собствения си огладнѣлъ и оголѣлъ народъ. И никакъ не е чудно, че той ще да е произлизалъ отъ виденъ болярски родъ и, естествено, напълно се е явявалъ въ защита интереситѣ на своето съсловие.

Презвитеръ Козма, въ жестоката си борба срещу богомилитѣ, обяснява настѫпилото социалъ-аграрно движение въ страната много повърхностно. Той ни май-малко не се вдълбочава въ противоречията между властелитѣ феодали и прониари, отъ една страна, и отъ друга — обезземенитѣ земедѣлски съсловия; той не се взира и не иска да разбере непосрѣдственитѣ искания и сѫщината на реформаторската дейность на богомилитѣ, които сѫ били водачи на движението на селянитѣ-земедѣлци въ борбата имъ за оземяване, а съвършено наивно си обяснява, че всички „еретици“ сѫ били изпратени отъ Бога, за да постави предъ изпитание Божиитѣ „избраници“ (сигурно боляритѣ) и че самото богомилство било ужъ предвидено отъ Бога! Отъ тази негова мисъль личи, че за божии избранници той смѣта само властелитѣ боляри и прониари. Разбира се, това негово простодушно и твърде наивно схващане проблемитѣ на живота въ политическо, икономическо и социално отношение, не му е дало възможность да се проникне въ сѫщината на чистата истина и да схване първопричината за появата и голѣмия успѣхъ на богомилското движение и неговитѣ крайни тенденции, които сѫ се появили като естествена последица отъ промѣната на патриархалния животъ на славянитѣ въ родовитѣ имъ задруги съ феодализма и прониата, съ въвеждането на крепостническия институтъ и социалното неравенство, вследствие на което народнитѣ маси повеждатъ неравна борба за социална правда, борба за хлѣбъ и свобода, считайки се жестоко ограбени отъ политическитѣ и духовни първенци следъ възприемането на византийското православие и визанийскитѣ правни норми.

„Следъ мира съ Византия опозиционното настроение въ България противъ царь Петра толкова много се засилило, щото

то дори се е изразило и въ два опита за държавенъ превратъ, станали въ източна България, Мизия. Двата опита не сж успѣли и съучастницитѣ жестоко били наказани. Възможно е, между убититѣ тогава съзаклятници да е билъ и попъ Богомилъ и затова пресвитеръ Козма за него говори като за лице, което вече не е било между живитѣ, когато е писалъ труда си или поне не е билъ въ България.“ [1])

Ако пресвитеръ Козма е мислилъ, че съ своитѣ остри „филипики“ ще трогне властелитѣ и висшето духовенство и ще ги застави да отстжпятъ отъ възприетитѣ отъ византизма разгуленъ животъ и грабежъ на селскитѣ стопанства, той жестоко се е лъгалъ и нищо не е постигналъ, освенъ това, че неговата „Беседа“ — макаръ и не такава на единъ истински народенъ борецъ за свобода и правовъ редъ — се е запазила презъ вѣковетѣ на тъмното робство и сега да буди споменъ за неговото слово.

Богомилска литература и книжнина. Официалната българска книжнина и литература въ Симеоново и Петрово време се е извънредно засилила, особено въ царуването на Петра. Най-важниятъ факторъ за това засилване се явява богомилското учение, което, съ своята самостойна книжнина и литература, принуждава официалната книжнина и литература да водятъ книжовна полемика съ богомилското учение и по този начинъ на словесна и книжна борба отъ двѣтѣ страни се издаватъ редица книги. Това ще да е, естествено, една отъ първопричинитѣ българската литература и книжнина да се пръска въ всички славянски страни и западна Европа. Макаръ подгонена и осждена на изгаряне, богомилската книжнина тайно се е пръскала всрѣдъ народа и щомъ попаднѣла въ ржцетѣ на официалнитѣ представители на православната църква, веднага ще да е почвало да се приготвя специална литература, която да се пръсне всрѣдъ народа, въ противовесъ на тая разпространявана отъ богомилитѣ, за да се изясни православието всрѣдъ народа. Въ постоянната борба за надмощие между официалното християнство и богомилското учение, българската литература и книжнина е достигнала своята кулминационна точка и е залѣла всички славянски страни.

Вѣкове следъ това Янъ Хусъ, Иеронимъ Пражки, Лютеръ и Калвинъ сж черпили вдъхновение отъ своя първоучитель попъ Богомилъ, който още въ X. в. е водилъ непосилна

[1]) Н. П. Благоевъ, Беседата на пр.. Козма противъ богомилитѣ, стр. 37—38.

борба за освобождаване на българитѣ отъ зловредното влияние на Византия и Римъ, — отъ византизма и католицизма — и е училъ своитѣ последователи да вѣрватъ само въ евангелскитѣ истини, борейки се за духовното и нравствено съвършенство на човѣка и гражданина, за освобождаване на разума отъ всѣки авторитетъ.

Хуманизмътъ всрѣдъ богомилскитѣ общини — борци за социална правда и свобода.

Богомилското учение е било прогресивно движение съ своя писмена, литература и книжнина. То завладѣло българската наука и пръснало изъ страната, останалитѣ славянски страни, Византия и западна Европа своитѣ литературни произведения. По-издигнатитѣ въ културно отношение съвършени и обикновени богомили сѫ пръскали своитѣ проповѣди на леснодостѫпенъ народенъ езикъ.

Богомилското учение е поникнало на самобитна почва, ржководено отъ българи, преди всичко вследствие неудържимото аграрно движение на безимотнитѣ селяни-земедѣлци. Богомилитѣ цѣли петь вѣка сѫ водили непрестанни борби за премахване на крепостничеството, робството и прониата, за пълното унищожение на съсловията и социалното неравенство, издигайки лозунга за отнемане на земята отъ едритѣ земевладѣлци — прониари и феодали и даването ѝ на непосрѣдствено обработващето я население. Богомилитѣ сѫ живѣли съ трепетитѣ на всеотдайната и необятно широката славянска душа. Богомилскиятъ зовъ — чрезъ борба за оземяване, къмъ новъ и свѣтълъ свободенъ животъ — е попадалъ като жизненъ елексиръ въ душата на народа, който по традиция е свикналъ да живѣе като дребенъ собственикъ, на воля, свободенъ и непотисканъ отъ никого. Бодритѣ слова на попъ Богомилъ, който въ тая мрачна епоха е ималъ смѣлостьта да дигне гласъ на буренъ протестъ срещу погърчени боляри и висше духовенство, се ронятъ отъ неговата мѫдра душа като низъ отъ скѫпоценни бисери и народътъ, по интуиция, бързо възприема новата вѣра, бореща се противъ социалното неравенство всрѣдъ българския народъ. „Най-сетне, попъ Богомилъ добавилъ въ своята система рѣдкото за онова време хуманно гледище за социалното положение на човѣка. Нѣщо повече, това гледище у него е изразено не като просто благопожелание, а въ видъ на протестъ противъ социалнитѣ неправди надъ беззащитнитѣ, противъ институцията на робството, болярството и монархията. Попъ Богомилъ е дръзналъ да пише на знамето си онова искане, което се е таело винаги въ душата на потъпканитѣ, но което никой не се е осмѣлилъ да заяви

високо. Въ това отношение, българскиятъ попъ е изпреварилъ съ вѣкове благороднитѣ проповѣдници на новитѣ времена за социална правда“ [1]. Богомилитѣ, чрезъ своитѣ политически общини, се борѣли за политическа и духовна независимость, за народна култура, за социално-правни институти, съответни на народния битъ, за народна църква и езикъ. Въ името на тия възвишени за онова време идеали, богомилитѣ сж водили най-смѣла устна и писмена пропаганда и борба противъ корумпираната византийска култура и цивилизация, която съ своето „православие“ е била съвършено чужда за българския народъ, който ненавиждалъ нейнитѣ представители: „православието“ се е смѣтало отъ народнитѣ маси за византийски етикетъ и се е подържало само отъ висшето духовенство, боляритѣ и едритѣ земевладѣлци. Напротивъ, богомилското учение е имало дълбоки корени всрѣдъ народа и се е третирало като чисто народно социално движение на религиозна почва. Презъ царуването на царь Петра, богомилското движение се е разрастнало твърде много, образували се много богомилски общини въ страната, особено въ Македонската область подъ името богомили — бабуни и богомили торбеши, а следъ това то преминало въ Босна, Херцеговина и Хърватско, северна Италия, южна Франция и др. подъ разни имена: бабуни, албигойци, бугри, българи, патарени, катари и пр.. Цѣли петь вѣка богомилскитѣ политически общини сж фактически сжществували, като самостоятелни единици, вънъ отъ държавната власть. Тѣ сж сжществували даже и презъ самото византийско робство.

За сжществената човѣшка страна на богомилското движение, българскиятъ авторъ Д. Мишевъ пише: „Източнитѣ и западни хроници, изобличители и инквизитори, католици и православни, представятъ различно богомилското учение; за едни то е строго религиозно, за други то е дори аскетично, учение на отшелници, които живѣятъ само за небето. Водени по тѣхъ, така го представятъ и повечето историци. Тѣ се спирали на неговата теогония, космогония, догматика и етика, но не и на неговия духъ, който гони да освободи човѣшкия разумъ отъ авторитета на библейскитѣ патриарси, както и отъ тоя на новозаветнитѣ царе и патриарси, които дирятъ опора на своя абсолютизъмъ въ книгитѣ на Мойсея и се представятъ, че сж облѣчени съ власть отъ Бога. А т о з и и м е н н о д у х ъ е н о в о т о у б о г о м и л с к о т о у ч е н и е, т о е н е г о в а т а п о л о ж и т е л н а и с ж щ е с т в е н а ч о в ѣ ш к а стра-

[1] проф. Й. Ивановъ, ц. с. 24.

на. Погледнато така и олющено отъ легендитѣ за боговетѣ за сътворението на свѣта, на душитѣ и на човѣка, излиза, че то въ първо време не било строго религиозно, още повече не било и аскетично. У него има, наистина, религиозенъ елементъ, но примѣсенъ съ политически, общественъ и националенъ, който засѣга живота на човѣка въ държавата и въ църквата. Първи Осокинъ (История Албигойцовъ, стр. 141) и Дриновъ (т. 2, стр. 51) посочили този елементъ и го подчертали. Подиръ тѣхъ и Голубински (стр. 162 и 163) подчерталъ, че богомилската секта била не само противоцърковна, но и противодържавна. Иречекъ (стр. 226) твърди, че въ самото си начало богомилското учение имало сѫществено политическо значение. Макаръ противодържавно, то не било противонародно. (Н. П. Благоевъ, цит. съч., стр. 62—64). Напротивъ, богомилитѣ отначало се застѫпяли за народна църква, отдѣлна отъ Римъ и Цариградъ. По духъ националисти, тѣ били за славянско-народна самосвѣсь (Д-ръ В. Петрановичъ 91, 92, Шмидтъ, т. I, стр. 3; Осокинъ, стр. 141) и поради това мразили латинската и гръцка църкви, като гонители на славянскитѣ книги. Дриновъ, като разглежда пасажитѣ отъ речьта на пресвитеръ Козма срещу богомилитѣ, подчертава съ неговитѣ думи политическитѣ и обществени идеали на богомилитѣ. А това именно е главната отлика на богомилството отъ тѣсното сектантство на манихейството, павликянството и масалианското учение. . . Това, което предава Козма, е предостатъчно, за да се схване, каква пропасть е дѣлила народа отъ управницитѣ, сѫщо и какво е било положението на държавата следъ смъртьта на Симеонъ Великий, когато България попаднала всецѣло подъ влиянието на византийския дворъ и на цариградската църква. Българскиятъ дворъ, духовенството и велможи подражавали гърцитѣ. . . Подбуждани отъ благочестиво усърдие и ржководени отъ политически съображения, българскитѣ царе дарявали духовенството съ обширни права и го обсипвали съ щедри подаръци".[1]

Другъ единъ нашъ авторъ пише: „...На богомилството трѣбва да се гледа като на още една стихия — съ противовизантийско направление. Това предположение пролива малко свѣтлина и на царь Самуиловитѣ отношения къмъ ересьта. Неговото разположение къмъ богомилството, или поне неговата хладность къмъ православието, обясняватъ се: отъ мълчанието за него на Козма Песвитера, който е билъ неговъ съвременникъ... и отъ известията за разпространението на ересьта

[1] Цит. по Мишевъ, ц. с. 73—74.

въ неговото семейство, — които известия се намиратъ и въ житието на св. Ивана Владимира Сърбски. (А. Гилфердингъ, I, 255). Трѣбва да припомнимъ още и това, че бащата на Самуила, заедно съ своитѣ четири синове, се е дигналъ противъ правовѣрния царь Петра, въ царствованието на който се е явилъ и Богомилъ, и че единътъ отъ Петровитѣ синове, Борисъ, който бѣше побѣгналъ въ началото на Самуиловитѣ войни отъ Константинополъ, гдето се е намиралъ пленникъ, билъ е убитъ на пѫтя отъ нѣкой-си българинъ, който го е взелъ за гръкъ, защото Борисъ е билъ облѣченъ още въ гръцката си дреха. Това показва, че въ това време българитѣ били твърде много озлобени противъ гърцитѣ".[1]

Ученицитѣ на еписк. Климента изтъкватъ на предна линия славянския духъ и свѣтогледъ

Епископъ Климентъ, съ своя упоритъ трудъ и постоянство, съ своята неуморна дейность като културенъ ратникъ въ края на IX и началото на X. вѣкъ, е създалъ въ Македонската область Кутмичевица нѣколко хиляди народни учители, които сѫ учили народа на славянски езикъ. Тази народна интелигенция, която е била напълно закрепостена отъ феодалитѣ, напълно е поддържала богомилскитѣ политически общини, които сѫ били икономически силни и сѫ водѣли борба съ феодалитѣ за премахване на крепостническия институтъ. Тѣзи богомилски общини напълно сѫ замѣстили славянскитѣ задруги, поемайки защитата на обезземенитѣ земедѣлци. За да се достигне до това положение въ X. вѣкъ и да се пристѫпи отъ страна на народната интелигенция къмъ създаване богомилски политически общини въ цѣлата Македонска область, безъ друго, не само трѣбва да се предполага, но и необходимо е било, щото общежитието въ богомилскитѣ политически общини да е знакъ на една повисока култура. Само така можемъ да си обяснимъ днесъ политико-икономическата подготовка на народнитѣ слоеве въ самитѣ богомилски общини, да се борятъ противъ византизма, феодализма и крепостничеството.

На Балканигѣ се появили два свѣтогледа: византийскиятъ и славянскиятъ, т. е. автокрацията и демокрацията, които сѫ повели ожесточена борба. Славянскиятъ народностенъ елементъ се е борилъ противъ византизма съ всички сили, но все пакъ щѣлъ да бѫде победенъ, ако богомилитѣ не сѫ застанали начело на борбата.

---

[1] цит. по Р. Каролевъ, 121—122, Период. списание на Бълг. книж. д-во.

Географскиятъ характеръ на Македония е далъ възможность на славяно-българския народъ да води жестока борба за животъ и смъртъ противъ византизирането, въ което е плувала държавата на царь Петра. Славянскиятъ демократиченъ духъ, който вѣкове е витаелъ надъ своитѣ задруги, не е можалъ да се помири съ мисъльта да бѫде закрепостенъ къмъ земята на привилегированитѣ боляри. Закрепостенитѣ земедѣлски маси сѫ видѣли въ лицето на богомилитѣ истинскитѣ борци за народни правдини и противъ социалното неравенство, влѣли се въ тѣхното движение и сѫ образували голѣмитѣ богомилски политически общини въ Македонската область.

Когато богомилскитѣ политически общини въ Македонската область се обединили помежду си, тѣ сѫ поискали отдѣлянето отъ византизираната царь Петрова държава, отъ една страна, а отъ друга — това византийско влияние въ страната презъ царуването на царь Петра се отразило зле върху голѣма часть отъ боляритѣ. Така се е появилъ сепаратизма за отдѣляне отъ царь Петровата държава. При непосрѣдственото съдействие на Богомилската Драговичка църква съ нейнитѣ богати общини и православнитѣ епископства въ Македонската область, презъ 963 година князътъ на бърсяцитѣ Никола Мокрий, заедно съ синоветѣ си Давидъ, Мойсей, Аронъ и Самуилъ — или както ги наричатъ византийцитѣ въ хроникитѣ си комисътъ и комитопулитѣ — се отдѣлили чрезъ възстание отъ Царь Петра и образували западното българско царство, въ чието владение останали Македония, Албания, Моравско, Видинско и Срѣдецъ[1], като подъ владението на царь Петра останала само Източна България. Богомилитѣ се обявили рѣзко противъ царь Петра, който билъ всецѣло подъ влиянието на властелската аристокрация и византизма, като е билъ заставенъ да прави на боляритѣ и висшето духовенство голѣми отстѫпки, раздавайки имъ въ владение цѣли села, като по такъвъ начинъ имотитѣ на свободнитѣ себри сѫ минали въ рѫцетѣ на феодалитѣ, а себритѣ били поставяни въ рубриката на парики и отроци. Това пълно обезземяване на малоимотнитѣ въ полза на феодалитѣ царь Петъръ трѣбва да е правилъ единствено, за да бѫде поддържанъ отъ боляритѣ и висшето духовенство. Това ще да е била една отъ първопричинитѣ, дето богомилитѣ сѫ искали да детронират царь Петра, правили сѫ две възстания,

[1] К. Иречекъ, Ист. на бълг., 126—127.

за да поставятъ на негово мѣсто единъ отъ по-голѣмитѣ му братя — Иоанъ или Михаилъ.[1]

Богомилитѣ съ чудна упоритость се борили за запазване на славянския битъ и на неговитѣ държавно-правни понятия, настоявайки предъ властницитѣ за тѣхното приложение. Поради тази тѣхна борба противъ управляващитѣ, последнитѣ въ своя защита се нахвърлили противъ богомилитѣ и ги укорявали, че тѣ сж изобщо противъ държавата и противъ нейното запазване. По мнението на наши и чужди автори това не е истина. Това се потвърдява още и отъ последвалитѣ събития въ срѣдновѣковна България, когато следъ голѣмото богомилско движение въ царь Петрово време (927—969), въ 976 г. се образува западното българско царство въ Македонската область. Ако богомилитѣ сж били изобщо противъ държавата, то тѣ биха спъвали царь Самуила въ неговитѣ борби съ Византия, когато тъкмо напротивъ, съ материалната и морална подкрепа на богомилитѣ и тѣхнитѣ богати политически общини, царь Самуилъ освободилъ по-голѣмата часть отъ българскитѣ земи отъ византийско робство и обединилъ почти всички южни славяни подъ българската политическа и духовна власть.[2]

Поради постояннитѣ си проповѣди противъ византийското влияние въ страната богомилитѣ сж били жестоко преследвани, което и Д. Мишевъ поддържа, като пише: „При Петра тѣ били силно преследвани по влияние на гърцитѣ и поради силнитѣ имъ проповѣди срещу държавата и църквата, които по духъ били повече гръцки, отколкото народни".[3]

Социалъ-аграрното движение на богомилитѣ изпъква на българската историческа сцена не само като религиозно, но и като политическо. Н. П. Благоевъ си обяснява сближението на царь Самуилъ съ богомилитѣ единствено поради тѣхната политическа концепция, което сближение му е позволило да разшири българската държава и да обедини южнитѣ славяни подъ българската политическа и духовна власть[4]. Гилфердингъ и Рачки допущатъ, че царь Самуилъ се е намиралъ напълно подъ влияние на богомилитѣ.[5]

---

[1] Н. П. Благоевъ, Пр. и соц. възз. на богомилитѣ, 92.

[2] вж. Н. П. Благоевъ, цит. съч., 90.

[3] вж. Д. Мишевъ, България въ миналото, 87.

[4] вж. Н. П. Благоевъ, ц. с. 90—93.

[5] ср. Гилфердингъ, Пол. собр. соч., т. I, стр. 235 след.

Избранникътъ на богомилитѣ Царь Самуилъ и неговата епоха.

Богомилскитѣ политически общини презъ царь Петрово, а особено презъ Самуилово време сж играли видна роля въ политическия и обществень животъ въ страната. Тѣ сж били въ пълна подкрепа на онеправданитѣ и съ упоритость сж защищавали тѣхнитѣ интереси предъ властелитѣ, поради което и пресвитеръ Козма твърди, че богомилитѣ проповѣдвали своето учение всрѣдъ народа и заявявали, че тѣ поематъ ролята за защитата на народната свобода.

Въ Самуилово време манастиритѣ не сж били вече само богомолски институти и мѣсто за охранване на ленивци, а сж представлявали братски общежития и школи за получаване образование отъ страна на любознателната младежь. Поголѣмата часть отъ земята ще да е била отнета отъ властелитѣ и прониаритѣ и дадена на манастирскитѣ общежития, били тѣ православни или богомилски. Всѣко манастирско общежитие е представлявало отдѣлна община, ржководена отъ изборни тѣла, които се избирали на общи годишни събрания. По-рано славянскитѣ задруги сж били ржководени отъ старейшини, а тукъ това вече е ставало по изборъ. Този начинъ на управление на манастирскитѣ общежития и на общинитѣ е билъ крайно идеаленъ за демократическия славянски духъ. Това се вижда и днесъ ясно, въпрѣки вѣковетѣ, че тая общинска форма на управлиние и до днесъ се е запазила въ нашитѣ църковни и манастирски общини. Тия богомилски правни норми на политическо и стопанско ржководство сж господствували въ предѣлитѣ на Самуиловата държава. Затова и Осокинъ (ц. с. 141) подържа, че богомилитѣ не били чужди на държавнитѣ идеали. И затова, естествено, народътъ ще да е билъ доволенъ отъ демократическото управление на своя народенъ избранникъ царь Самуилъ, а боляритѣ—феодали, на които сж били отнети земи и дадени за използуване на народа — сж били тайни ярки противници на Самуила и българската държава, като въ процеса за заграбване повече земя, тия отявлени врагове на своя народъ и държава, не се посвенили да продадатъ и предадатъ страната на Василий Българоубиеца.

Че царь Самуилъ, като избранникъ на богомилитѣ, подъ влиянието на богомилскитѣ правни норми, ще да е напълно поддържалъ славянскитѣ разбирания за държавно управление и ще да е отмѣнилъ робството и тежкитѣ властелски и прониарски повинности[1], съ каквито е било отрупано българското

[1] Н. П. Благоевъ, Ист. сѣт. бълг. държ. право: 106—108.

земедѣлско съсловие, безъ друго трѣбва да е направилъ голѣми подобрения на народа. Царь Самуилъ, който се е придържалъ строго о народнитѣ южно-славянски демократически разбирания и институти и въ чието време богомилскитѣ правни норми се прилагали, е отмѣнилъ много отъ болярскитѣ повинности, защото по това време всѣки българинъ, който оралъ съ единъ чифтъ волове, плащалъ държавенъ данъкъ само по една мѣра пшеница, толкова просо и една стомна вино[1].

Тия подобрения на народа, които е направилъ Самуилъ, се потвърдяватъ и отъ обстоятелството, че българитѣ, които почти безъ съпротива въ царь Петрово време сж били покорени най-напредъ отъ руския князъ Светославъ, а следъ това отъ византийцитѣ, сжщитѣ тия българи, само следъ 5–6 години византийско робство, въ 977 година сж били поведени отъ царь Самуила, воювали сж като храбри орляци срещу Византия за политическата свобода на цѣлата българска държава и сжщитѣ тия български синове сж записали свѣтли страници отъ историята на Самуилова България[2].

В исокъ подемъ поради защитата на малоимотнитѣ

Славянскиятъ гений, въ лицето на царь Самуила, се е проявилъ съ избликъ на енергия, съ организаторски способности и военни подвизи за обединението на славянскитѣ племена на Балканитѣ, освобождава заетитѣ отъ Византия славянски области, и България добива по-голѣми граници отъ тия при царь Симеона. Френскиятъ историкъ Шлюмберже възторжено казва: „...Самуилъ, великиятъ Самуилъ, е единъ отъ най-великитѣ владѣтели на България и едно отъ най-бележититѣ и малко познати лица въ X. вѣкъ... Той е народенъ герой... Начело на народа, той воюва тъй героично презъ толкова години срещу василевса Василий и срещу всички сили на обширната гръцка империя“[3]. „Той се държалъ еднакво и къмъ църквитѣ: билъ добъръ къмъ православнитѣ и къмъ богомилитѣ, които пълнѣли редоветѣ на полковетѣ му. Той гледалъ да използува всички за идеята си“[4]. „Този царь Самуилъ, казва Шлюмберже, постоянно гледалъ да се не развали съ българската православна църква, която толкова му служила да бори византийскитѣ мисионери, нито най-вече съ еретицитѣ, които пъплѣли въ всичкитѣ му обла-

[1] Н. П. Благоевъ, ц. с. 106—108.
[2] ц. с. 106—108.
[3] ц. с. 106—108.
[4] L'Epopée Byzantine, 605, цит. по Д. Мишевъ, Бълг. въ миналото, 139—140.

сти".[1] „Славянската олигархия, казва Мишевъ, отворила вратитѣ на българския дворецъ и, срещу привилегии и титли, му предала България. Съ това показала, че у славянскитѣ велможи индивидуалното чувство е по-силно отъ колективното. Василий подчинилъ България, но не победилъ Самуила, най-благородния въплотитель на колективното и национално чувство на Балканитѣ. Идеята на Самуила за независимость и обединение на славянитѣ не сполучила, но и не загинала. Четвърть вѣкъ борба за такава възвишена идея съставя най-важното културно събитие въ човѣшката история презъ X. вѣкъ. Вождъ и народъ може да бѫдатъ победени, но не и културната идея, която носятъ. Тя стои надъ победителя и надъ всѣка физическа сила. Културнитѣ идеи и носителитѣ имъ сѫ безсмъртни: тѣ сѫ по-силни отъ огъня и желѣзото".[2]

Споредъ нѣкои древни източници, родътъ на царь Самуила билъ богомилски. И гръцкото житие на Иванъ Владимира нарича богомили Самуиловия синъ Гавраилъ—Радомиръ и жена му (царь Самуиловата дъщеря Косара — вж. „Произходъ на царь Самуиловия родъ" отъ проф. Иорданъ Ивановъ). Арменскиятъ хронистъ Асохигъ пише, че Самуилъ билъ отъ арменски произходъ. Въ оная епоха, когато народностьта се е вливала изцѣло и напълно въ понятието религия, щомъ Самуилъ и неговитѣ наследници сѫ били въ близки отношения съ богомилитѣ и тѣ сѫ имъ съдействували за закрепването на тѣхната династия като народна, Асохигъ може да твърди, че Самуилъ е отъ арменски произходъ, като се има предвидъ, че богомилството се е смѣтало за източна — „арменска ересь" отъ нѣкои хронисти. Не трѣбва да се изпуща изъ предвидъ, че съ идентифицирането на народность и религия, като религията е стояла надъ всичко и споредъ нея се е опредѣляла народностьта, лесно обяснимо е защо сѫ смѣтали Самуиловия родъ за арменски.

Резултатътъ отъ епическата борба между феодали и крепостници.

Естественията резултатъ въ политическо и социално отношение на тази насилническа система на грабежъ и разложение въ България и Византия е налице: земедѣлското съсловие се бори отчаяно и падна въ тежката неравна борба съ властелитѣ — феодали и прониари, т. е. съ представителитѣ на едрата поземлена собственость.

---

[1] L'Epopée Byzantine: т. I., с. 615, по Д. Мишевъ, Бълг. въ миналото, 139—140.

[2] Д. Мишевъ, цит. съч. 146.

И въ България и въ Византия се е разразила епическа борба между привилегировани и непривилегировани. Българското срѣдновѣковно общежитие се е борѣло срещу малцинството привилегировани единствено за осигуряване прехраната си, въ които борби сѫ вземали непосрѣдствено участие обезземенитѣ парики и малоимотнитѣ себри, подкрепяни напълно отъ богомилското движение.

„Че духовниятъ животъ на българския народъ е билъ доста високо, показва тогавашното социално движение на богомилитѣ, което едва сега става достѫпно за насъ. По-рано се е смѣтало, че богомилството е еретическа религиозна секта, както я изобразявало официалното българско духовенство, но съвременниятъ политико-социаленъ погледъ дохожда до заключението, че богомилството е било широко народно социално движение, съ известенъ религиозенъ оттенъкъ, разбира се, както всичко по това време. Тукъ има твърде интересенъ елементъ въ стремежъ за еманципация на закрепостенитѣ народни маси. Богомилството има силно социално-икономическо съдържание, което сравнява това движение съ по-къснитѣ социално икономически движения на селянитѣ и занаятчиитѣ въ Европа.“ [1]

Тежкитѣ последици отъ тия съсловни борби сѫ били налице. При все че въ царь Петрово време властелитѣ се наложили надъ закрепостения народъ, начело на последнитѣ застанали богомилитѣ и водѣли упорити борби. Нито царь Петъръ, нито севастократорътъ Георги Сурсувулъ можали да наложатъ на алчнитѣ властели да направятъ каквито и да било отстѫпки на обезземенитѣ селяни, нито пъкъ и острата критика на пресвитеръ Козма.

Сѫщото положение изживявала и Византия. Новелитѣ на Романа Лакапена (922 г.) и на Василий II (996 г.), съ които тѣ вземали подъ височайше покровителство селянитѣ, не могли да наложатъ на византийскитѣ властели и проиари да спратъ грабежа на земитѣ; напротивъ, всички властели, начело съ църквата, висшето духовенство и манастиритѣ се надпреварвали, стремейки се да турятъ веднажъ кракъ въ нѣкое село и бързо-бързо да завладѣятъ имотитѣ му, чрезъ силата на властьта си и да закрепостятъ свободнитѣ селяни—земедѣлци.[2]

Въ границитѣ на византийската империя сѫ живѣли компактни маси славяни, които сѫ живѣли нѣколко вѣка въ своитѣ славянски задруги, били вече съ укрепнали задруги и сѫ се

---

[1] Лекции на проф. Ив. Кинкелъ 1939/40 г., с. 7.
[2] Журн. М. Н. Пр. за Мартъ 1879 г., с. 166.

борѣли срещу посегателството на византийската властелска аристокрация, която презъ V, VI, VII, VIII и IX вѣкове не била достатъчно силна да се наложи на славянскитѣ общински задруги, но презъ X вѣкъ тя (византийската властелска аристокрация) заедно съ църквата се нахвърлили върху свободнитѣ славянски общини, за да имъ заграбятъ имотитѣ и закрепостятъ селянитѣ. Богомилитѣ, съ своитѣ проповѣди, се явили на помощь на славянскитѣ общини, застанали начело на движението и станали първитѣ аграрци и въ Византия. Едва въ началото на XI. вѣкъ, когато василевса Василий завладѣлъ Западното българско царство, когато властелитѣ и църквата се видѣли силни да се наложатъ на обезправенитѣ славянски общински задруги, тѣ едва тогава сж възтържествували и грабѣли земитѣ на общинскитѣ задруги. Но и богомилитѣ били на щрекъ и борбата се е водѣла безъ пощада.

„Борбитѣ между византофилитѣ и византофобитѣ въ България продължили и въ времето на царь Самуилъ (976 — 1014). Съ положителность може да се каже, че византийския императоръ Василий II едвали щѣше да успѣе да покори България (1018 г.), ако не му съдействуваха византофилитѣ българи".[1]

Въ това време пъкъ въ границитѣ на българското царство, предадено отъ пораженцитѣ боляри на Василий II съ договоръ за запазване правата на българскитѣ боляри, борбата между богомили и властели спира, докато богомилскитѣ политически общини се подготвятъ и започнатъ наново борбата си на два фронта — противъ феодалитѣ и прониаритѣ за отнемане земята отъ една страна, и отъ друга противъ византийското робство.

Общо заключение за епохата на Царь Самуила

Въ самия процесъ на християнизирането въ царь Борисово време се оформили въ страната два свѣтогледа: славянскиятъ, борещъ се за демократическо управление, отъ една страна, а отъ друга — византийскиятъ, който се е въвеждалъ заедно съ християнизирането, и който е билъ автократиченъ, феодаленъ. Тия два свѣтогледа за начина на управление сж довели страната до непримирими борби. Християнизирането е станало насилствено и много кръвь се е пролѣла.

Славянитѣ, свикнали да живѣятъ съ своитѣ разбирания за демократическо управление въ родовитѣ си задруги, сж били ярки противници на византизма, който е въвеждалъ

[1] Проф. Н. П. Благоевъ, Беседата на презв. Козма, с. 77.

феодализма и крепостничеството. Борбата между тия два начина на управление, между тия два свѣта, се е водила безспирно. Поради насилственото християнизиране и закрепостяване на славянски маси и въ Борисово и въ Симеоново и въ Петрово време сѫ ставали въстания, които сѫ били най-голѣмъ протестъ противъ въвеждането на феодалния строй, който е отнемалъ земитѣ отъ селянитѣ-земедѣлци и ги е давалъ на частни лица и учреждения за използуване. Въ страната се е породила страшна умраза противъ икономическитѣ поробители и социалното неравенство, защото привилегированата класа е живѣела въ разкошъ, а закрепостенитѣ селяни сѫ бедствували и се израждали.

Още въ Борисово време се образували тайни християнски общини, всрѣдъ които се е родило и развивало тайно богомилското учение презъ царуването на Симеона, а въ царуването на Петра то се извънредно засилило и станало водачъ на закрепостенитѣ селяни.

Тая борба на славянския свѣтогледъ срещу византинизма е била поддържана отъ цѣлия народъ, който неприкрито е искалъ възстановяването на неговитѣ общински задруги. Въ този процесъ на борби богомилитѣ сѫ застанали начело на закрепостенитѣ селяни и сѫ били челенъ отрядъ на съпротивителната сила на поробения народъ.

Виждайки, че въ Македонската область богомилскитѣ политически общини сѫ били най-голѣмата организирана сила, ако не въ съзнанието, може би въ подсъзнанието на великия Самуилъ е закрепнала вѣрата, че може да се създаде мощна славянска държава на Балканитѣ, ако се възприематъ богомилскитѣ правни норми за управлението на страната. Така Самуилъ тръгналъ по пѫтя на демокрацията, опрѣлъ се на болшинството на народа и пристѫпилъ къмъ обединението на южнитѣ славяни.

Византизмътъ съ всички сили и срѣдства се стремилъ да попрѣчи на Самуила въ обединението на южнитѣ славяни и да унищожи славянския демократизъмъ. Византизмътъ ималъ прикрити съюзници въ лицето на нѣкои отъ славянскитѣ феодали, на които часть отъ земитѣ ще да сѫ били отнети и раздадени на освободенитѣ отъ крепостничество славяни, та, въ своята алчность за земи и богатства, нѣкои отъ феодалитѣ сѫ стигнали и до предателството на Бѣласица. Това, отъ една страна, а отъ друга — религиозниятъ мирогледъ на богомилитѣ ще да е прѣчилъ за закрепването на Самуиловата държава, защото тѣ не сѫ представлявали една бойка сила, която да се налага съ силата на оржжието, а

голѣма часть отъ тѣхъ сѫ били за водене на пасивна съпротива. Ако богомилитѣ биха могли да отдѣлятъ религиозното си учение отъ гражданското, т. е. тѣхнитѣ правни норми да стоятъ надъ религиозното имъ учение, тогава естествено Самуиловата държава би закрепнала, съ което биха се запазили и южнитѣ славяни отъ погърчване, както стана съ березититѣ въ Тесалия.

При това положение, въ края на X. в., всрѣдъ голѣмитѣ религиозни борби въ страната, царь Самуилъ е направилъ опитъ да обедини южнитѣ славяни, управлявайки страната по богомилскитѣ правни норми, които единствени сѫ били най-близки до славянското разбиране за управлението на държавата. Този опитъ, обаче, не успѣлъ, защото византизмътъ и византийската култура сѫ били по-силни и не сѫ избирали срѣдствата си за борба, отъ една страна, и отъ друга — защото религиозниятъ мистицизъмъ не е позволилъ на славянитѣ да се отърсятъ отъ внушението, че Византия е предопредѣления отъ Бога водачъ на балканскитѣ народи.

Самуиловата демократична държава пропаднала, но неговото дѣло е било толкова велико и съ такава любовь възприето отъ народнитѣ маси, та е станало лозунгъ за борбитѣ презъ византийското робство. Съ този лозунгъ богомилитѣ станали водачи на редица народни възстания за освобождаване на българския народъ, създаване нова българска държава и възстановяване на богомилскитѣ правни норми.

Българската държава презъ тривѣковното си просѫществувание — отъ ханъ Исперихъ до Царь Самуила въ по-раншния периодъ на срѣдновѣковието изигра важна роля не само отъ национално значение, но и отъ международно. Тя успѣ да спре нашествието на варварскитѣ племена отъ северъ, както и да омаломощи съ своитѣ тежки удари най-мощната и културна империя по това време — Византия. Тя създаде своя духовна култура и национална писменость въ единъ периодъ, когато друга писменость не сѫществуваше, освенъ гръцката и латинска книжнина. Благодарение на своята писменость, тя разнесе своето живо слово между цѣлото южно и източно славянство. Но българскиятъ духовенъ животъ се предаде не само на славянскитѣ народи. Всрѣдъ него се откърмиха чрезъ богомилската школа обществено-политически идеи отъ прогресивенъ и хуманенъ характеръ, които съ своята книжнина проникнаха въ срѣдна и западна Европа и дадоха силенъ тласъкъ на ония реформаторски движения, които нанесоха смъртенъ ударъ на срѣдновѣковната схоластика и отвориха пѫтя на духовния и социаленъ напредъкъ въ тѣзи страни.

ЧАСТЬ ВТОРА

ВИЗАНТИЙСКО РОБСТВО

Пораженската групировка предава България на василевса Василий.

Западното българското царство се е управлявало въ съгласие съ богомилскитѣ правни норми, поради което богомилскитѣ политически общини сж били и най-мощната подкрепа на Самуила. Тѣ сж му давали морална и материална сила въ борбата срещу Византия за обединението на южнитѣ славяни въ една-единна държава.[1] Благодарение на тая подкрепа, Самуилъ напълно е сполучилъ да прокара своята идея за обединението на балканскитѣ славяни.[2] Феодалитѣ, по силата на демократическия режимъ, ще да сж направили нѣкои отстжпки, като сж върнали часть отъ заграбенитѣ земи на селянитѣ-земедѣлци, но, въ процеса на оземяването на малоимотнитѣ, тѣ сж станали прикрити вжтрешни врагове и на царь и на държава и на народъ. Недоволни отъ демократическия режимъ на Самуила, феодалитѣ сж отворили вратитѣ на българската държава при Бѣласица и срещу материални ценности и титли сж предали страната.[3]

Следъ смърьта на Самуила и Иванъ Владислава, въ страната се появили две групировки, които се ясно очертали: първата, начело на богомилитѣ, се борѣла за запазването на държавата и нейната политическа независимость, а другата група — пораженска — била за подчинението на Византия. Следъ дълги борби и предаване на Византия по-голѣмата часть отъ феодалитѣ и войводитѣ, като народенъ водачъ единственъ почти останалъ да брани независимостьта на страната Ивацъ войвода, държейки подъ властьта си областьта Кутмичевица. Но, пораженската групировка, начело на която

[1] Вж. Н. П. Благоевъ, Пр. и соц. възгл. на богомилитѣ, 90—93.
[2] Вж. Хилфердингъ. Пол. собр. соч. I, 235 и след.
[3] Вж. М. Дриновъ, Период. сп. на БКД, Браила, кн. 7—8, г. I, 1873 г.

сѫ стояли „онеправданитѣ“ властели, които презъ царуването на Самуила сѫ били заставени да правятъ отстѫпки на земедѣлския народъ, надигнали глава и, за да се отърватъ отъ богомилскитѣ правни норми и влѣзатъ въ своитѣ права на феодали, не се посвѣнили да предадатъ страната на василевса Василий. За тѣхъ е било безразлично кой ще да бѫде царь, дали българинъ или византиецъ, стига тѣ да разполагатъ съ грамадни богатства въ рѫцетѣ си. Така пораженцитѣ — феодали съ „съюзенъ договоръ“ се подчинили на Византия, заедно съ закрепостенитѣ къмъ земята имъ работни маси. Поради това вѫтрешно предателство и подчинение съ договоръ на василевса Василий, последниятъ по единъ лукавъ начинъ е сполучилъ да ослѣпи и отрови Ивацъ войвода.

Отъ нѣкои хрисовули и сигилии на Василий II ясно се вижда предателството на болярската пораженска група, която се опълчила противъ Ивацъ войвода и не е искала повече да се брани страната. По това предателство и подчинение на Византия, Маринъ Дриновъ пише: „Самуиловото царство не било превземено силомъ отъ императоръ Василий, както се мислѣше досега, а само е поискало, следъ смъртьта на царя си Иоана Владислава, да припознае за свой царь византийския императоръ, като по-първо е взело отъ него вѣра и клетва, че той ще да варди старитѣ български, както граждански, така и църковни правдини непреложно. Това потвърждава самъ Василий, като говори: „Намъ се даде отъ Бога тази страна (България), като съюзна, съ договоръ... нейнитѣ правдини съхраняваме ненарушени, като ги потвърждаваме съ нашитѣ хрисовули и сигилии“. Освенъ тѣзи три грамоти, които сѫ били запечатани съ оловенъ печатъ (сигилии) и съ които се потвърждаватъ църковнитѣ български правдини, Василий е далъ тогава на българитѣ и други грамоти, между които се научаваме, че е имало и запечатани съ златни печати (хрисовули) и съ които сѫ се потвърждавали гражданскитѣ правдини и наредби Ще ли бѫде честита нѣкога българската история да намѣри и тѣзи документи?“[1]

Следъ като пораженската партия, начело съ патриарха Давидъ и войводата Богданъ се наложила и предала страната на василевса Василий, последниятъ върналъ голѣма часть отъ имотитѣ на болярите-пораженци и на висшето духовенство, които отъ благодарность сѫ му станали дѣсна рѫка за унищожаването на богомилския строй и избиването на подейнитѣ богомилски водачи, но все пакъ цѣли десеть години

[1] М. Дриновъ, пакъ тамъ; Д. Мишевъ, пакъ тамъ, 146.

се е водила ожесточена борба — гражданска война, докато пораженцитѣ съ помощьта на Византия се наложили.

Василевсътъ Василий, за да обезглави за дълго време българския народъ отъ водачи, е постжпилъ много хитро. Той е далъ църковни права на българитѣ, като е настанилъ на митрополитскитѣ и епископски катедри изключително византийци. На второ мѣсто, той отстранилъ отъ предѣлитѣ на страната виднитѣ князе, боляри и войводи, като нѣкои доброволно му се подчинили, а други по заповѣдь, мнозина отъ които назначилъ на голѣми длъжности въ Мала-Азия, далъ имъ високи чинове, изженилъ ги за гъркини и всрѣдъ охолния животъ тѣ съвършено забравили своята родина.[1] Народътъ останалъ безъ интелигентни сили, които да застанатъ начело. Единствени защитници на народа останали пакъ богомилитѣ.

Българскиятъ народъ съ удивителна устойчивость и смѣлость се е борилъ срещу поробителя и българскитѣ феодали-пораженци, противъ отнемането на манастирскитѣ имоти и разтурянето на манастирскитѣ общежития, които сж били въ ржцетѣ на богомилитѣ. Четиритѣ голѣми народни възстания идатъ по единъ неоспоримъ начинъ да ни покажатъ тжгата на поробения български народъ по богомилскитѣ правни норми, които сж му давали не само политическо, но и икономическо благоденствие и свобода.

Ролята на манастиритѣ. Въ началото на робството манастиритѣ били сведени до богуслужебни институти, като билъ отнетъ тѣхния борчески характеръ, престанали да бждатъ общежития за политическо, икономическо и културно благоденствие на народа; това е било твърде угодно на пораженцитѣ-феодали, васали на византийския императоръ, които се борѣли единствено за своето лично благоденствие.

Но богомилскиятъ духъ съ своето борческо слово и ненависть къмъ византизма, отново е завладѣлъ манастиритѣ[2] и тайно отъ пораженцитѣ е вършелъ своето дѣло. Манастиритѣ пакъ сж станали политически огнища, въ които народътъ е отивалъ да черпи вѣра въ борбата за свобода.

Презъ цѣлото 168-годишно робство, когато политическата и духовна власть е била всецѣло въ ржцетѣ на византийцитѣ, единствената организирана сила въ страната е била тая на богомилитѣ, които, чрезъ своитѣ политически

[1] Проф. Златарски 33-36
[2] A. Comnena, ц. с., 1178. Schmidt, t. I, 13.

общини, се явили като стражъ народенъ, пазейки българския народъ отъ погърчване. Съ своята книжнина и проповѣди всрѣдъ народа, макаръ и съ голѣми жертви, тѣ сж отстоявали съ слово и мечъ въ жестока борба, като стояли начело на всички възстания за освобождение отъ робство. Голѣмитѣ борби, които сж водили срещу византизма и приобщенитѣ къмъ него българи-феодали, се дължатъ главно на богомилската литература и книжнина, която е заливала не само Балканитѣ, но е преминала и въ западна Европа. Ако богомилската книжнина не е сжществувала, ако тази революционна групировка не е била на преденъ постъ противъ византизма, надали щѣше да се спаси българскиятъ народъ отъ погърчване.

Презъ периода на робството, може би, инстинктътъ за самосъхранение ще да е заставилъ и българското нисше православно духовенство да намѣри опора въ организираната сила на богомилитѣ българи въ борбата си съ висшето гръцко духовенство, което е стояло начело на българскитѣ епископии. Съ това пъкъ се е постигнало пълното обединение на българския народъ въ борбата му за освобождение.

Веднажъ богомилитѣ станали водачи на българския народъ въ борбата му срещу византизма, естествено тѣ ще да сж взели и ржководството на голѣма часть отъ манастиритѣ[1]. Така че наредъ съ богомилскитѣ политически общини сж сжществували и манастирскитѣ общежития, въ които е витаелъ богомилски духъ. При това положение, грамаднитѣ манастирски стопанства ще да сж се обработвали отъ влѣзлитѣ доброволно въ състава на манастирскитѣ общежития обеднѣли и обезземени земедѣлци, които, обработвайки стопанствата на манастиритѣ, сж изхранвали своитѣ семейства, както това сж правили и богомилскитѣ общини въ своитѣ общежития.

Манастиритѣ по това време не само че сж били гнѣзда на културно-просвѣтна работа и училища на поробения народъ, но сж станали и единствената организирана сила, която е държала голѣма часть отъ търговията на страната въ свои ржце. При това положение, манастиритѣ, отъ гнѣзда на лентяи и алчни монаси, се преобърнали въ чисто политически мѣста, които, чрезъ приобщенитѣ къмъ тѣхъ въ видъ на парики и свободни обезземени селяни, сж можели, по подобие на богомилскитѣ общини, да даватъ прехрана на работящитѣ въ общежитията имъ земедѣлци, отъ една страна, и да

[1] Anna Comnena, 1178., Schmidt, t. I, p. 13.

правятъ най-голѣма търговия на мѣстния и чуждитѣ пазари, отъ друга. Както твърди Д-ръ Ив. Сакъзовъ, презъ специалнитѣ пазарни дни, манастиритѣ ставали сборища на търговци, които прииждали да закупуватъ стокитѣ на манастиритѣ.[1] Тази търговия на манастиритѣ, естествено, ще да се е отразявала благотворно върху работящитѣ въ манастирскитѣ общежития селяни и е крепила българския народъ презъ време на робството[2].

Богомилската школа преминава къмъ опортюнизъмъ

Следъ вѣковни борби съ византизма и българското православно духовенство за запазване на своето учение, Богомилската школа отъ строгия догматизъмъ и фанатизъмъ е преминала къмъ опортюнизъмъ, вземайки участие въ борбитѣ заедно съ православнитѣ[3]. Това естествено ще да е станало презъ византийското робство, когато почти цѣлата страна е била вече богомилска и тѣ въ борбата си съ поробителя, за да запазятъ народа отъ погърчване, сж изоставили своя първоначаленъ свѣтогледъ и сж пристжпили къмъ чисто политически задачи, заставайки начело на социалъ-аграрното движение въ страната въ борба срещу византизма, срещу феодалитѣ и прониаритѣ, срещу крепостническия институтъ, и срещу висшето духовенство, въ която борба сж искали отнемането земитѣ отъ феодалитѣ и прониаритѣ и раздаването имъ на непосрѣдствено обработващето ги дребно селячество въ форма на крепостници или полусвободни парики[4]. Така че всичко това ни навежда на мисъльта, че богомилитѣ изобщо не ще да сж били противъ самата държава като институтъ, а ще да сж се борили да вематъ управлението на страната и прокаратъ подобна държавна уредба, да внесатъ социална правда, свобода и национална независимость[5], каквато сж имали презъ царуването на Самуила.

Придържайки се напълно къмъ своята политическа концепция за свобода и равенство между членоветѣ на българското общество, богомилитѣ, при всички свои борби съ властелитѣ — феодали и прониари, а така сжщо и съ висшето духовенство, сж се стремили да запазятъ политическата цѣлость на българския народъ. Презъ време на византийското

---

[1] Д-ръ Ив. Сакъзовъ, Срѣдновѣковни манастирски стопанства въ България, спис. Б. И. Д., кн. IV—V, 1923, с. 229.

[2] Вж. Д. Мишевъ, цит. съч. 86.

[3] Вж. Р. Каролевъ, цит. с. кн. V—VI, год. I, с. 121, 1872 год.

[4] Синодика ц. Борила, т. 55.

[5] ср. Иорд. Ивановъ, ц. с. 39—41; 47—48.

робство, единствено богомилитѣ сѫ се явили като опозиция на императоръ Василий II и сѫ се борѣли за българската независимость въ тая мрачна епоха.[1]

Богомилитѣ съ своето строго нравствено поведение имали извънредно силно влияние всрѣдъ народа. Когато тѣ страдали за вѣрата си и сѫ били измѫчвани, народътъ въ тѣхното лице виждалъ мѫченици. При това положение, гонението на богомилитѣ, вмѣсто полза, донасяло вреда на православието.[2] Левицки подържа, че голѣмитѣ гонения на богомилитѣ ставали презъ византийското робство.[3]

Данни за феодализма презъ византийското робство

Закрепостенията български народъ е преживѣлъ много черни дни презъ робството, въ политическо и икономическо отношение, тъй като голѣма часть отъ властелитѣ-българи сѫ били въ пълна услуга на поробителя. Бунтоветѣ и въстанията ставали не само противъ византийската политическа и феодална власть, но и противъ българитѣ — феодали, които се били приобщили къмъ византизма и се считали за чистокръвни гърци.

Отъ единъ хрисовулъ, даденъ отъ императоръ Василий II на Охридската църква (1020 г.) узнаваме, колко парики е владѣело всѣко българско епископство.[4]

Отъ една грамота на сѫщия императоръ се вижда, че Охридската архиепископия е имала подведомствени парики, които сѫ били длъжни да изпълняватъ разни повинности на архиепископията и сѫ били закрепостени къмъ земята ѝ[5]

Споредъ епископъ Теофилактъ, Охридски епископъ презъ византийското робство, въ края на XI и началото на XII вѣкъ, българскитѣ епископства отъ старо време притежавали и владѣели цѣли села и много недвижими имоти, отъ които прибирали много приходи.[6] Въ тази негова кореспонденция често се споменаватъ църковни селяни-парики, отъ което следва, че крепостничеството въ България било подобно на византийската парикия.[7]

Българскиятъ народъ презъ периода на първото българ-

---

[1] ср. А. А. Васильевъ, Византия и крестоносци, 1923, с. 18.
[2] вж. Каролевъ, ц. с., 121.
[3] вж. Левицки, Хрис. Чтен. 1870, 3, с. 91.
[4] вж. К. Иречекъ, Ист. българ. 303; Голубинский, пакъ тамъ, 43.
[5] ср. Голубинский, цит. съч.: 43, 252—263.
[6] Theoph. Bulg. Arch. IV: 432, 524, 529, 536, 538—540; Синодика ц. Борилъ, 56; Иречекъ, Ист. българ. 152; Успенский цит. съч. 29, 40.
[7] Theoph. Bulg. Arch IV: 538 — 540; Иречекъ, цит. съч. 303—304.

ско царство е билъ крепостенъ робъ не само на феодалитѣ-властели, но и на българскитѣ висши духовни водачи, които сж живѣели въ пълно противоречие и разрѣзъ съ древната философия и моралъ на първобитнитѣ християни.

Следъ падането на България подъ византийско робство, византийскитѣ учреждения сж налагали своитѣ закони.[1]

Крутитѣ мѣрки на Василий II срещу богомилитѣ.

Въ единъ надписъ върху мраморна плоча, намѣренъ въ манастира „Состенъ" край Босфора, се виждатъ крутитѣ мѣрки, които императоръ Василий II е наредилъ да се взематъ срещу българитѣ богомили, ако евентуално тѣ въстанатъ противъ империята. Този надписъ гласи: „България трѣбва да бжде прегазена цѣла, както азъ направихъ и да не остане нито една мѣстность, нито една крепость безъ гарнизонъ". Императоръ̀тъ, обаче, пропусналъ да запише въ този запазенъ надписъ най-важнитѣ мѣрки, които той на нѣколко пжти е приложилъ спрямо българитѣ, а именно: веднага, следъ покоряване на България, той преселилъ въ Мала Азия българи-богомили заедно съ тѣхнитѣ семейства, които ще да е смѣталъ за едни отъ най-неподатливитѣ и упорити, а нѣколко години следъ окончателното покоряване на страната той (Василий) повторно преселилъ по-събуденитѣ богомили отъ Македонската область, като ги настанилъ въ пограничнитѣ съ арабитѣ области въ Мала Азия, откждето никой не се е върналъ. Но при все това, систематическитѣ опустошения, жестокости и обезлюдявания не сж спомогнали да се придаде гръцки етнически характеръ на славянска България, защото императоръ̀тъ не е разполагалъ съ достатъчно чистокръвни елини, за да ги засели на мѣстото на насилствено изселенитѣ българи отъ роднитѣ имъ огнища. Само византийската шлифована цивилизация, перфидна образованость и „православие", подържани всецѣло отъ голѣмия политически апаратъ на империята, претопявайки народитѣ чрезъ „християнизиране" и поставянето имъ въ рубриката „ромеи", привидно сж давали анемиченъ животъ на гръцката изнемощѣла раса, като господствуваща въ обширнитѣ граници на империята въ тритѣ континента. — „Никога тази последната (византийската империя — б. н.) не е имала по-малко гръцки националенъ характеръ, отколкото въ този периодъ на во-

[1] К. Иречекъ, цит. съч. 152.

енна слава"[1]. За да премахне националното различие между гърци и българи, императоръ Василий, споредъ Яхия Антиохийски (арабски лѣтописъ), взелъ следнитѣ специални мѣрки: „И встжпиха въ бракъ дъщеритѣ на българитѣ съ синоветѣ на гърцитѣ и дъщеритѣ на гърцитѣ съ синоветѣ на българитѣ и той (императоръ Василий) смѣси еднитѣ съ другитѣ и чрезъ това унищожи старата вражда, която сжществуваше между тѣхъ". — Споредъ хрониката на арабина Алмекинъ по покоряването на България, императоръ Василий въ единъ свой хрисовулъ е казалъ: „Макаръ тази страна да е покорена отъ насъ, но ние не сме премахнали нейнитѣ права, но сме ги потвърдили съ нашитѣ хрисовули и сигилии".[2] Обаче, споредъ историческитѣ сведения, постепенно всички граждански и черковни права на българския народъ били отнети и въвеждани византийски закони, докато и последниятъ български архиепископъ въ Охридъ — Иоанъ, родомъ отъ Дебърско, билъ замѣненъ съ гръкъ. Единъ отъ последнитѣ, митрополитъ Теофилактъ, въ редъ свои писма до видни византийски държавници и висши сановници къмъ края на XI. и началото на XII. вѣкъ, упрѣквайки византийскитѣ чиновници въ Охридъ, че вършели разбойничество спрямо народа, той имъ пише, че, поради тия похвати на чиновницитѣ, единъ отъ неговитѣ полусвободни парики, на име Лазаръ, бунтувалъ гражданитѣ и селянитѣ противъ неговата власть.[3]

Споредъ Барскитѣ анали, когато въ 1040 г. било потушено възстанието на Петъръ Делянъ въ Македония отъ гърцитѣ и норманитѣ, часть отъ населението — павликяни и македонци (богомили — б. н.) избѣгали въ Италия. Мнозина хронисти на времето сж писали, вмѣсто богомили, павликяни, а знае се, че павликянитѣ сж били възприели богомилското учение отъ силнитѣ тогава богомилски политически общини. Последнитѣ сж помогнали на царь Калояна да превземе Пловдивъ, но мнозина хронисти погрѣшно наричатъ богомилитѣ павликяни, пакъ поради смѣсването на понятията. Това е видно отъ обстоятелството, че презъ 1026 г. богомилитѣ въ Пловдивската область, подъ водачеството на богомила Травилъ заели планинската твърдина Бѣлятово — северно отъ Пловдивъ и оттамъ сж „опустошавали Тракия", т. е. прогонвали сж византийскитѣ окупатори отъ Тракия.

---

[1] Finlay, Empire Byzantino, p. 354.

[2] К. Иречекъ — 151, 261; проф. Златарски, История на бълг. държава, т. II, сс. 236, 284, 285, 296, 297, 306, 307.

[3] Я. Сакъзовъ, цит. съч., 93.

Новелата на императоръ Емануилъ.

Въ една своя „новела", адресирана до Солунския митрополитъ Теодула, императоръ Емануилъ посочва на страшното бедствено положение, въ което е попадналъ българскиятъ народъ презъ XI. вѣкъ, като, между другото, въ тази новела се казва: Прииждащитѣ въ твоята църква робе казватъ, че произлизатъ отъ родители българи, но, че, поради глада, били продадени отъ тѣхъ. Моето царство заповѣдва: да приемешъ всички приходящи у тебе и търсещи свобода, и да ги сѫдишъ съ Господами. И ако тѣ представятъ достатъчно число законни свидетели, то на основание тѣхнитѣ показания, освобождавай просителитѣ отъ ярема на робството".[1]

Цитираната новела на византийския императоръ Мануилъ ни дава една ясна представа за положението на българския народъ въ срѣдновѣковието, въ което и държавата и църквата сѫ разорили дребното селско земедѣлско население и сѫ способствували за издигането на нови стопански и икономически сили въ лицето на боляри, властели, едри земедѣлци-прониари и на голѣмитѣ манастирски и църковни имоти. Така че, съ силата на държавната власть и църквата, славянското общежитие съ неговитѣ задруги и дребно земевладение се замѣнило съ едрото земевладение а самитѣ селяни-земедѣлци били закрепостени къмъ земята на феодалитѣ като живъ инвентаръ.

При това тежко и непоносимо положение на земедѣлското съсловие, естествено недоволството ще да е расло всѣки ден, вследствие увеличаването на робското положение на закрепостенитѣ къмъ земята селяни. Последнитѣ сѫ били постоянно въ бунтъ, поради което феодалитѣ, чрезъ помощьта на държавната администрация — гражданска и военна — чрезъ крути мѣрки сѫ се налагали. Българската гражданска и военна администрация преди робството, а впоследствие и гръцката сѫ вземали само палиативни мѣрки, обаче съ нищо не сѫ подпомогнали запазването на свободното дребно селячество, което следъ вѣковни борби въ началото на XII. вѣкъ е окончателно пропаднало и почти цѣлата земя и всички народни богатства сѫ били въ ржцетѣ на властелитѣ-феодали, прониаритѣ и църквата. Така, посрѣдъ кирпиченитѣ селски хижи, сѫ изникнали обширни богати болярски имения на феодалитѣ.[2]

---

[1] Zachariae a Lingenyhal, Jus Graeco-rom, III, ss. 401-408. З. Успенский, пакъ тамъ, с. 73.

[2] О. Успенский, Къ истории крест. земевл. въ Византии; въ Журн. М. Н. Пр., 1883, ч. CCXXXV, сс. 33, 64, 65, 23. 71.

Кръвниятъ данъкъ въ византийското робство.

За кръвния данъкъ проф. Златарски пише: „Че българскиятъ народъ е доставялъ обекти за робско състояние още отъ времето на Алексия I Конмненъ, се види отъ дветѣ негови новели, издадени въ 1095 г. на името на солунския митрополитъ Теодула (1086—1107). Въ една отъ тия новели се казва, че много българи, както и други роби прибѣгвали къмъ покровителството на църквата, като отивали въ църквата Св. София въ Солунъ и силно настоявали да имъ се върне свободата, мотивирайки исканията си съ това, че тѣ били отъ свободенъ родъ, защото казвали, че тѣ били родени отъ свободни родители, като българи и нѣкои такива, които нашата държавна система обърнала въ робство (вж. Една новела на Алексия Комненъ за роби-българи Сборникъ Златарски, 1925, с. 367—372). Това известие намира своето потвърждение въ следнитѣ думи на архиепископъ Теофилакта, който въ писмото си до видинския епископъ пише: „Жестоки ли бирници имашъ? Но не сж по-жестоки отъ тия на тукашнитѣ страни, които отъ петь деца откарватъ едното въ робство, като нѣкое отъ добичетата, отъ които се взема на петь или десеть едно!“ — Архиепископътъ не казва причината, поради която се вземало на петь деца едно въ робство, но щомъ това сж вършили представителитѣ на държавата (бирницитѣ), естествено трѣбва да се смѣта, че това е ставало, първо, ако родителитѣ на детето не сж могли да платятъ данъка си, наложенъ имъ отъ държавата, и второ, може би това да е било нѣкакъвъ кръвенъ данъкъ. Въ всѣки случай отъ горния цитатъ явствува, че византийската държава е поддържала робския институтъ.

Наши и чужди автори за българския духъ на богомилското социалъ-политично учение, пренесено презъ XI. вѣкъ въ западна Европа.

Богомилското движение въ западна Европа, подъ разнитѣ му наименования, или както го наричатъ нѣкои чужди автори култътъ на българитѣ, споредъ мнозина чужди изследвачи, билъ демократиченъ и нравственъ. „Политико-социалното учение на богомилитѣ — пише Д. Мишевъ — е свързано съ религиозното и мжчно може да се отдѣли едното отъ другото. Проф. Зигелъ се опиталъ да отдѣли политико-социалното учение и да го пунктира по неговитѣ признаци въ петь точки (Зигелъ 381—382), които резюмираме:

1) Държавниятъ строй, като организация, която си служи чрезъ принудителна сила, се замѣня съ самоуправни общини, които иматъ своя земя и я обработватъ.

2) Преустройство или прераждане на обществото чрезъ нравствена обнова на човѣка, като се отхвърли църковното християнство, основано на предания и разработено отъ богословието.

3) Групова форма на живота, основана върху космополитичния идеалъ на християнството, но при международенъ съюзъ съ най-широка самоуправа на всѣка съюзна община.

4) Демократическо равенство, защото то е основата за истинска християнска любовь. Съзнателно или инстинктивно, общината била противъ личното предимство, лична или землена собственость, противъ власти и богати, но силно привързана къмъ земедѣлския трудъ, като уравнитель на човѣцитѣ и като прѣчка срещу проявата на индивидуални способности;

5) Отрицание на военнитѣ доблести, като диви и варварски; отхвърляне на настжпателната война и на смъртното наказание.

„Зигелъ, като разглежда ученията на единъ отъ апостолитѣ на хусиството, Петъръ Хилчицки, живѣлъ въ XV. в., намира, че то принципално се схожда съ това на попъ Богомилъ или съ ученията на тъй наречѐнитѣ християнски анархисти, каквито славянитѣ броятъ повече, отколкото всѣка друга страна въ Европа. Той е убеденъ, че подъ петтѣ пунктирани положения би се подписали всички славянски анархисти, като се почне отъ попъ Богомилъ и се свърши съ днешнитѣ представители на сходни учения, които съвсемъ невѣрно сж наречени въ литературата анархистични. Той твърди, че такива идеи презъ първата половина на X. в. въ България носи тъй наречената богомилска ересь. А като излага социалнополитическитѣ възгледи на богомилитѣ и като отбелязва принципната имъ близость съ убежденията на Хилчицки, Зигелъ заключава: „Преди всичко трѣбва да се признае за фактъ, че политическитѣ идеали на богомилитѣ сж изникнали между балканскитѣ славяни; тѣ не се появили между кочуващата орда на българитѣ, отъ чудско или финско племе, не ги донесли и арменцитѣ отъ изтокъ. Само преименуването на попъ Иеремия въ Богомилъ, когато станалъ реформаторъ, названията на духовнитѣ власти, многото езически славянски нрави и обичаи, приказки и пр., запазени въ богомилската книжнина, а особено извънмѣрно бързото разпространение на богомилската ересь между славянитѣ изтъква достатъчно ясно славянскитѣ основи на богомилството (Зигелъ 386). Славянскиятъ произходъ на богомилството е констатиранъ още презъ последнитѣ два вѣка отъ много писатели. Ж. Оедеръ, проте-

стантски писатель отъ XVIII. вѣкъ, твърди, че богомилитѣ, далечъ отъ дуалистическото учение, проповѣдвали християнство въ първата му чистота. С. Шмидтъ, като отъждествява богомилското учение съ това на катаритѣ, бележи, че то се развило въ XI. вѣкъ между славянитѣ въ Македония, независимо отъ това на манихеитѣ и павликянитѣ. (C. Schmidt, т. II, стр. 267; A. Wolonier, Cathares, La Grande encyclopédie, IX, стр. 829). Гиббонъ казва, че култътъ на българитѣ билъ простъ и че съ нищо не могли да се укорятъ тѣхнитѣ нрави. Несъмнено е, че политико-социалнитѣ начала на богомилското учение за равенство, свобода и демократична самоуправа сж славянски, както и че на самитѣ източни религиозни начала е даденъ славянски оцвѣтъ"[1]

„... На първи пѫть, щомъ се запознаеме съ историята на ереста, хвърля ни се въ очи именно това обстоятелство, че богомилитѣ придобивали последователи повечето съ строгостьта на своето нравствено учение, съ простотата и чистотата на живота си. Тѣ, наистина, винаги сж гледали на християнството като на най-високъ идеалъ на християнското учение и животъ, и съ пълна искреность сж се стремили да осжществятъ този идеалъ. Но главниятъ подбудитель на това стремление е била онази погубна мисъль, че ужъ господствуващата църква (гръцката), а особено нейната практика е повредила този идеалъ. Тази мисъль, която е давала винаги обилна храна на фанатическата пропаганда на сектата,... е една отъ най-сжществените причини, щото богомилитѣ не само отричали съвременното тѣмъ християнство... Повреждането и отричането на християнството богомилитѣ заявили въ най-пъленъ и широкъ протестъ противъ съвремения тѣмъ редъ на черковния животъ..."[2] Въ всѣки случай, нѣма да се покаже противна на общото мнение мисъльта, че на попъ Богомила трѣбва да се гледа като на български Лютеръ... Положително можемъ каза, че богомилството е имало влияние, за да се преобразува Западната Църква.[3]... На основание на сжщото стремление — да живѣятъ по евангелски, била изработена отъ богомилитѣ своеобразна и широкоразвита вжтрешна организация (иерархия), цѣлъ циклъ (кржгъ) на богослужебни обряди, особено нравствено учение и образъ на живѣенето. Заради този принципъ — да живѣятъ споредъ Евангелието,

---

[1] Осокинъ, История Албигойцевъ, стр. 14, цит. по Д. Мишевъ, Бълг. въ миналото стр. 70—73).

[2] Пер. спис. на Б. Кн. Д-во, г. I, кн. III, стр. 57—58. За богомилството. Студия отъ Р. Каролевъ.

[3] Р. Каролевъ, п. т., стр. 60.

хиляди фанатици безъ страхъ сж вървѣли въ огъня и въ тъмницитѣ, главното — този принципъ не е билъ маска и лицемѣрие, а искрено сърдечно убеждение".[1]

Богомилското учение, защото било повече славянско, отколкото иранско, отъ България то се разпространило въ всички славянски земи — Чехия, Босна, Сърбия. Поради своитѣ борби за човѣщина въ социалъ-политическо отношение и съ своя прогресъ въ борбитѣ си за равенство и свобода на духа, за правда и противъ социалното неравенство, то скоро прескочило границитѣ на славянскитѣ страни и почнало да се разпространява въ западна Европа: въ южна и северна Франция, въ Италия, Германия, пъкъ даже и въ Англия. Последователитѣ на богомилското учение въ България се наричали: богомили, бабуни и торбеши[2], въ Босна и Италия катари и патарени, въ Гърция — фундаити и богомили, въ Франция — албигойци, българи, катари и валденци, въ Англия и Германия — катари.

Не само народътъ въ южна Франция, но и нѣкои писатели ги наричатъ българи.

Въ труда си „Histoire des Albigeois et des Vandois", Ch. Benoits презъ 1691 г. пише: „... Богомили на мизийски или български значи мили на бога... Валденцитѣ, изгонени отъ Лионъ, се съединили вѣрски съ албигойцитѣ, които се наричали българи или добри човѣци".

Bossuet въ „Les Variations", т. IV, стр. 175, пише: „Вижда се още отъ стария авторъ de Viguier, че тази ересь, донесена отвъдъ морето, именно отъ българитѣ, се разпространила въ другитѣ области. Тя била въ голѣма слава въ страната на Лангедокъ, Тулуза и Гасконъ, които се наричали албигойци, наречени още българи. Съ името българи наричали албигойцитѣ, за да означатъ мѣстото, отдето идѣли еретицитѣ, т. е. отъ България". Achille Luchaire, membre d' Institut: „... Катарството идѣло отдалечъ. Източно по произходъ, то се създало у гъркославянитѣ на Балканския полуостровъ, най-вече у българитѣ. Оттамъ то минало въ Босна, Далмация и чрезъ адриатическитѣ пристанища, въ северна Италия. Още въ началото на XI. вѣкъ било пренесено въ Франция чрезъ студентитѣ и търговцитѣ, обикновени проводници на ереситѣ. Вж. „Innocent III, La Croisade des albigeois„, Paris I, 1906, стр. 11. „Албигойцитѣ се наричали и катари... По-късно почнали да наричатъ и албигойцитѣ българи, въ

---

[1] Р. Каролевъ, пакъ тамъ стр. 60.

[2] Йорд. Ивановъ, Бълг. въ Македония, стр. XI, Иречекъ, 269, Револ. борби, 5—7.

знакъ на тѣхния произходъ, като съкратили въ последствие bulgares на bugres. Когато пропаднало дѣлото на еретицитѣ, името bugres станало хулно.[1] Често богомилскитѣ архиереи се явявали въ Ломбардия да проповѣдватъ".[2]

Богомилскитѣ политически общини, основани презъ X. в., сж преживѣли византийското робство презъ XI. и XII. в., вземали сж най-активно участие и сж стояли начело на всички въстания противъ Византия. Тази богомилска политическа дейность опровергава напълно заинтересуванитѣ противници на богомилитѣ, че последнитѣ били представлявали само една ересь всрѣдъ християнския свѣтъ. Напротивъ, богомилската школа е издигнала изъ своитѣ редици мнозина съвършени богомили, които се отказвали отъ своя личенъ животъ, занимавали се единствено съ обществени и политически въпроси, като застанали начело на общественитѣ движения противъ феодализма и крепостничеството, съ нечувана твърдость и преданность сж се борили за осжществяването на своитѣ социалполитически идеали. Тѣзи богомилски политически общини ще да сж имали голѣмо влияние въ вжтрешния животъ на българското царство, за да могатъ да водятъ вѣковни борби противъ византизма. Тѣ единствени сж били борци противъ разкошния животъ на висшия духовенъ клиръ, изобличавали сж придворнитѣ боляри отдадени въ служба на византизма и не сж давали на последния да се наложи на българския народъ (ср. Дриновъ, т. I, стр. 447).

Безъ да се уплашатъ отъ преследванията и страданията, на които били подложени, богомилитѣ съ своя нравственъ животъ нагледно обучавали народа, всрѣдъ който пущали дълбоки корени, и постигали напълно своитѣ цели — да будятъ народа и му втълпяватъ вѣра въ борбата. Въ своята безспирна борба за сжществуване, тѣ основали редица съвършено независими въ политическо отношение общини. Тѣзи богомилски политически общини сж преживѣли падането на българското царство подъ Византия, борили се съ всички сили и отстоявали своята независимость още при Василевса Василий, продължили борбата презъ цѣлото времетраене на византийското робство и сж били единствената надеждна опора на поробения български народъ. Презъ XI., XII. и началото на XIII. в. в. сж сжществували много богомилски политически общини, за които говори и Анна Комнена (вж. Анна Комнена, руския преводъ, стр. 258, 259, 260). По твърденията на Атталиота и Скилица такива богомилски политически общини

[1] Осокинъ, История Албигойцевъ, сс. 150, 176.
[2] Осокинъ, цит. съч., с. 164.

имало презъ царуването на Никифоръ Вотаниатъ (1077—1087) въ околностьта на Месемврия. Представителтъ на една отъ тѣзи общини, на име Добромиръ, водилъ преговори съ печенегитѣ и куманитѣ, за да нападнатъ Византия (вж. статията на Василевский: „Византия и печенеги"). Ж. М. Н. Пр., 1872, стр. 153; Дриновъ т. I, стр. 447). Богомилски политически общини сѫ сѫществували най-вече въ Македония, като кръстоносцитѣ отъ първия кръстоносенъ походъ се натъкнали на тѣхъ и имъ взели една отъ крепоститѣ (вж. Рад. Югосл. Акад. VII, 118; Дриновъ т. I, стр. 447).

За богомилското движение презъ византийското робство проф. Златарски, между другото, казва: „Слизането на такава силна личность, като архиепископъ Теофилактъ, отъ историческата сцена имало голѣмо значение за по-нататъшния вървежъ на работитѣ въ България. Негови приемници били: Лъвъ Мунгъ... отъ 1109—1120 г.; Михаилъ съ прозвище Максимъ, бившъ дверникъ и евнухъ до 1133 г., Евстатий, за когото знаемъ само, че ржкоположилъ св. Илариона Мъгленски за епископъ, до 1142 г. и Иванъ Комненъ съ свѣтско име Адриянъ, севастъ и великъ друнгарий, синъ на севастократоръ Исаака, по-голѣмия братъ на Алекси Комненъ, който е присѫтствувалъ на Цариградскитѣ събори въ 1143 и 1156—57 г. Макаръ и да нѣмаме почти никакви известия за дейностьта на тия български архиепископи, но по всичко се види, че тѣ не сѫ притежавали голѣмия авторитетъ на своя предшественикъ и поради това не били въ състояние да държатъ въ покорность и тъй разпуснатото висше духовенство въ България, което угнетявало своето паство не по-малко отъ административнитѣ и финансови чоновници и работѣло за националното обезличаване на българитѣ, а това е силно възбуждало духоветѣ противъ църквата. Освенъ това не малко е спомогнало въ това отношение и преминаването на първитѣ кръстоносци презъ Балканския полуостровъ, респ. презъ българскитѣ земи, сетнинитѣ на което едвали се изчерпватъ и ограничаватъ само съ изложената по-горе външна страна на събитията. Религиозно-аскетическиятъ духъ, който бѣ отхвърленъ въ края на XI. и началото на XII. в.. въ цѣлия християнски свѣтъ и който кръстоносцитѣ присаждали навсѣкѫде, презъ кѫдето минавали, не се забавилъ да прояви своето влияние и въ България. Това влияние се изразило въ новото движение на б о г о м и л и т ѣ, което намѣрило въ вѫтрешното положение на българитѣ добра почва за засилване особено презъ царуването на Алексий I. Комненъ." [1]

[1] Проф. З л а т а р с к и, Ист. бълг. държава, т. II, с. 350—352.

Отъ този цитатъ ясно се вижда безправното положение на българския народъ и ролята на богомилското движение въ страната, за освобождаването на българския народъ отъ византийско робство.

Богомилската школа, следъ превратa, който тя направи презъ X. в. въ царь Петрово време, продължила своята дейность. Едни отъ първитѣ ученици на попъ Богомила: Михаилъ, Тодоръ, Добри, Стефанъ, Василий и Петъръ, за които се говори и въ Синодика на Царь Борила, съ жарь продължили да проповѣдватъ правнитѣ норми на богомилската школа.[1]

Въ края на X. и началото на XI. в. богомилското учение завладѣло цѣла западна България: въ Македония, около Срѣдецъ и около Пловдивъ. Въ началото на византийското владичество църквата, докато Византия затвърди властьта си надъ българския народъ, се държала добре съ богомилитѣ, защото и самата византийска политическа власть въ страната се е държала добре и съ православнитѣ българи и съ българитѣ богомили. При това положение естествено, богомилитѣ ще да сж стояли спокойни и мирни. Но въ XII в., презъ царуването на Алекси Комненъ византизмътъ настжпилъ въ България брутално и на всѣка цена искалъ да потъпче *националното чувство на българитѣ*. Богомилитѣ били вдигнати на кракъ за отстояване свободата на цѣлия народъ. Не стигало политическото робство на българитѣ, не стигало тежкото социалъ-икономическо положение на обезземеното население, предприети били строги мѣрки за националното обезличаване на българитѣ и пълната имъ ромеизация чрезъ църквата. При това тежко положение, народътъ се наредилъ подъ знамето на богомилитѣ за отстояване на националната си принадлежность. По поводъ на това проф. Златарски пише: „Най-сетне религиозно-аскетическиятъ духъ, който повѣялъ отъ западъ и бѣ присаденъ, както се каза и на Балканския полуостровъ отъ първитѣ кръстоносци, възкресили отново принципитѣ на богомилската ересь въ народнитѣ маси. Въ учението на богомилитѣ народътъ намиралъ утѣха и отново тръгналъ подиръ ученицитѣ на попъ Богомила".

Национално самосъзнание — най-важната роля на богомилитѣ.

Покрай своята религиозно-мистична мисъль, въ продължение на повече отъ единъ и половина вѣкове политическо робство подъ Византия презъ XI., XII. и началото на XIII. в., богомилитѣ, като водачи на социалъ-аграрното движение въ страната,

---

[1] Вж. *Златарски*, Ист. бълг. държ., т. II, сс. 252, 253.

сѫ подържали всрѣдъ народа любовь къмъ свободата и повикъ къмъ бунтъ; тѣ сѫ пръскали искри отъ надежда за освобождение, будейки вѣрата всрѣдъ угнетения народъ и пръскайки ведри струи отъ просвѣта, тѣ сѫ го зовѣли къмъ борба — къмъ въоржжено въстание. Тая богомилска проповѣдь е свѣтѣла като неугасимъ фаръ всрѣдъ поробения народъ, разрешавайки както нвй-дребнитѣ проблеми на ежедневния животъ, така и най-голѣмитѣ сѫдбоносни въпроси, засѣгащи непосрѣдственитѣ народни интереси, защото богомилитѣ съ своитѣ проповѣди сѫ приучвали народнитѣ маси къмъ национално самосъзнание и имъ внушавали да тачатъ високо своитѣ национални и духовни ценности и блага, а найвече да разчитатъ единствено на собственитѣ си сили за борба и освобождение.

Богомилитѣ сѫ били челенъ отрядъ на съпротивителната сила на българския народъ.

Богомилскитѣ агитатори и организатори сѫ били много добре запознати съ прийомитѣ на византизма и сѫ се стремѣли да изкоренятъ изъ народната душа и найдребнитѣ предразсѫдъци за въ полза на Византия и византизма; между тѣзи предразсѫдъци, така умѣло насаждани всрѣдъ българския народъ отъ византийското духовенство, е билъ и тоя, че „Богъ знаелъ само гръцки езикъ“. Въ това Византия се е домогвала да привърже къмъ своята колесница балканскитѣ народи и ги асимилира, за да има свободенъ пѫть за Дунавъ, който по това време е можелъ да бѫде единствената естествена укрепена линия на империята. Тая нейна хитра игра за асимилиране на българския народъ се е разкривала отъ просвѣтенитѣ богомилски проповѣдници и се сваляла маската на византизма предъ народнитѣ маси, като по такъвъ начинъ богомилитѣ се явявали челенъ отрядъ на съпротивителната сила на българския народъ, защото тѣ ненавиждали робството и се борили за освобождението на българския народъ отъ византийското робство, за своята политическа свобода и независимость.[1] При това и друга, не по-малко важна, задача на богомилскитѣ проповѣдници е била — да разбиятъ всрѣдъ народнитѣ маси внушението на византизма, че Византия е предопредѣленията отъ Бога водачъ на християнскитѣ народи и сѫщевременно да стимулиратъ една енергична и непреклонна съпротива на българския народъ по отношение домогванията на византизма да отождествява християнина и гърка като

[1] Strat. XI, 5. Leo Diac. I, IX; Н. П. Благоевъ, Пр. соц. възгл. богомилитѣ, с. 26.

нѣщо идентично, т. е. да идентифицира народностьта съ религията, такова именно забъркване на понятията, каквото днесъ още сѫществува, напримѣръ, и въ нашитѣ българи-помаци. Тази именно ожесточена борба на богомилитѣ и разпаляне враждата между гърци и българи запази българския народъ отъ претопяване.[1]

Всичко това иде ясно да потвърди, че въпрѣки всички крути мѣрки отъ страна на византизма, асимилирането на поробения български народъ и поставянето му въ рубриката „ромеи" е мѫчно ставало, защото болшинството отъ народнитѣ слоеве е било подъ непосрѣдственото влияние на богомилитѣ, които сѫ пробудили националното му съзнание и мѫчно се е поддавалъ на погърчване, още повече, като се има предвидъ и обстоятелството, че цѣлото почти висше духовенство презъ византийското робство е било отъ български етнически произходъ и е стояло начело на богомилското движение.[2]

Богомилското движение въ Тракия. Отъ срѣдата на XI в. богомилското учение се е разпространило твърде много въ цѣла Тракия и добило голѣма сила и обаяние. Привърженицитѣ на това движение изхождали не само отъ бедната непривилегирована маса, но вече е имало и такива отъ най-знатнитѣ болярски родове и черното висше духовенство. Занаятчиитѣ, а особено женитѣ, бързо се нареждали подъ знамето на богомилитѣ. „Ентусиазирани проповѣдници, мѫже и жени, вършеха нейната пропаганда тайно отъ мѣсто на мѣсто и намираха партизани, както въ селата, така и въ градоветѣ".[3]

Богомилитѣ сѫ били първитѣ евангелисти. България по това време е била вече срѣдище на богомилската книжнина и литература, която била разпространявана въ другитѣ славянски страни. Въ България се е търсѣла тѣхната книжнина и е била масово разпространявана. „Изобщо богомилитѣ били жадни да слушатъ проповѣди и да се учатъ. Знанието на Евангелието се държало на първо мѣсто и се считало за гордость. А ламтежътъ къмъ знания, само по себе, развивалъ любознателнитѣ богомили, които вѣроятно били книжмата и най-развита часть отъ народната маса... България била срѣдище на

[1] Anna Comnena, 1178. Schmidt, t. I, p. 13.

[2] Strat. XI, 5. Leo Diac. I, IX; Н. П. Благоевъ, Пр. соц. в. богом., 26. A. Comnene, ц. с. 1178—1180; Schmidt, t. I, 13. Acrop. 29, 114, 115; Н. П. Благоевъ, цит. съч. 27.

[3] Ademari Chronicon, 159.

опозиционната книжнина: въ нея се превеждали и пишели богомилски и апокрифни книги, които се разпространявали въ другитѣ славянски страни. Тя била дълго време такъвъ плоденъ писателски центъръ".[1] Споредъ това, което знаемъ за проповѣдитѣ на попъ Богомилъ, когато той ходѣлъ изъ селата и когато събиралъ селянитѣ, е явно, че той принадлежалъ къмъ това течение на тогавашна срѣдновѣковна Европа, което разбирало християнството въ социално-демократически смисълъ. Попъ Богомилъ е училъ, че Исусъ Христосъ е представитель на работницитѣ и че въ сѫщность той е проклиналъ богатитѣ и искалъ да създаде строй, при който да господствува трудътъ и всѣки да владѣе толкова, колкото може да създаде съ собственитѣ си сили... Естествено е, че такова движение и учение съ революционенъ социално-протестенъ характеръ, което отрича обществения строй съ феодалната му структура, е много допаднало на селскитѣ маси, които специално въ X в. не само пъшкали подъ крепостното право, отъ ангаритѣ и данъцитѣ, които плащали на държавата и на феодалитѣ, но то страдало и отъ лоша реколта, отъ суша и многобройни войни, които се развили между България и Византия и които го разорили.[2]

Рицари на реформацията. Жертвени клади. Дѣдецътъ Василий.

Богомилитѣ всрѣдъ вихъра на възприетата византийска разгулность, поквара и мракобесие на властелската аристокрация, сѫ насаждали всрѣдъ българския народъ култъ къмъ човѣщина, милость, равенство и отвращение къмъ низкитѣ инстинкти и отчаянието. „Всички свидетелства единодушно потвърдяватъ дълбоката, непоколебима вѣра на богомилитѣ въ правотата на тѣхното учение, мѫжественостьта, фанатизмътъ, съ които сѫ понасяли гоненията, както и готовностьта, съ която мѫже и жени сѫ отивали въ пламъцитѣ на костеритѣ. Съ такива примѣри е изпълнено само началното християнство, на което богомилитѣ се смѣтали истински последователи.[3] И наистина, тѣзи рицари на възраждането, на които пѫтьтъ е билъ осѣянъ съ тръне и мнозина отъ които сѫ попаднали върху огненитѣ езици на горящитѣ клади и сѫ пристѫпвали къмъ Голгота съ твърда вѣра и непоколебимость къмъ своето дѣло, убедени въ своята чистота и правъ пѫть, сѫ се борили противъ византизма съ неугасимъ жаръ до последни сили, разпаляйки враждата между българи и

[1] Д. Мишевъ, Бълг. въ миналото, 95, 96.
[2] Проф. Ив. Кинкелъ, Лекции 1939/40 г., с. 54.
[3] Йорданъ Ивановъ, Богом. книги и легенди, с. 46.

гърци съ единствена цель да запазятъ българския народъ отъ погърчване. За тази вражда на богомилитѣ къмъ гърцитѣ говори и Анна Комнена.[1]

„Не по-малко говори за опасностьта отъ ромеизацията и засилването на богомилското движение презъ втората епоха. Презъ първата епоха богомилитѣ оставали спокойни и мирни, докато разпоредбитѣ на Цариградското правителство не засѣгали националното чувство на българитѣ, а църквата била толерантна къмъ самото имъ учение. Обаче, презъ втората епоха, въ царуването на Алексия I. Комненъ, работитѣ взели съвсемъ другъ обратъ. Освенъ тежкото стопанско икономическо положение, въ което бѣ изпаднало населението, още и строгитѣ мѣрки, предприети за денационализирането на българския народъ отъ страна на църквата, после омразата и отвращението, което свещеноначалникътъ на българската църква, архиепископъ Теофилактъ и неговитѣ приемници не само чувствували, но и явно изказвали къмъ българското си паство, най-сетне религиозно аскетическиятъ духъ, който бѣ повѣлъ отъ западъ и бѣ предаденъ на Балканския полуостровъ отъ първитѣ кръстоносци, — отново възкресили принципитѣ на богомилството въ народнитѣ маси, които, търсейки въ него утѣха, отново тръгнали подиръ ученицитѣ на попъ Богомила, като чрезъ това изказвали своя силенъ протестъ противъ своитѣ владѣтели. Въпрѣки това, че Алексий I. Комненъ повдигналъ голѣмо гонение противъ богомилитѣ и дори успѣлъ да хване тогавашния ересиархъ Василия и да го предаде на живоизгаръ, богомилското движение продължило презъ цѣлия XII. вѣкъ“.[2]

За богомилското учение въ Византия историята черпи сведения отъ Анна Комнена (дъщеря на византийския императоръ Алексий Комненъ и отъ придворния монахъ Евтимий Загабенъ). Споредъ Анна Комнена, презъ XI. в. богомилското учение е било много разпространено въ Балканския полуостровъ. Явили се — казва Комнена — лъжеучители въ раса на калугери, съ сладка речь въ устата, а съ ядъ въ сърдцата, постници и лицемѣри и почнали да разпространяватъ своето учение между простия народъ, като разпаляли враждата между българитѣ и гърцитѣ. Тѣ навлизали и въ манастиритѣ, гдето имали много привърженици. Богомилитѣ имали достѫпъ всрѣдъ най-знаменититѣ и богати български фамилии и всрѣдъ тѣхъ имали много привърженици.

---

[1] Anna Comnena 1178. Schmidt, t. I, 13.

[2] Проф. В. Н. Златарски, История на бълг. държава, т. II, стр. IX — предговоръ.

Богомилското движение въ началото на XII. в. въ Тракия се е много засилило, съ срѣдище гр. Пловдивъ, откждето нахлува въ гръцката империя и въ столицата ѝ Византия.[1]

Споредъ Анна Комнена, дѣдецътъ Василий се занималъ съ медицина, но носѣлъ и расо.[2] Анна Комнена поддържа, че богомилитѣ образували свое независимо общество и направили своята вѣра господствуваща.[3] Сжщата хронистка казва, че когато нейниятъ баща Алексий Комненъ билъ вече въ дълбока старость, се завзелъ съ „духовни работи", византийската империя била препълнена съ богомили отъ всички слоеве на обществото, но движението е било тайно. Императорътъ назначилъ специални чиновници, които да открияътъ центъра на движението. Следъ голѣми усилия чиновницитѣ на императора открили последователитѣ на богомилитѣ въ Константинополъ, които отъ своя страна издали висшия си духовенъ началникъ Василий заедно съ 12-тѣ му ученици. Следъ жестоки изтезания на богомила Давлатъ, императорскитѣ чиновници можали да узнаятъ отъ него мѣстожителството на Василий, отишли въ Пловдивъ, заловили го и го представили предъ императора.

Дѣдецътъ Василий ималъ дълго и сухо лице, клинообразна брада, монашеско облѣкло, безжизнено изражение на лицето; той билъ съ широки познания и културенъ човѣкъ, езикътъ му билъ цвѣтистъ и свободенъ, всичко обяснявалъ съ голѣма лекота. Императорътъ разбралъ, че съ физически изтезания отъ Висилий не ще може нищо да разбере, поради което употрѣбилъ хитрость. „Императоръ Алексий съ своето притворство като склони Василий на откровеность, за тази откровеность той го затвори въ тъмница и по-после живъ го изгори. Постжпката на императоръ Алексий е най-изтънченото коварство и свойствено само на византийцитѣ, но е недостойно за единъ императоръ или богословъ".[4]

Когато врачътъ Василий билъ представенъ на императора, последниятъ, виждайки неговата голѣма култура и интелигентность, станалъ, подалъ ржката си на Василий, поставилъ го да седне при него и следъ това го нагостилъ на своята царска трапеза. При това посещение на Василий е присжтствувалъ и братътъ на императора — севастократорътъ Исакъ Комненъ. Съ своето византийско лицеприятие и ковар-

---

[1] Schmidt, t. I, 13.

[2] A. Comnena, Patrologie, t. CXXXI, p. 1170; Euthimii Zigabeni. Naratio de Bogomilit, p. 6; Schmidt, I, 13.

[3] A. Comnena, цит. съч. 1178.

[4] Вж. Шмидтъ, 13, I.

ство тѣ му съобщили, че ако „достоуважаемиятъ отецъ“ имъ открие истинската вѣра, тѣ ще приематъ и запазятъ божественото откровение, за да могатъ да спасятъ душитѣ си. „Наистина, честний отче — казалъ императорътъ — поразенъ съмъ отъ величието на твоята добродетель, благоговѣя предъ това величие и желая твоята светость да ме научи на онѣзи тайни отъ твоето учение, които ти преподавашъ само на нѣкои избранници, а не всенародно, защото ти проповѣдвашъ, че всички наши обреди сж нищожни и не принасятъ никаква полза“.[1] Въ такъвъ смисълъ е говорилъ севастократорътъ Исакъ. Смутилъ се Василий отъ думитѣ на императора и на неговия братъ и се побоялъ отъ византийското имъ притворство, но тѣ го увѣрили, че ще бждатъ вече негови най-послушни ученици и едва тогава Василий решилъ да изложи предъ императора своето учение. Когато Василий излагалъ своето откровение за свободната богомилска община, за учението на Исуса Христа, споредъ както той е разбиралъ ученията на Исуса и евангелиститѣ, въ стаята билъ скритъ бързописецъ, който записалъ изцѣло изложението на Василий.

Щомъ Василий свършилъ своето откровение, императоръ Алексий Комненъ свалилъ маската си на послушенъ ученикъ и веднага станалъ строгъ сждия. Предъ духовния сждъ, подъ председателството на патриарха Николая Граматикъ, въ 1118 г. било прочетено откровението на дѣдеца Василий. Тѣ накарали тоя културенъ българинъ-реформаторъ да се откаже отъ своето учение, но Василий заявилъ, че всичко това е истина, че за истинността на своята вѣра и учение е готовъ да изтърпи всички мжки, огънь и смърть. Съобщили му, че е осжденъ да бжде изгоренъ на огнена клада. Самъ императорътъ употрѣбилъ всичкото си красноречие на притворенъ византиецъ, както и висшето духовенство, като увещавали Василий да се отрече отъ учението си. Но всичко напусто. Василий оставалъ непоколебимъ. Мнозина отъ ученицитѣ му се отказали отъ Василия, но и голѣма часть предпочели да изгорятъ заедно съ своя учитель на огнената клада, като се приготвяли да понесатъ изтезанията и мжкитѣ съ пълно себеотрицание.

За последенъ пжть императорътъ събралъ Василий и неговитѣ ученици и заповѣдалъ да запалятъ два голѣми огъня (костера, клади) и до единия огънь да забиятъ въ земята единъ кръстъ. Самъ императорътъ се обърналъ къмъ обвиняемитѣ и казалъ: „Които искатъ да мратъ за истинската християнска вѣра, нека пристжпятъ до огъня, до който е забитъ кръстъ,

[1] Шмидтъ, I, 13.

защото по-добре е да умре човѣкъ подъ кръстното знамение, отколкото винаги да бѫде подозиранъ като еретикъ; а онѣзи, които упорствуватъ, да отидатъ при другия огънь".[1] Съмнителнитѣ веднага се отправили къмъ огъня съ кръста, а Василий съ своитѣ ученици се отправили къмъ другия огънь.

На Хиподрома (днешния Атъ-Мегданъ) станало наказанието на богомилския дѣдецъ Василий. Когато се приближавалъ къмъ лобното мѣсто, той пѣелъ псаломъ 90: „Ангеломъ своимъ заповѣсти сохранити ся". Императорътъ пакъ започналъ да увещава Василия да се откаже отъ своето учение, обаче тоя буденъ българинъ, за честьта на своя народъ останалъ твърдъ и непоколебимъ на своето учение. Когато Василий забелязалъ всрѣдъ народа своитѣ ученици, измѫчени отъ тежки страдания въ тъмницата, които, споредъ увѣренията на императора, той смѣталъ, че благоденствуватъ, не можалъ да удържи сълзитѣ си и горко заридалъ.

Така културниятъ български водачъ презъ тежкото византийско робство, единъ гордъ духъ, въ когото народътъ е ималъ пълна вѣра, пристѫпилъ къмъ огнената клада и съ стоицизъмъ понесълъ жестокото наказание на културнитѣ варвари, за да стане предтеча на Джордано Бруно и Хусъ.

Анна Комнена съ неприкрито възхищение говори въ своитѣ хроники за саможертвата, твърдостьта и самоувѣреностьта, съ която врачътъ Василий пристѫпилъ и се изкачилъ на жертвената клада, ако и да се стреми да оправдае по единъ особенъ начинъ жестокостьта на своя баща-императоръ.[2] Богомилскиятъ дѣдецъ Василий е единъ отъ първитѣ богомилски апостоли, който твърдо и безъ страхъ се покачилъ на огнената клада и умрѣлъ за еманципацията на човѣка и човѣшкия разумъ, макаръ и човѣкъ на преклонна 90-годишна възрасть. Тоя културенъ българинъ е далъ личенъ примѣръ на своитѣ апостоли и привърженици, съ цената на своя личенъ животъ, какъ да се борятъ и мратъ за своитѣ идеи въ борба съ византизма.

За Василий другъ нашъ авторъ пише: „Като чете човѣкъ изложението на Зигабена за хващането (по измамливъ начинъ, свойственъ на „благочестиви" хора) на Василия, не може да не се отврати отъ ония, които казвали, че не само сѫ отъ Бога помазани, но сѫ сѫщински богове. Василий, обаче, се издига твърде високо и нашитѣ симпатии сѫ на страната на деветдесетгодишния старецъ, който заявява съ

[1] Шмидтъ I, 13.

[2] Anna Comnena. Alexias, lib. XV, p. 486; Иречекъ, Ист. на бълг., 161.

философско хладнокръвие предъ императора и духовници: „За своето учение азъ съмъ готовъ да претърпя мѫчения, огънь и хиляди смърти". Въ празднични день, при биене на камбанитѣ, Василий билъ заведенъ на Хиподрома, гдето билъ издигнатъ дръвникъ съ стълбъ. Хората на „обществената безопасность" изловили богомилитѣ, навързали ги въ вериги (синджири) като опасни „престѫпници" и ги завели на Хиподрома, за да гледатъ мѫченическата смърть на своя учитель. Дръвникътъ билъ запаленъ. Палачитѣ съблѣкли Василия и му хвърлили дрехитѣ въ огъня. Следъ това, на опредѣлено мѣсто билъ покаченъ Василий. Като погледналъ своитѣ хора, той се изпълнилъ съ велика скръбь, но следъ мигъ просиялъ, запѣлъ часть отъ 90 псаломъ и пламъкътъ обхваналъ мѫченика за вѣрата.[1]

Друга една голѣма жертва на богомилитѣ е била тая на дѣдеца Петъръ, приемникъ на Василий, когото наследникътъ на Алексий Комненъ — императоръ Калоиоанъ го осѫдилъ на смърть чрезъ убиване съ камъни.

На огнената клада сѫ свършили жизнения си край мнозина последователи на Василий, особено въ Франция, Италия, Германия и Англия. Но реформаторското дѣло на богомилитѣ, поникнало въ предѣлитѣ на България, се разпространило далече вънъ отъ нейнитѣ предѣли. Искритѣ на огнената клада на Хиподрома въ Византия, къмъ която пристѫпи съ неустрашимость и съзнание дѣдецътъ Василий, пламнаха една следъ друга огнени клади въ западна Европа, но заедно съ изгарянето на мѫченицитѣ не изгорѣха и прогресивнитѣ и хуманни идеи на българския културтрегеръ Василий за еманципацията на човѣшкия разумъ, за реформацията на църквата и за социално равенство, напротивъ, огненитѣ клади сѫ дали потикъ за възприемането на богомилското учение. Защото съвършенитѣ богомили въ тая жестока епоха сѫ изпълнявали ревностно и самоотвержено своята апостолска дейность. За да блѣсне истината и правдата, тѣ не сѫ жалили своя животъ; тѣ не се спирали предъ никакви преследвания, даже и предъ самата огнена клада, на която се изкачвали съ безстрашие и възторгъ. Българскиятъ духъ е влиялъ на много общества въ западна Европа и е тегнѣлъ на везнитѣ на хуманностьта.[2]

За душевното състояние на дѣдеца Василий предъ подлагането му на изгаряне на жертвената клада, Евтимий Зигабенъ казва: „Когато видѣ, че ученицитѣ му се намиратъ въ такова тежко положение, понеже той мислѣше до последния

[1] Хр. Върговъ, Революционери, с. 244—245.
[2] Д. Мишевъ, България въ миналото, 84.

часъ, че тѣ ще бѫдатъ помилвани, както му обеща императорътъ, пролѣ изворъ отъ горчиви сълзи, изпусна дълбоки стенания. . ."

Но съ изгарянето на Василий богомилството не било унищожено. На дворцовия хронистъ Евтимий Зигавинъ било възложено отъ Алексий Комненъ да опровергае, че богомилското учение всрѣдъ народнитѣ слоеве е имало дълбоки корени и че никакви жестоки гонения не могатъ да го унищожатъ. Напротивъ гонението на богомилитѣ отъ страна на византийскитѣ власти открило широко поприще за голѣми злоупотрѣбления и притѣснения, както отъ страна на църквата, така и отъ административнитѣ и финансови власти. Всички тѣзи гонения сѫ заставяли населението да търси защита и утѣха тайно въ богомилскитѣ политически общини.

За огромната сила на богомилското движение презъ XII в. говорятъ съ положителность и цариградскитѣ църковни събори презъ 1140, 1143 и 1156/57 год., главната и единствена задача на които е била насочена за унищожаването на богомилството.[1] Тѣзи събори сѫ ставали, защото богомилското учение презъ XII. в. е достигнало до широки размѣри. Споредъ житието на епископъ Иларионъ Мъгленски, написано отъ патриархъ Евтимий Търновски, даже и самиятъ императоръ насмалко щѣлъ да се увлѣче въ богомилството и само настояванията на епископъ Иларионъ сѫ го отклонили да стори това.[2]

Преследването и избиването на богомилитѣ отъ страна на Алексий Комненъ въ поробена България не дало резултати, нито пъкъ и неговитѣ наследници сполучили да премахнатъ това зло, което проповѣдвали българскитѣ богомили. Това гонение давало само обратенъ ефектъ. Споредъ Анна Комнена „злото следъ смъртьта на Василия се разпространило съ още по-голѣма сила по всички градове и области и по всички страни на империята". Великото дѣло на дѣдеца Василий поелъ дѣдецътъ Петъръ съ своитѣ 12 ученици, но и той по заповѣдь на императоръ Иоанъ II билъ убитъ съ камъни. Петъръ билъ наследенъ отъ смѣлия му и ревностенъ ученикъ Тихикъ, който разпространявалъ богомилското учение не само устно, но и писмено. Следъ Тихикъ начело на богомилското движение застаналъ прочутиятъ цариградски „папа Никита", който взелъ активно участие въ събора на албигойцитѣ на западъ, който билъ свиканъ въ Тулуза. Крутитѣ

[1] вж. Успенский, Очерки по истории византийской образованости, 1891, стр. 203—236; В. Н. Златарски, т. II, 407.

[2] вж. Златарски, т. II, 407.

мѣрки на византийскитѣ императори не можели да спратъ разпространението на богомилското учение. Споредъ Вилхелмъ Тирски, презъ първия кръстоносенъ походъ въ Пелагония всички избити жители били еретици. А пъкъ Анна Комнена добавя, че преселенитѣ отъ императоръ Иоанъ Цимиехий павликяни въ Пловдивъ се били разлѣли „като рѣка", която ги била слѣла съ друга такава — богомилството, като отъ тогава Пловдивъ станалъ срѣдище „на разни безбожници". Навѣрно по това време се е създала филаделфийската еретическа църква съ срѣдище Пловдивъ. Въ житието на Иларионa Мъгленски се споменава за масово разпространение на еретицитѣ въ цѣлата область, както и „за невъзможностьта" да бѫдатъ премахнати, въпрѣки жестокитѣ преследвания на Мануилъ Комненъ. Естествено това е било така, защото народътъ въ лицето на богомилитѣ е виждалъ непосрѣдственитѣ си защитници противъ настѫпилия гнетъ отъ страна на византийската феодална власть, както и противъ масовото закрепостяване и обедняване на народа.[1]

Житието на св. Иларионъ Мъгленски. Отъ житието на св. Иларионъ Мъгленски, единъ отъ най-отявленитѣ гонители на богомилитѣ (живѣлъ презъ XII вѣкъ — византийското робство, презъ царуването на императоръ Мануила), се вижда, че като епископъ водѣлъ съ богомилитѣ и богомилскитѣ общини въ този край трудна борба; отъ неговото житие се вижда, че богомилитѣ въ Мъгленската епархия били болшинство и че Мъгленията се наричала Богомилско поле. Въ споменитѣ си за първия кръстоносенъ походъ презъ 1096 година и Вилхелмъ Тирски поддържа сѫщото.[1] Отъ житието на св. Иларионъ се вижда, че богомилството по това време било стояло далечъ отъ павликянството и че богомилството имало народностенъ характеръ и вѫтрешно устройство.[2]

„На Балканския полуостровъ срѣдоточие на богомилството била Македония. Въ Мелникъ при Прилепъ, въ планинския чукаръ Бабуна, гдето и днесъ едно село се нарича Богомила, и въ Мъгленъ, гдето при императоръ Мануила епископъ св. Иларионъ водѣлъ трудна борба съ богомилитѣ, имало богомилски общини още въ XII в. Споредъ преданието, Бабуна планина отдавна била прибѣжище на бабунитѣ или богомилитѣ.[3]

---

[1] ср. Хилфердингъ, Соч. спб. 1868, т. I, 227—228; Клинчаровъ, Попъ Богомилъ, стр. 29; Иречекъ, Ист. бълг. 162.

[2] ср Р. Каролевъ, цит. студия, Пер. сп. Б. Кн. д-во, г. I, кн. 5—6, с. 147.

[3] вж. Шафарикъ, Ращ. 25; Григоровичъ: Путешествия 139; Иречекъ, Ист. бълг. 162, 167.

Другъ голѣмъ гонитель на богомилитѣ по това време е билъ и византийскиятъ хронистъ Евтимий Зигабенъ, дворцовъ калугеръ. И двамата сѫ живѣли презъ XII. вѣкъ и сѫ дали доста писмени сведения за богомилското учение, изпълнени съ много пристрастие и невѣроятности. Първиятъ е правилъ това като яръкъ защитникъ на византийското православие, а вториятъ — като единъ отъ отявленитѣ врагове на българщината и принадлежащъ въ първия екипъ на византизма.

Единствени борци срещу византийското робство.

Богомилитѣ, лично и чрезъ своитѣ общини, въпрѣки постоянното преследване отъ страна на политическата и духовна власть презъ време на византийското робство презъ XI. и XII. в., сѫ се борили енергично съ слово и мечъ за самостоятелното сѫществуване на българската държава и общежитие, вземали сѫ активно участие въ подготовката и въ самитѣ въстания, като сѫщевременно сѫ водили борба и противъ вѫтрешнитѣ врагове Тѣ не само че сѫ били начело на въстанията презъ 1040, 1073 и 1078 години, но въ подготовката имъ сѫ давали морални и материални жертви за освобождаването на българския народъ.[1] Макаръ че и тритѣ въстания сѫ били потъпкани жестоко, богомилитѣ, представящи единствената будна и смѣла революционна групировка въ България, въ всѣко отношение сѫ отстоявали срещу византийското робство и тѣхниятъ свободолюбивъ духъ се е проявилъ особено презъ 1186 година въ въстанието, начело на търновскитѣ боляри Асень и Петъръ.[2] Когато Византия е воювала презъ 1206 г. съ България, богомилитѣ въ Пловдивъ сѫ въстанали противъ гърцитѣ и сѫ предали града на българскитѣ войски.[3] Византийскитѣ лѣтописци подържатъ, че у българитѣ било силно развито тогава националното съзнание.[4] Единъ нашъ авторъ пише: „Ненавистьта имъ срещу византийския строй се посрѣщала съ общобългарската неприязънь къмъ Византия. Презъ XI. и XII. вѣкове тѣ (богомилитѣ — б. н.) вематъ участие въ българскитѣ въстанически движения противъ Византия, борятъ се съ оржжие въ ржка срещу норманитѣ, които опустошавали българскитѣ области, а богомилскитѣ села опожарявали и населението избивали".[5]

---

[1] ср. Н. П. Благоевъ, ц. с. 27; Снѣгаровъ, I, 77.
[2] ср. Гильфердингъ, т, I, 227; Успенский, Обр. второго болг. царства 67: Аспор. 46; Н. П. Благоевъ, ц. с. 90; Синодика, т. 64.
[3] ср. Успенский, ц. с. 223.
[4] Аспор. 26, 114, 115.
[5] Йорд. Ивановъ, Бог. книги и легенди, 30.

Богомилството се явява като политическа религия на българитѣ въ византийското робство.

Презъ XI. и XII. в., когато България е била подъ византийското робство, богомилското учение е имало здрави връзки всрѣдъ българския народъ, защото презъ цѣлия периодъ на робството богомилитѣ сж били най-активнитѣ борци за освобождение, вследствие на което богомилството е представяло политическата религия на българския народъ и съ постояннитѣ си проповѣди между народа тѣ сж го подготвили да вземе активно участие въ въстанието на Асеновци.[1]

Богомилитѣ изваждали на показъ славянската душа.

Въ противовесъ на отшелницитѣ-егоисти, които, поради своята погнуса отъ византийския разгуленъ животъ и поквара, възприети отъ българскитѣ боляри и висше духовенство, сж избѣгали далечъ отъ българското общежитие въ гори и планини и се молѣли Богу, за да бжде спасена България отъ сполетѣлото я тежко робство, въ страната се появили българскитѣ богомили съ своя реализъмъ. Тѣ сж се борили заедно съ народа за неговото освобождение отъ политическо и социално робство. Съ своето социалъ-аграрно движение българскитѣ богомили извадиха на показъ широката славянска душа, демократизъмъ и човѣщина, защото съ своитѣ прогресивни социалъ-политически начала за правда, свобода и равенство, то — богомилството — прескочило границитѣ на България и славянскитѣ държави, заливайки съ своето слово западна Европа, кждето богомилскитѣ проповѣдници и епископи се смѣтали за авторитетни. Въ Ломбардия български богомили сж председателствували и ржководили събрания на албигойцитѣ. „Върховниятъ началникъ на албигойцитѣ живѣелъ въ България. Албигойцитѣ се събирали въ Saint-Felix de Caramon, дето подъ председателството на своя папа българинъ разграничили своитѣ диоцези и пр. Често богомилскитѣ архиереи се явявали въ Ломбардия да проповѣдватъ.“[2] „Въ тѣзи събори тѣ разглеждали дисциплинарни въпроси, като този за споровете между двете направления у италианскитѣ катари, и административни, какъвто билъ въпросътъ за разпредѣление на черковнитѣ диоцези. Тази международна връзка на черквитѣ имъ дала възможность да се затвърдятъ, да понасятъ съ куражъ и най-страшнитѣ гонения,

[1] Д. Мишевъ, Бълг. мин., 86; Ив. Кеповъ, Бълг. Общ. 46; Иречекъ, ц. с. 502.

[2] Th. de Cansons, Les Albigeos et l'Inquisition, Paris, 1908, с. 18, 26; Осокинъ, с. 164; цит. по Д. Мишевъ, Бълг. миналото, с. 81.

върхътъ на които билъ стигнатъ презъ албигойскитѣ войни въ Франция, избухнали въ 1208 г. по подстрекателството на папа Инокентий III и поради стремежа на французкитѣ крале да присъединятъ Провансъ, а на северно-французкитѣ рицари — да ограбятъ тази богата и цвѣтуща провинция. Тъй затвърдено движението, въпрѣки силнитѣ гонения не спрѣло. То се слѣло съ по-умѣреното южно-французко еретично учение, валденството, минало оттамъ въ Англия, гдето се оформило въ учението на Уиклифа (14 в.), минало и въ Чехия, гдето се проявило въ хуситството (15 в.), за да прескочи оттамъ въ Германия и се излѣе презъ 15 в. въ разнитѣ направления на мощното реформационно движение. Въ това отношение българското богомилство добило свѣтовно значение. Чрезъ него старитѣ гностически учения и движения се приспособили къмъ нуждитѣ на срѣдновѣковното общество, въ което подхранили усилията на човѣчеството за по-щастливъ животъ въ духовно и въ социалъ-политическо отношение".[1]

Български и драговишки ордени. Въ втората половина на XII. и началото на XIII. в. отъ Атлантика до Черно море сѫществували много богомилски държави, между които чисто славянски били три: Българска — въ тогавашна България, Драговишка — въ Македонската область и Славянска — въ Босна. Споредъ твърденията на Райнеръ Сакони (който по-рано е билъ богомилъ-катаръ, а следъ това, като отстѫпникъ, станалъ инквизиторъ), начело на всички богомилски общини въ Европа стояли българската и драговишката. Споредъ нѣкои автори, българската богомилска църква била представителка на умѣрения дуализъмъ, а пъкъ драговишката църква — на крайния непримиримъ дуализъмъ. За седалището на Богомилската драговишка църква, т. е. за това на непримиримитѣ крайни дуалисти има две различни мнения. Споредъ едни, нейниятъ диоцезъ билъ въ северо-западна Тракия, споредъ други — въ Македония, съ седалище въ Мелникъ при Прилепъ въ Бабуна планина (сегашното с. Мелница — б. н.), поради което и македонскитѣ богомили се наричали богомили-бабуни.[2] „Старата българска литература, и покрай нея сръбската и руската, дължатъ именно на богомилството единъ отъ най-интереснитѣ си книжовни дѣлове не само презъ срѣднитѣ вѣкове, но дълго време и следъ това. Богомилскитѣ книжовници иматъ и друга заслуга. Тѣ сѫ спомогнали за литературното общение между изтокъ и западъ; тѣ сѫ били проводницитѣ на много писани

[1] Ив. Пастуховъ, Бълг. история, 337—338.
[2] вж. Д. Мишевъ, цит. съч., с. 80.

и устни легенди, които сж минали отъ Азия за западна Европа. За единственитѣ сега известни български книжовни творения, преведени на латински езикъ и употрѣбявани на западъ, заслугата се пада именно на тия богомилски писатели и мисионери".[1] По този поводъ другъ единъ авторъ пише: „Богомилитѣ извършили велико дѣло, дето съединили религията съ науката, като признали за боговдъхновено всѣко откритие на човѣшкия гений".[2]

За Българския и Драговишкия орденъ пише и нашиятъ авторъ Йорд. Ивановъ: Българскиятъ писатель Козма (втората половина на X. в. — б. н.), който пръвъ говори за Попъ Богомиловото учение, представя го като особена вѣрска система съ умѣрено дуалистично гледище. Първатѣ домашни вести говорятъ за сжществуването на дуалистично учение въ България въ царь Симеоново и царь Петрово време, и то въ двата му вида, крайно и умѣрено. Крайното крило, за което става дума въ Теофилактовото послание, било твърде близо до павликянството; то се отдѣлило въ особена църква, позната подъ името драговишка: драговишитѣ намѣрили прибѣжище главно въ Македония и Тракия, а умѣреното крило, сжщинскитѣ богомили — предимно въ северна България. Въ западно-европейскитѣ документи първатото е познато съ името драговишки орденъ, а второто, умѣреното — съ името български орденъ. Богомилството или българскиятъ орденъ, наспроти ученията на драговишитѣ, представя по-нова, по-еволюирала и по-приближена до православието система. Неговиятъ основатель или по-добре организаторъ, попъ Богомилъ, отхвърлилъ гледището за предвѣчното, успоредно сжществуване на двѣтѣ начала — на свѣтлината и мрака, доброто и злото, Богъ и Сатаната, и приелъ само едного — Бога, за първично начало: дуализмътъ настжпва по-сетне, когато Сатанаилъ се отмѣта отъ Бога Отца и става неговъ врагъ и творецъ на видимия свѣтъ и на човѣка. Тоя дуализъмъ е временень, защото Сатанаилъ ще бжде победенъ и свѣтътъ му разрушенъ. Попъ Богомилъ прибавилъ и социални елементи въ своята система".[3]

Влиянието на богомилството въ обществения животъ.

Поради трезвото слово на богомилитѣ противъ Византия и византизма, поробеният български народъ въ своята цѣлость е водилъ жестоки борби за запазването си отъ по-

[1] Йорд. Ивановъ, цит. съч. 48.
[2] Хр. Вѣрговъ, цит. съч. 252.
[3] Йорд. Ивановъ, цит. съч. 21.

гърчване и е вземалъ активно участие въ подготвенитѣ отъ богомилитѣ всенародни въстания.

Последицитѣ отъ всенародното движение за освобождаване отъ робство се е отразявало благотворно върху народнитѣ слоеве, защото тѣ били научени отъ богомилитѣ да пазятъ своя бащинъ езикъ и своята народность, като не се подаватъ на византизма, а заедно съ своитѣ политически общини работѣли за освобождаване отъ византийското иго и всѣвали умраза срещу гърцитѣ.[1]

Богомилското слово залѣло страната, подготвило поколѣнията за една решителна борба и въ 1186 година, подъ водачеството на Асень Белгунъ, българскиятъ народъ въстаналъ въ Търново и се освободилъ отъ византийското иго.

[1] Anna Comnena, цит. съч. 1178; Schmidt, I, 13.

ВТОРОТО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

Освобождение. Епохата на Асеньовци. Застанали начело на поробения български народъ, богомилскитѣ политически общини сж водили три въстания за освобождение отъ византийско робство, които сж били жестоко потушавани. Но това не ги отчаяло. Дълго време богомилитѣ съ своето слово заливали страната и подготовлявали ново въстание. Тѣ вече сж имали горчивъ опитъ и поука отъ предишнитѣ въстания и мжчно ще да сж се довѣрявали на болярството, което било всецѣло въ услуга на византизма. Следъ голѣма подготовка, тѣ се довѣрили на родолюбивия търновски болярinъ Асень Белгунъ, който билъ смѣлъ борецъ противъ византизма, както и на неговия братъ Тодоръ (отпосле нареченъ Петъръ).

Съ пълното съдействие и материалната и морална подкрепа на богатитѣ богомилски общини и манастирски общежития изъ цѣлата българска земя, въстанието излѣзло сполучливо и се образувало второто Българско царство въ Търново, като за царь билъ провъзгласенъ Асень. Това въстание сполучило, защото по това време норманитѣ слѣзли на Драчъ съ 200 кораби, по сухо превзели Солунъ и потеглили за Цариградъ.

Отношенията на Асеньовци къмъ богомилитѣ. Богомилитѣ, като признати водачи на народа презъ византийското робство, както и презъ въстанията презъ царуването на Асеня, Петра и Калояна, сж били оставени свободно да проповѣдватъ своето учение. При това положение богомилитѣ сж били винаги въ допиръ съ градскитѣ и селски маси, което не се нравѣло нито на българскитѣ властели-феодали и висшето духовенство, нито на Византия и Римъ. Вследствие доброто държане и разбиране съ богомилитѣ отъ страна на Асеньовци, папа Григорий IX обявилъ кръстовъ походъ противъ царь Калояна. Той не се уплашилъ отъ кръстовия походъ и далъ пълна свобода на това българско прогресивно учение. Въ вѣ-

ковнитѣ си борби богомилскитѣ политически общини, както и отдѣлнитѣ тѣхни проповѣдници, организатори и агитатори, минали презъ огнєнитѣ клади на византийскитѣ управници, сж имали голѣма опитность и добре сж познавали тѣхнитѣ прийоми. Тѣ знаели, че ако Византия нѣма възможность да ги преследва, това ще направи Римъ. Народътъ, който виждалъ какъ богомилитѣ сж се жертвували за благото на своитѣ ближни, се е тълпѣлъ около тѣхъ не само да чуе тѣхнитѣ проповѣди, но и да види тѣхния чистъ и трезвенъ животъ, да види хората, които се жертвували за неговото благо. Царь Калоянъ, знаейки, че богомилитѣ сж били челниятъ отрядъ на съпротивителната сила на българския народъ и че сж били организаторитѣ и водачитѣ на редица въстания противъ византийското робство и че властелитѣ-феодали сж използували тѣхнитѣ жертви за своето лично благо, той — Калоянъ — е предпочелъ да види осжщественъ кръстовия походъ, отколкото да гони истинскитѣ родолюбци българи, стоящи начело на културнитѣ постижения въ страната. Напротивъ, царь Калоянъ е воювалъ съ латинитѣ и съ това е внесълъ миръ въ страната между народнитѣ маси, поради което е билъ убитъ отъ платенъ убиецъ.

Бориловиятъ съборъ противъ богомилитѣ. Въ началото на XIII. в. въ България се развили много важни събития. Латинитѣ сж владѣели голѣма часть отъ Балканитѣ и Цариградъ. По това време богомилското учение се било засилило твърде много и почти цѣлиятъ народъ е билъ съ тѣхъ. Узурпаторътъ Борилъ, който заелъ престола следъ царь Калояна, за да запази за себе си престола отъ законнитѣ наследници, отъ една страна, и отъ друга — за да угоди на латинитѣ и на папа Григорий IX и на Византия, свикалъ съборъ въ Търново на 11. февруарий 1211 г., въ който сж участвували само висше духовенство и боляри. На този съборъ, по искането на Борила, се взели много жестоки решения: нѣкои отъ богомилитѣ сж били заставени да се отрекатъ отъ ученията си, мнозина видни богомилски проповѣдници и маса тѣхни последователи сж били обречени на смъртъ, а върху самото богомилско учение била произнесена анатема. На тоя съборъ, по заповѣдь на Борила, се взело решение и билъ преведенъ отъ гръцки на славянски езикъ Синодика, т. е. сборникъ на законитѣ противъ богомилитѣ. Но, макаръ подложени на жестоки преследвания, въ своята упорита борба за запазване държавния суверенитетъ, богомилитѣ наддѣлѣли въ 1218 година, изгонили узурпатора Борилъ и поставили на престола своя кан

дидатъ Иванъ Асеня II, синъ на стария Асень.[1] „Отъ постановленията, които се намиратъ въ Синодика на царь Борилъ, ясно се установява, че осѫденитѣ и наказанитѣ българи на събора отъ 11 февруарий 1211 г., като еретици, сѫ били политически противници на царь Борила и привърженици на царь Иванъ Асень II. Следъ като царь Иванъ Асень II се възкачи на българския царски престолъ, въ България е настѫпилъ миръ и спокойствие и въ изворитѣ не се говори вече за ересь и еретици". „Българското богомилство не е религиозна ересь. То въ сѫщность е политическо, социално и културно явление и има известно сходство съ българския църковенъ въпросъ отъ XIX вѣкъ".[2]

Споредъ Рачки, не сѫ изяснени причинитѣ за жестокитѣ мѣрки на Борила противъ богомилитѣ и тѣхното учение, което е представлявало голѣмата часть отъ народа. Сѫщиятъ твърди, че това гонение е било не само въ България, но по сѫщото време и въ Византия и Сърбия. Сръбскиятъ краль Стефанъ Неманъ въ биографията на баща си нарича Борила мѫчитель, „чиято душа се радва, като пролива кръвьта на своя народъ; той е избилъ безбройно много други хора, като чели е искалъ съ това да унищожи земята и морето".[3] Другъ нашъ авторъ пише: „Борилъ, по политически съображения, подигналъ гонение срещу тѣхъ. Застрашенъ отъ външни и вѫтрешни мѫчнотии и принуденъ отъ папа Григорий IX., той свикалъ въ 1211 г. въ Търново съборъ, уредилъ дори и единъ видъ инквизиция. Съборътъ осѫдилъ и предалъ на анатема учението на богомилитѣ. Нѣкои богомили били наказани съ смъртъ, нѣкои затворени, а много — прокудени. Тия гонения не се одобрили отъ народа, осѫдени били и отъ съседитѣ. Житието на св. Сим. Неманя осѫжда Борила, че пролѣлъ кърви рода своего".[4] Борилъ се смѣталъ отъ народа узурпаторъ на престола на Асеньовци, нѣмалъ подкрепата на народа, билъ изолиранъ отвънъ и съ разорителната си политика и страшното гонение на богомилитѣ подигналъ цѣлия народъ противъ себе си. Презъ царуването на Асеня, Петра и Калояна богомилското движение не е проявявало признаци на недоволство, защото то е било въ пълна услуга на държавната власть. Това е ставало единствено, защото богомилското движение презъ византийското робство е било силно разпространено

[1] ср. Н. П. Благоевъ, ц. с. 27; Хр. Вѫрговъ, ц. с. 16.
[2] Н. П. Благоевъ, Сѫщность на бълг. богомилство, с. 15.
[3] Житието на Св. Сим. Неманя, гл. XXXI; Иречекъ, Ист. бълг. 191, 192, 188.
[4] Д. Мишевъ, Бълг. минало, 87.

всрѣдъ народа и е подривало устоитѣ на византийската власть. То обхванало цѣла България, най-много Македония и Тракия, преминало въ Сърбия, Босна и Далмация, въ южна Италия, достигнало Тулуза въ Франция. Както твърди Иречекъ, „въ началото на XIII. в. цѣла южна Европа отъ Пиринеитѣ до Босфора и Олимпъ била оградена съ непрекжсната верига отъ богомилски заселища“, които направили презъ 1167 г. свой съборъ въ Тулуза, въ който взелъ участие и епископъ Никита. Този съборъ станалъ презъ византийското робство. Византийскитѣ императори предприели жестоко гонение противъ богомилитѣ, като опасни за тѣхната власть, понеже богомилството твърдѣло, че църквата Св. София въ Цариградъ била обиталище на Сатанаилъ, а императорътъ — негово орждие. Това показва, че недоволството на поробенитѣ българи ги е увлѣкло въ освободителнитѣ борби чрезъ богомилското слово, като чисто политическо учение. Цѣлъ народъ се е прелѣлъ въ богомилскитѣ политически общини и по време на въстанието на Асеня и Петра напълно сж ги подкрепили. Споредъ Синодика на царь Борила, ересьта „се разсѣя по цѣлата българска земя“ отъ „вселукавия нашъ врагъ, който я смѣси съ месалианската“, нейнитѣ последователи правѣли „нощни събрания“ и „съ отрова се опитватъ да вредятъ на помазания отъ Бога царь“. — Всичко това навежда на мисъльта, че богомилското движение е взело революционенъ характеръ, насочвайки се срещу самия царь, което положение Борилъ не можелъ повече да понася и решилъ да вземе крути мѣрки. Шумниятъ противобогомилски съборъ и масовитѣ гонения и избивания на богомилитѣ не сж могли да спратъ голѣмото недоволство и умразата на народа противъ Борила. Напротивъ, подготовката за превратъ се почнала подмолно и организаторитѣ на преврата влѣзли въ връзка съ синоветѣ на стария Асень. И когато вече всичко било готово да действува за преврата, законниятъ наследникъ на престола Иванъ Асень II пристигналъ заедно съ брата си Александъръ и „съ случайно набрана отъ самия Асеня — както твърди проф. В. Златарски — войска отъ руси нахлулъ въ България, обсадилъ Търново и когато гражданитѣ отворили градскитѣ порти, Иванъ Асень II влѣзълъ, посрещнатъ съ радость отъ гражданитѣ; неговитѣ войници заловили Борила, когато направилъ опитъ да се промъкне и избѣга и билъ ослѣпенъ.[1]

[1] Ив. Пастуховъ, Българска история, 459—462.

Богомилитѣ свалятъ Борила отъ престола.

Всестранната помощь, която богатитѣ богомилски общини въ Македонската область сж дали на царь Самуила въ борбитѣ му срещу Византия, както и единъ и половина вѣковната борба и заставането имъ начело на движението за освобождаване отъ византийското робство и най-вече активното имъ участие въ подготовката на Търновското въстание на Асеньовци, потвърждаватъ мисъльта, че наистина богомилитѣ, които сж били ярки противници на българската феодална държава и официална църква, сж били националисти, подържайки славянското разбиране за държавния строй, сж били една народна социалполитическа опозиция на византийското влияние и на феодалния строй на срѣдновѣковна България, а не само нѣкаква религиозно-догматическа секта. Това напълно се потвърждава и отъ обстоятелството, че, борейки се противъ външни и вжтрешни врагове на обезправения български народъ и пазейки държавно-националната независимость на България, богомилитѣ се обявяватъ противъ узурпатора царь Борилъ, който чрезъ събора ги бѣ подгонилъ, свалятъ го отъ престола и, вмѣсто него, поставятъ своя кандидатъ Иванъ Асеня II.[1] „Поради революционната си дейность, богомилитѣ били преследвани, оковавани въ вериги, затваряни въ тъмница, па дори осжждани и на смърть. (Козма презв., Беседа, ч. II, 96). Царь Петъръ, пъкъ и неговитѣ привърженици, за да оправдаятъ своитѣ жестокости къмъ политическитѣ си противници, а сжщевременно и за да ги дискредитиратъ предъ българското общество, ги обвинявали въ еретичество. Така че богомилитѣ сж действували противъ царь Петра не поради религиозни причини, защото всички религии, па и християнската, проповѣдватъ покорность къмъ царя и държавнитѣ власти. И богомилитѣ сжщо сж проповѣдвали покорность къмъ царя и държавнитѣ власти, но въпрѣки това тѣ сж искали детронирането на царь Петра, както и по-късно на царь Борила, защото той е билъ незаконенъ владѣтель и защото водѣлъ византофилска политика, която не е била популярна въ България".[2]

---

[1] Аспор. 46; Синодика ц. Борила, т. 64; Я. Сакжзовъ, Българитѣ въ своята история, с. 108; Успенский, ц. с., 67; Н. П. Благоевъ, ц. с., сс. 90—93.

[2] Н. П. Благоевъ, Беседа пр. Козма, 56.

Компромиситѣ на богомилитѣ. И богомилското движение, което се е борило противъ феодалния строй и крепостническия институтъ, сѫщо не е довело до отслабване на феодализма, защото съ своитѣ компромиси въ всички въстания презъ византийското робство, както и по времето на Асеньовци, то е изоставяло своитѣ крайни цели, правѣло е голѣми отстѫпки на феодалитѣ и е дало възможность за засилването на феодализма и крепостническия институтъ въ страната. Феодализмътъ въ времето на Иванъ Асеня II е достигналъ пъленъ разцвѣтъ и голѣмо благосъстояние, ако и богомилскитѣ правни норми да сѫ били въведени въ страната. „Въ срѣднитѣ вѣкове феодалната обществена група още бѣше силна не само като властвуваща група, която е господарка на организираната сила на държавата, но главно по това, че производителнитѣ сили още не бѣха развити и, следователно, икономическата сила не бѣше дошла до нуждното противоречие съ тѣхъ".[1] „Богомилитѣ издигнаха надъ всичко идеята, че не може да сѫществува величието на държавата, когато народътъ е онеправданъ и гладува, защото държавата — това е народътъ. Тѣ не бѣха изобщо противъ държавата, тѣ не бѣха противъ института държава. Тѣ бѣха само противъ сѫществуващата несправедлива държава, противъ неправдитѣ въ държавата. Тѣ разбраха, че националната държава се гради само върху народното единство и че народното единство се гради само върху социалната справедливость".[2]

Когато българската държава е била подъ византийско влияние и въ упадъкъ, винаги е имало гонения противъ богомилитѣ. Това се е налагало на управницитѣ, защото въ такива моменти богомилитѣ сѫ заставали начело на народнитѣ маси и сѫ се борили за потъпканитѣ народни правдини. Напротивъ, когато е настѫпвалъ възходъ въ страната, богомилското учение не само че не е преследвано, но даже е било и покровителствувано отъ царетѣ, както това е било въ епохата на царь Самуила (980—1014), презъ царуването на Асень I, Петъръ II и Калоянъ, а особено въ времето на Иванъ Асеня II (1218—1241), презъ царуването на когото българската държава е достигнала върха на своето могѫщество и величие. Поради голѣмото покровителство на богомилитѣ, царь Иванъ Асень II е билъ заплашванъ отъ папата съ кръстовъ походъ.[3] „Богомилитѣ сѫ оправдавали войната само за защита и сѫ били най-голѣми патриоти, докато трѣбвало да се запази стра-

[1] Д. Благоевъ, ц. с., с. 5.
[2] Д. Въловъ, Богомилското соц. нац. движение, 74.
[3] Иречекъ, Ист. на българ., 337; Я. Сакѫзовъ, ц. с., 111.

ната отъ външно гибелно влияние. Държавната мощь на Самуила, на Асеня и Петра и на Иванъ Асеня II се дължи тѣмъ. Тѣ сж били изразители на здравия народенъ инстинктъ и разумъ... Богомилството остави незаличими следи въ всички по-крупни прояви на творческата човѣшка мисъль".[1]

Осигуряване прехраната на малоимотнитѣ. Начело на управлението сж били поставени богомилскитѣ правни норми.

Презъ режима на Иванъ Асеня II, българската държава, въ която сж били мѣродавни богомилскитѣ правни норми, бързо напреднала въ икономическо, стопанско, политическо и културно отношение, отивайки съ бързи крачки по пжтя на прогреса. По това време манастиритѣ не сж били вече сборища на ленивци, а сж били центрове на стопанското и културно развитие на страната. Търговията съ Византия и западнитѣ държави е била поощрявана и се далъ силенъ тласъкъ за развитието на крупнитѣ манастирски стопанства, за да може да се осигури прехраната на малоимотнитѣ и обезимотѣни земедѣлски стопани. Тая политика на Иванъ Асеня II въ защита на интереситѣ на малоимотнитѣ и обезземени народни маси е дала много добри резултати. По това време се забелязва едно особено предпочитане на манастиритѣ отъ страна на обезимотенитѣ земедѣлци, които сами сж се закрепостявали къмъ манастирскитѣ общежития, навѣрно за да отбѣгнатъ закрепостяването имъ при властели-феодали. Това показва, че закрепостенитѣ къмъ манастирскитѣ имоти селяни-земедѣлци ще да сж били гледани по-добре, още повече като се знае, че презъ периода на византийското робство и началото на XIII. вѣкъ манастиритѣ въ България сж били подъ непосрѣдственото влияние на богомилитѣ и тѣхнитѣ правни норми и че тогава манастиритѣ въ голѣмата си часть сж представлявали цвѣтущи срѣдища за търговия и размѣна.

Кръстовъ походъ противъ България.

Държавниятъ строй, по който се е управлявала държавата на Иванъ Асеня, безъ друго ще да се е отразявалъ и върху съседнитѣ държави, поради което папа Григорий IX., заплашенъ отъ пристжпа на богомилитѣ, отправилъ до венгерския краль Бела IV следното писмо: „... Ние разпратихме на венгерскитѣ архиепископи и епископи, наши братя, грамоти, въ които имъ повеляваме да проповѣдватъ противъ това Асеня и противъ земята му кръстовъ походъ... Сега се обръщаме къмъ Твое

[1] Ж. Нуржанъ, Въ страната на Исперихитѣ потомци, 78—80.

Величество и заклинаме во име Отца и Сина и Светаго Духа... да се вдигнешъ и да изтребишъ този нечестивъ и развратенъ народъ (българския — б. н.). Ние, по милосърдието на Всемогжщаго Бога... както тебе, тъй и на всички ония, които наедно съ тебе вематъ на себе си този трудъ, прощаваме ви затова всички грѣхове; и тази земя сме решили да я дадемъ отчасти на тебе, отчасти на другитѣ католишки владѣтели".[1] При все това, обаче, царь Иванъ Асенъ II, въпрѣки устроения отъ папа Григорий IX кръстовъ походъ противъ българската държава, не само че далъ пълна свобода на богомилитѣ да изповѣдватъ своето прогресивно учение, но ги поставилъ въ всѣко отношение наравно съ православнитѣ.[2]

Отъ писмото на папа Григорий IX. явствува, че кръстовиятъ походъ билъ обявенъ не лично противъ Асеня II, а противъ цѣлия български народъ. Това е станало единствено, защото управляващиятъ строй на Иванъ Асеньовата държава се е вече съвършено отличавалъ отъ строя на околнитѣ държави, който е билъ въздигнатъ съ благословията на римскитѣ папи и византийскитѣ патриарси. Папа Григорий IX. се е обявилъ противъ богомилскитѣ правни норми, по които се е управлявала държавата на Иванъ Асеня II, а пъкъ богомилското учение напълно отричало католицизма на папитѣ и византизма на патриарситѣ. Това ще да е единственията поводъ и на Римъ и на Византия да минират постигнатия въ голѣмата българска държава граждански миръ, като се насърдчавали отъ Римъ и Византия недоволнитѣ боляри и систематически сж се мжчили да създадатъ смутъ въ страната, за да бжде унищожена голѣмата българска държава, обединила всички славяни на Балканитѣ. Споредъ папа Инокентий IV, богомилитѣ по това време сж били начело на управлението и тѣхнитѣ държавно-правни норми сж били мѣродавни,[3] поради което и българската държава презъ царуването на Иванъ Асеня е била въ пъленъ разцвѣтъ и е заемала по-голѣмата часть отъ Балканитѣ. Това реформаторско движение, съ своята ярка умраза срещу византизма, се явявало напълно благоприятно за развитието на българската държавна и племенна цѣлость. Голѣмитѣ придобивки, особено въ Иванъ Асеньово време, пъкъ даже и по-късно, ще да се дължатъ единствено на богомилскитѣ правни норми и тѣхната творческа дейность, поради което и единъ нашъ авторъ пише: „Златниятъ вѣкъ

[1] Дриновъ, т. II, сс. 83, 84; Мишевъ, цит. съч., 86—87.
[2] Schmidt, с. 113; Мишевъ, ц. с., 87.
[3] ср. Аспор. 46; Синодика 64—76; Н. П. Благоевъ, цит. съч. 90; Theiner, Monum. Hung. I. 190; Иречекъ, Ист. на бълг. 337.

на българската култура съвпада съ политическата и религиозна пропаганда на богомилитѣ; безъ нея, тая единствено съдържателна епоха въ историята на българската цивилизация не би сѫществувала".[1]

Манастиритѣ вършатъ вносна и износна търговия.

Презъ времето на Иванъ Асеня II, търговията и размѣната въ България е била добре развита, но при все това пакъ и дума не може да става изобщо за оформена търговска класа и търговски капиталъ. Търговията се е извършвала изключително съ продукти, получени отъ земедѣлскитѣ стопанства. Търговията на едро се е извършвала изключително отъ манастиритѣ, царскитѣ имения и болярскитѣ такива. По това време изобщо манастиритѣ сѫ били центъръ на търговията и занаятитѣ и сѫ били почти единственитѣ посрѣдници между българскитѣ търговци и чуждестраннитѣ такива, поради което при всички почти манастири сѫ сѫществували голѣми пазарища. Една интересна характеристика за търговията на манастирскитѣ стопанства въ срѣдновѣковието дава д-ръ Ив. Сакѫзовъ, който казва: „Царскитѣ грамоти ви говорятъ за два вида манастирски пазарища: пазаръ, който е билъ обикновено единъ день въ седмицата, и панаиръ, който се е състоялъ само веднажъ въ годината и е траелъ нѣколко дни наредъ, обикновено включвайки и църковния праздникъ въ себе си. Твърде често мѣстото, гдето е ставалъ панаирътъ, е било до самата манастирска сграда. Обикновено по манастирскитѣ пазарища се продавали и стоки, донесени отъ други търговци, като манастирътъ се е ползувалъ, отъ вносни и износни мита, разни берии и данъци, които по-рано е събирала държавата. По този начинъ манастирътъ е събиралъ, покрай натуралнитѣ данъци и берии твърде много златни пари. Така, съ засилването на размѣнното стопанство въ едритѣ манастирски домени, манастиритѣ ставатъ носители на паричния капиталъ. Последниятъ е ималъ възможность да расте още повече тамъ, гдето манастирскитѣ домени сѫ включвали голѣми златни и сребърни рудници, какъвто е билъ случаятъ съ много манастири въ северна Македония, Косовско, Сърбия, Ново-Бърдо, Блъсково и др. За натрупването на парични капитали е спомогнала и царската власть, която твърде често е дарявала свои манастири съ венециански и гръцки перпери".[2]

---

[1] Ив. Клинчаровъ, цит. съч. 126.

[2] Ив. Сакѫзовъ, Срѣдновѣковни манаст. стопанства въ България. Сп. на Б. И. Д-во, кн. IV, V, 1923, с. 229.

Спиране на емиграцията. Закрепостяване.

Въ тая феодална епоха голѣмитѣ манастирски и болярски имения сѫ почувствували голѣма нужда отъ земедѣлски работници, защото постояннитѣ войни сѫ давали много жертви и голѣмитѣ стопанства сѫ оставали безъ работна ржка. Гладътъ и страданията на работнитѣ още свободни слоеве отъ българското общежитие сѫ били принудени, за да се спасятъ отъ гладъ, да избиратъ между двете злини по-малката: или да напуснатъ страната заедно съ семействата си, което по онова време е било много тежко поради лошитѣ пѫтища, или пъкъ да се оставятъ да бѫдатъ закрепостени отъ боляри и манастири, които тѫ имали голѣма нужда отъ работна ржка, за да могатъ като единствени производители и износители да пласиратъ своитѣ стоки на цариградското тържище-пазаръ. За закрепостяването на разоренитѣ останали дотогава ужъ свободни земедѣлци, манастиритѣ и боляритѣ-феодали сѫ спирали емиграцията и се снабдявали съ работни ржце, като закрепостявали къмъ своитѣ имения полусвободнитѣ парици. Това закрепостяване се вижда отъ разнитѣ хрисовули, съ които царетѣ сѫ дарявали боляри и манастири съ земята заедно съ обработващето я селско земедѣлско население. Рускиятъ авторъ Л. Добровъ по това закрепостяване казва: „Даденитѣ на името на единъ или другъ манастиръ царски хрисовули показватъ, че на манастиритѣ се е давала не само земята съ закрепостенитѣ къмъ нея хора, но и хората, като необходима работна сила“.[1] За тежкото бедствено положение на селянитѣ и закрепостяването имъ единъ нашъ авторъ пише: „Една друга характерна особеность на феодализма е прикрепяването на селянитѣ къмъ земята или тъй нареченото крепостничество. Ако за основа на робовладѣлческия периодъ отъ развитието на човѣчеството трудътъ на роба служи като главенъ факторъ на производствения процесъ, за феодализма главна производителна сила е трудътъ на крепостнитѣ селяни. Източникъ на мизерията на селянитѣ при феодализма е не освобождаването на селянитѣ отъ земята, както това става при по-развититѣ капиталистически отношения, а тѣхното закрепване къмъ нея. Такова положение сѫществува и въ срѣдновѣковна България преди заробването ѝ отъ турцитѣ. Българскитѣ селяни (парици и отроци) сѫ били закрепостени къмъ болярскитѣ или манастирскитѣ земи. При голѣмитѣ бедствия и постоянни междуособици презъ време на второто бъл-

[1] Л. Добров, Южное славянство Турции и сопернічество европ. правительств на Балканском п-ве, 423; Ж. Натан, Иконом. история на България, 9.

гарско царство, свободнитѣ селяни сж били масово закрепостявани къмъ земитѣ на болярitѣ и манастиритѣ. Въ епохата на царь Иванъ Асеня II, главни доставчици на храни сж били едритѣ манастирски имения, които сж били крупни производители на храни, благодарение на труда на крепостнитѣ селяни.[1]

Закрепостяване въ градоветѣ. По отношение на крепостничеството въ градоветѣ изъ древна България, интересна характеристика прави другъ нашъ авторъ: „Въ всѣки случай вѣрно е това, че градоветѣ въ България сж били собственость на властелитѣ и царетѣ. Ясно е тогава, че жителитѣ имъ сжщо така сж били лично прикрепени къмъ господаритѣ на градоветѣ. Занаятчиитѣ или технитаритѣ сж били именно крепостни, лично прикрепени къмъ господаря на града. Технитаритѣ сж можели наистина да плащатъ „оброкъ", т. е. опредѣленъ париченъ данъкъ, който ги освобождавалъ отъ натуралния данъкъ, т. е. отъ данъкъ плащанъ въ произведения, но господарьтъ винаги е можелъ да ги откжсва отъ занаята и да ги кара да му вършатъ други работи и да му изпълняватъ нови задължения. Къмъ такива лично прикрепени трѣбва да се отнесатъ и поповетѣ, дяконитѣ и клисаритѣ. Така че, изобщо, освенъ земедѣлцитѣ, и всички други съсловия сж били крепостни. Нито занаятътъ, нито чинътъ, нито званието освобождавали отъ крепостно състояние. Крепостниятъ стражарь, воененъ или духовно лице пакъ е билъ собственость на господаря. Само владишки санъ е можелъ да даде пълна свобода на крепостния.[2]

Вирпинскиятъ хрисовулъ. Царь Константинъ-Асень (1218—1277), въ хрисовула си, съ който дарява нѣколко села на манастира Св. Георги, находящъ се до Скопие на Вирпинското бърдо, сжщо говори за отроци,[3] но въ XIII в. все пакъ имало свободни хора, които могли да мѣняватъ мѣстожителството си, т. е. не сж били прикрепени къмъ земята като крепостници, а сж били отъ категорията „себри". Поради постояннитѣ войни и бедствия, земята е била населена слабо, което е заставяло свѣтскитѣ и духовни властели-феодали да закрепостяватъ свободнитѣ люде къмъ земята си, за да я

---

[1] Ж. Натанъ, цит. съч., 27.

[2] Rambaud, 3 28—329; Paparigopoulo, 276—277; Gibbon, t. IV, 60: Дриновъ, т. I, 376; К. Иречекъ, ц. с. 303—304; Д-ръ Н. Б., студията „Соц. положение на България въ XIII в.", с. 698.

[3] Богишичъ, 18—19; Д-ръ Н. Б., „Изъ миналото на бълг. народъ". Ново време, год. II, кн. 7 и 8, с. 695.

обработватъ.[1] Навеждайки редица източници, отнасящи се до закрепостяването въ България, Д-ръ Н. Б. заключава: „Отъ тѣзи български паметници става ясно, че крепостничеството въ България не само обемало цѣлото земедѣлско население, но и меката форма на колоната, на прикрепяване къмъ земята, безъ да изгуби личната си свобода, постепенно изгубва последната, обръща се въ движима собственость на болярската класа и изпада въ социално положение близко до робството.[2]

Пълно закрепостяване. Единъ отъ нашитѣ изследвачи на манастирскитѣ стопанства въ срѣднитѣ вѣкове, Д-ръ Иванъ Сакѫзовъ, въ своитѣ изследвания дава една ясна картина за данъчната политика на манастиритѣ, за тежкитѣ задължения на закрепостенитѣ селяни; за дарявanитѣ манастири отъ царетѣ съ земя и населяващитѣ я селяни. „Царската власть — пише д-ръ Иванъ Сакѫзовъ — когато е дарявала нѣкой манастиръ, е прехвърляла на последния, заедно съ собствеността на обширнитѣ домени, и свободното право на разпореждане съ всички работни ржце, които сѫ ги населявали, и то безъ разлика на социалното и правното имъ положение. Използуването на безплатния трудъ на своитѣ зависими люде е било само една часть отъ общата данъчна система на срѣдновѣковнитѣ ни манастири, на която именно система се дължатъ както голѣмитѣ манастирски доходи, тъй и блѣсъкътъ и величието на нашето духовенство и голѣмото значение, което то е играло въ политическитѣ сѫдбини на нацията. Общо данъцитѣ на манастирскитѣ стопанства сѫ били два вида: лични трудови задължения (повинности) и натурални данъци — прѣки и косвени.[3]

Българскиятъ феодализъмъ въ своята основа се е крепилъ единствено на крепостническа система. Закрепостени сѫ били не само селянитѣ, на които сѫ били отнети земитѣ, но сѫ били закрепостени и занаятчиитѣ, пъкъ даже и висшето духовенство — свещеницитѣ, т. е. цѣлиятъ нисшъ духовенъ клиръ. Нѣкои отъ последнитѣ можели да се освободятъ отъ крепостничество само ако достигнатъ епископски чинъ, т. е. владишки санъ. Тежеститѣ на феодалния режимъ сѫ падали изключително върху закрепостеното селско земедѣлско население, което е било фактическо, пълно робство. Така е било презъ периода на първото българско царство, което поло-

[1] К. Иречекъ, Ист. бълг. 304—306.

[2] Д-ръ Н. Б., пакъ тамъ, сс. 696—698.

[3] Д-ръ Ив. Сакѫзовъ, Данъчната система въ срѣдновѣковнитѣ ни манастири. Спис. Духовна култура, кн. 20—21, с. 125.

жение презъ византийското робство се е още повече влошило; за да продължи това крепостно робство въ сѫщото положение и даже да се засили и презъ второто българско царство, когато цѣлиятъ народъ, за да не измрѣ отъ гладъ, самъ е молилъ да бѫде закрепостяванъ[1]

При това положение на пълно закрепостяване, богомилитѣ трѣбвало да се борятъ за отнетитѣ народни правдини съ алчното висше духовенство и властелската аристокрация.

„Още въ началото на X. в. почнало да се появява силно протестно движение, както противъ висшето, така и противъ нисшето духовенство, което разрастнало до голѣмо, обширно и твърде опасно за сѫществуването на държавния и общественъ строй, наречено богомилство. Значи богомилството почнало като социално движение да се бори противъ цѣлия феодаленъ строй въ България съ неговитѣ институти и неговитѣ отрицателни черти. То защищавало правата на селянитѣ противъ феодалитѣ-господари и искало намаление на крепостнитѣ тегоби. То проповѣдвало връщане къмъ положението, когато селячеството е било свободно, когато не е имало тегоби въ полза на феодалитѣ. Богомилското социално движение се противопоставило на феодалния строй и неговитѣ институти. Затова то е получило най-голѣмо разпространение въ селата."[2]

Стражъ народенъ. Богомилитѣ, които сѫ били вече навлѣзли и въ царскитѣ дворци, виждайки стремежа на Византия, чрезъ вѣроломство и подкупи на своитѣ явни и прикрити агенти, да се наложи на боляритѣ и висшето духовенство и да погърчи българския народъ, се явяватъ като стражъ народенъ. „Когато се засилили тѣхнитѣ политически общдни, или когато царетѣ се отнасяли иобре къмъ тѣхъ, тѣ се явявали добри родолюбци и бранители на народнитѣ правдини срещу посегателството на чужденци или на мощни областни властелини и голѣми земевладѣлци".[3] Когато се отнемали народнитѣ правдини, богомилитѣ се обявявали противъ царския институтъ и болярското съсловие; явявали се като енергични борци противъ феодализма и пронията, противъ крепостническия институтъ и пълното робство на българския народъ, противъ системата на управлението и особено противъ пълното обезземяване на земедѣлското съсловие въ полза на властелската аристокрация и висшето духо-

[1] Д-ръ Ив. Сакѫзовъ, Стопанското развитие на България, Спис. Б. И. Д., год. 33, сс. 351—354.
[2] Цит. по проф. Ив. Кинкелъ, Лекции 1933—1940, сс. 51—53.
[3] Йорд. Ивановъ, цит. съч., с. 127.

венство и манастири, които алчно се стремѣли да имать подъ властьта си повече земи и повече парики. По това време, вънъ отъ болярското съсловие и висшето духовенство, на което е било закрепостено цѣлото българско общежитие отъ парики (обезземени селени), сѫществувало е и едно друго съсловие, наречено с е б р и, т. е. дребни собственици, които все още сѫ притежавали дребни имоти, но които постоянно рискували да бѫдатъ закрепостени.

Богомилското движение е съпѫтникъ на общественото развитие.

Сравнявайки богомилското движение, което е играло видна роля въ развитието на българското общежитие и държава отъ X. до края на XIV. в., преживѣло и се е запазило подъ византийското робство, за да вземе активно участие въ въстанията за освобождение,[1] съ подобни реформаторски движения на народитѣ въ западна Европа, за насъ става несъмнено, че богомилството е било съпѫтникъ на самото обществено развитие на българския народъ въ политическо и социално отношение, влизайки въ активна борба за опростотворяване на църквата, издигане на градското население и за освобождаване на селянитѣ отъ крепостничество. Българската реакция въ срѣдновѣковието, обаче, по внушение на скрититѣ привърженици на византизма въ страната, които сѫ действували всрѣдъ висшия духовенъ клиръ и болярското съсловие, налагайки Византия за предопредѣленъ отъ Бога водачъ на балканскитѣ народи, отричайки политическитѣ и социалнитѣ качества на това хуманно прогресивно движение и изгаряйки неговата книжнина и литература, се е стремила поради неговия дуализъмъ да очерни неговитѣ идейни водачи и прости привърженици, за да може да оправдае жестокия и крутъ начинъ, съ който си е служила при избиването и прогонването на културно издигнатитѣ му кадри изъ предѣлитѣ на страната.

Ако българскитѣ управници не сѫ се вслушвали въ съветитѣ на духовнитѣ крепители на византизма въ страната, богомилското движение би могло да бѫде една могѫща опора на държавата срещу сепаратичнитѣ тенденции на властелитѣ-феодали и да се спаси държавата отъ загиване, както това е станало презъ времето на царь Иванъ Асеня II, когато мнозина отъ крайграничнитѣ властели-феодали (Добромиръ Хризъ въ Струмишко, деспотъ Славъ въ Родопитѣ и др. т.), благодарение на пълното разбирателство на царь Иванъ Асеня II

[1] ср. Гилфердингъ, т. I, 227; Н. П. Благоевъ, цит. съч. 27; ср. Снѣгаровъ, I — 77; Успѣнский, ц. с. 223.

съ богомилитѣ, сж изгубили своитѣ владѣния, покорили се на царския институтъ и отишли да живѣятъ въ двореца на Асеня. Затова и страната въ царуването на Иванъ Асеня II. е била мощна и велика.

Пасивна съпротива. Богомилското учение, съ своята пасивна съпротива къмъ българската държава, както и съ своя алтруизъмъ, етика, моралъ и себеотрицание, е внесло идеитѣ си въ везнитѣ на общоевропейската култура, то е дало потикъ за борба въ западноевропейскитѣ народи, защото богомилството и тамъ се е явило като реакция на тогавашния феодаленъ строй. Всички обвинения противъ богомилитѣ, че били изобщо противъ държавния институтъ, изхождатъ единствено отъ тѣхнитѣ върли гонители и не може да иматъ каквато и да било стойность. По тѣзи обвинения Д. Мишевъ изтъква на предна линия следното: „Ала тия обвинения иматъ единъ и сжщъ изворъ — обвинители на богомилитѣ сж тѣхнитѣ гонители, сждии и екзекутори: Алексий Комненъ, Зигабенъ, Козма, инквизиторитѣ на Римъ, съборитѣ въ България, протоколитѣ на инквизиторскитѣ сждилища и пр.“,[1] а единъ чуждъ авторъ пише: „Съвършенитѣ (богомилитѣ — б. н.) сж упрѣчни; това сж истински светци. Тѣ сж безъ кръвь, като апостолитѣ, тѣ сж бледи и изпити отъ постъ, не се кълнатъ, живѣятъ евангелски“.[2]

Богомилитѣ се стремятъ да обособятъ българския народъ въ отдѣлна народностна единица. Богомилитѣ сж били водачи на аграрното движение въ България и сж се стремили, чрезъ пълна промѣна на автократичния духъ на управницитѣ, възприетъ отъ Византия, да изгладятъ религиознитѣ различия всрѣдъ българския народъ въ името на една самостоятелна и самобитна славянска християнска религия; тѣ сж се стремили по този начинъ и да отдалечатъ българския народъ отъ „културтрегерската“ попечителна роля на Византия, носейки въ своитѣ сърдца непоколебимата велика мисъль: да обособятъ българския народъ въ една здрава държавно-национална единица на Балканитѣ, да събудятъ народностното и племенно самосъзнание на народа, въ която всѣки членъ на общежитието да се чувствува равноправенъ гражданинъ. Тѣхнитѣ стремежи сж били отъ колосално значение за българската нация, а идеалитѣ имъ — благородни и велики! Тѣ

[1] Д. Мишевъ, Бълг. въ миналото, с. 92.
[2] Проф. Карсавинъ, Очерки религиозной жизни въ Италии, с. 54.

сж се явили на българския небосклонъ като първи носители на аграрното движение, а тѣхното учение било проникнато отъ принципа на свободата, братството и общинската взаимопомощь, т. е. противъ социалното неравенство, за народовластието.

Богомилското учение се явява като философска школа за превъзпитаване на народнитѣ слоеве, въ която школа презъ византийското робство е навлѣзло почти цѣлото нисше православно духовенство, което е било сжщо така угнетено и е живѣело съ нуждитѣ на народа.

Богомилскиятъ духъ е сѣелъ семето на хуманизма още отъ X. вѣкъ.

Богомилската школа е имала своя собствена книжнина и литература. Нейнитѣ проповѣдници били просвѣтени люде и съ Евангелието въ ржка обяснявали на слушателитѣ си неговитѣ текстове.[1] „Съ свободното си тълкуване на Евангелието богомилитѣ премахнали опасния догматизъмъ, който донесълъ толкова пакости на християнската религия и на науката".[2] Почти всички богомили се стремѣли да се издигнатъ въ културно отношение до положението да бждатъ истински способни учители на своя народъ.[3] Богомилската църква въ България била централна и управлявала всички албигойски и катарски църкви на западъ и изпращала свои представители да участвуватъ въ всички събори на западнитѣ църкви.[4]

За социално-гражданското учение на богомилитѣ и тѣхнитѣ крайни стремежи Осокинъ пише: „Ученията за социално-гражданския животъ на богомилитѣ представлява не по-малко рѣзка проява. Славянскитѣ еретици не били чужди на държавнитѣ идеали и утопии. Тѣ проповѣдвали политическитѣ учения въ такива форми, че обличителтъ трѣбвало да защищава предъ тѣхъ необходимостьта на държавната власть. Републиканскитѣ стремежи на албигойцитѣ, тѣхното придържане и тежнение къмъ гражданската конституция, тѣхната постоянна борба, насочена колкото за вѣра, толкова и за гражданска свобода — всичко това напълно обяснява политическия характеръ на ересьта".[5] Проф. Маринъ Дриновъ, за политическата организация на богомилитѣ, пише: „Богомилството е преследвало политически цели, като е успѣло да организира народа въ политически общини и то (богомилството — б. н.) е преживѣло падането на българското царство".[6]

[1] М. Дриновъ, т. II, с. 51.
[2] Хр. Вѣрговъ, Революционери, 252.
[3] Голубинский, цит. съч, 160.
[4] Гиббонъ, т. XX; Карсавинъ, ц. с. 7; Д. Мишевъ, ц. с. 93.
[5] Осокинъ, История Альбигойцев, с. 161.
[6] М. Дриновъ, Съчинения, т. I, сс. 446—447.

Емигриране на богомили въ Западна Европа. Емигрирането на богомили отъ България въ Италия, Франция, Германия и други страни въ Западна Европа е ставало при всѣко гонение и преследване отъ XII. до XIV. в. и то на голѣми групи. Това, естествено, ще да е ставало единствено отъ заможни хора отъ болярската класа, които ще да сѫ разпродавали своитѣ имоти и сѫ напускали родината си, за да запазятъ своитѣ политически и религиозни убеждения, отъ една страна, и отъ друга, за да не бѫдатъ преследвани. Защото, въ срѣдновѣковието, когато пѫтуването отъ България до Италия и Франция е било извънредно много скѫпо, поради липса на превозни срѣдства и е траяло по цѣли месеци, можали сѫ да емигриратъ само богатитѣ хора, а отъ това следва, че и всрѣдъ болярскитѣ родове и изобщо между богатитѣ хора е имало идейни богомили, които, за да не се откажатъ отъ своето учение и принадлежность и да се спасятъ отъ явна смъртъ, сѫ били принудени да предпочетатъ напущането на родината си и заминатъ въ странство.

Тѫпо безразличие и паразитизъмъ. Българското висше общество въ срѣдновѣковието цѣли вѣкове водѣло безгриженъ животъ. По този хлъзгавъ пѫть сѫ тръгнали хиляди лентяи. За да могатъ да живѣятъ безгриженъ животъ, тѣ нахълтвали въ манастиритѣ като монаси; манастиритѣ бързо се изпълвали, основавали се нови манастири и нови вълни отъ монаси налитали, за да се вредятъ и заживѣятъ безъ грижи и въ тежесть на оголѣлия и опросѣлъ народъ. Цѣли групи скитници монаси ходѣли на просия да обиратъ и безъ това оголѣлия народъ. Но този безгриженъ животъ е извадилъ на показъ кирливитѣ ризи на тогавашното манастирско общество. Монаситѣ съ своята леность и разгуленъ животъ сѫ станали тежесть и на самитѣ манастирски общежития и сѫ били прогонвани отъ манастирски обители. Голѣма часть отъ така пропѫдени монаси се скитали като скитници, облѣчени съ монашеско расо, и сѫ внасяли голѣма поквара и въ срѣдитѣ на работоспособното общежитие, поради което и самата държава е била принудена да се погрижи за спиране потока на това паразитно общество отъ монаси и скитници,[1] както това е направила и Византия.

Граждански противоречия всрѣдъ народа. Гражданскитѣ противоречия, настѫпили всрѣдъ българския народъ въ политическо, духовно, икономическо, социално и аграрно отношение

[1] Paparrigopoulo, Hist. de la Civilisation hellénique, p. 186; Успенский, Образ. втор. болг. царства, сс. 31, 61.

въ страната, сж наложили образуването на две политически партии: първата е била тая на едритѣ земевладѣлци, феодали и прониари, а другата — подъ непосрѣдственото водачество на богомилитѣ, бореща се за защита интереситѣ на обезправенитѣ и обезземени свободни и закрепостени себри и парики. Това обстоятелство показва, че наистина богомилитѣ сж участвували напълно въ политическитѣ борби въ страната. Впоследствие, обаче, партията на едритѣ земевладѣлци, феодали и прониари се е раздробила на две — едната часть се е намирала напълно подъ влиянието на Византия, а другата — подъ това на Римъ, разбира се, единствено поради постоянното алчно съперничество между папата и патриарха, „кой да разполага съ душитѣ", а въ сжщность — съ кесиитѣ на славянскитѣ народи на Балканитѣ.[1]

Богомилитѣ се явяватъ като сторонници за запазването самостоятелностьта на българската държава.

Богомилитѣ съ своята енергична борба за запазване на българския народъ да не бжде асимилиранъ отъ страна на Византия, съ своята ожесточена борба противъ всички узурпатори на правата на земедѣлското съсловие, съ своето енергично подпомагане на царь Самуила въ морално и материално отношение, съ постояннитѣ си борби и въстания презъ византийското робство, съ своето непосрѣдствено участие въ въстанието, начело на което застанали търновскитѣ боляри Асень и Пѣтъръ презъ 1186 година за освобождението на България, както и съ изнесената отъ тѣхъ ожесточена борба противъ узурпатора Борила и поставяне на престола тѣхния законенъ кандидатъ Иванъ Асеня II, синъ и законенъ наследникъ на стария царь Асень, съ всички тѣзи свои действия се поставятъ на едно много високо стжпало на историческата сцена на срѣдновѣковна България.[2]

Богомилскитѣ политически общини.

Изобщо взето, богатитѣ богомилски политически общини (които сж преживѣли даже падането на България подъ турско робство),[3] заедно или поотдѣлно, презъ течението на X.—XIV. вѣкове сж извършвали всичко възможно по силитѣ имъ, за да се запази самостоятелното сжществуване на българската държава, при все че сж били жестоко преследвани отъ държавата и църквата, но все пакъ тѣ сж се борили противъ вжтрешнитѣ и външни

[1] ср. Успенский, ц. с., с. 229; ср. Н. П. Благоевъ, ц. с., сс. 90—93.
[2] ср. Успенский, ц. с., с. 67; ср К. Иречекъ, Ист. българитѣ, 223—224; ср. Н. П Благоевъ, ц. с., с. 90—93.
[3] ср. Дриновъ, Съч. т. I, 446.

врагове на народъ и държава. Всичко това е видно отъ обстоятелството, че презъ царуването на Самуила, на Асеня и Петра, на Калояна и Иванъ Асеня II, българската държава, благодарение на непосрѣдственото участие на богомилитѣ въ управлението на държавата, последната е била въ пъленъ разцвѣтъ. Освенъ това, като се има предвидъ и обстоятелството, че богомилскитѣ общини презъ византийското робство сж проявили голѣми усилия да отстранятъ византийското влияние върху българския народъ, доказва, че наистина богомилското движение и неговитѣ последователи сж били не само напълно отзивчиви къмъ страданията на бедния народъ, но и като обществеици тѣ съ пълно себеотрицание сж се борили за своитѣ идеали — засилвали сж социалъ-аграрното движение въ страната и заедно съ това се подготвяли и за политическото освобождение на България отъ византийското робство.[1] И наистина, само съ тѣзи тѣхни последователни борби презъ вѣковетѣ за засилване социалъ-аграрното движение въ България, може да се обясни донѣкжде жестокостьта, съ която българската държава въ тъмната епоха на срѣдновѣковието, въ защита интереситѣ на едрата земевладѣлска феодална и прониарна класа, е обезглавявала това хуманитарно прогресивно движение въ страната. На първо мѣсто за да оправдае кървавитѣ удари, които е нанасяла върху богомилското движение — въ лицето на неговитѣ политически общини и идейни последователи — реакцията въ срѣдновѣковна България отрекла всички политически и социални качества на това масово всенародно движение, фалшивицирала неговото учение и литература, отрупвайки неговитѣ последователи съ най-черни краски, като за всичко това е следвала съветитѣ на Византия и прикрититѣ агенти на византизма въ страната, точно така, както по-късно постжпи и Римската църква противъ западнитѣ реформатори чрезъ своята инквизиция. Богомилското реформаторско движение е играло видна роля и въ вжтрешния животъ на България чрезъ своитѣ политически общини. Проф. Маринъ Дриновъ за тази тѣхна роля пише така: „Само по себе си се разбира, че богомилскитѣ общини въ България по блѣскавъ начинъ опровергаватъ мнението за тѣхния аскетизъмъ, и ги представляватъ като хора отзивчиви къмъ обществените и политически въпроси, а освенъ това и като такива, които непрестанно се грижатъ за осжществяване на своя социално-политически идеалъ. Искаме да кажемъ, че богомилството не е било безъ влияние върху вжт-

[1] ср. Дриновъ, Съч. т. I, 446, 447.

решния животъ на българското царство презъ времето, за което говоримъ, напротивъ било главенъ деятель въ събитията, които тогава се извършвали, явиха се като противодействие на силно затвърдяващия се тогава византизъмъ съ неговия клиръ, съ неговитѣ придворни сплетни, съ неговото държавно всемогъщество и съ обществените му порядки".

Въ чиличенитѣ клещи на светата инквизиция.

Както въ България, така и въ западна Европа, богомилското движение, подъ разнитѣ му наименования, бѣ жестоко потъпкано. — Западната църква си послужи съ най-черната реакция — „Светата Инквизиция", предавайки на изгаряне идейнитѣ водачи и последователитѣ на това хуманно прогресивно учение, както и неговата книжнина, безъ да постигне каквито и да било резултати. Въ Франция и Италия, поради жестокитѣ преследвания,[1] богомилитѣ въ XI. в. се губятъ и изчезватъ, обаче въ втората половина на XII. в. тѣ излизатъ на сцената съ още по-голѣма сила, тѣхното учение се развива и заякчава презъ XIII. и началото на XIV. в. Богомилски общини е имало въ Мантуа, Тревезия, Бергамо, Милано, Фаенца, Виченза, Римъ (заедно съ богомилско училище — 1209 г.), Падуа (1224 г.), Бреме, Ферара, Неаполъ, Аверза, Пиачензи, Флоренция, Сполето, Орвието, Калабрия, Сицилия (XIII. в.), Реймсъ и др.. Богомилитѣ сполучили да постигнатъ пълно тържество на западъ, когато Раймондъ поелъ управлението на Тулузкото графство, като безрезервно е подкрепялъ това хуманитарно учение. „Азъ зная, говорилъ той (Раймондъ), че нѣкога ще изгубя земята си за тия добри хора (les bons hommes). Е, що пъкъ? Да изгубя моята глава — азъ съмъ готовъ за тѣхъ всичко да направя".[2] Тукъ картината е ясна. Раймондъ — човѣкъ чистъ, изпълненъ съ хуманность и въодушевенъ отъ чистотата на богомилското учение, предпочита не само да изгуби земята си, но рискува и собствената си глава. Отъ това ясно личи, каква е била силата на богомилското учение, щомъ графоветѣ и баронитѣ предпочитатъ да изгубятъ своитѣ глави, отколкото да се откажатъ отъ това учение.

Богомилството, подъ различни имена въ западна Европа и на Балканитѣ, въ своето икономическо развитие се опираше единствено на богомилскитѣ политически общини, подържани отъ закрепостенитѣ селяни и граждани, отъ полусвободнитѣ и свободни дребни сѫществувания, както и отъ дреб-

[1] вж. Л. Карсавинъ, Очерки религ. жизни Италіи. Спб. 1912, с. 553.
[2] вж. Карсавинъ. ц. с., сс. 2, 3, 8, 11, 13, 16, 17, 47, 52; цит. по Въргов, ц. с. 189.

ното болярство, но съ настжпването на новитѣ условия на животъ въ западна Европа, особено съ създаването на нови икономически организации за борба на потиснатитѣ работящи съсловия и работническото движение, следъ образуването на редица нови обществени организации, каквито времето наложи, естествено богомилското движение изигра своята роля, ставайки посрѣдственъ участникъ въ изграждането на реформацията и ренесанса въ западна Европа и Италия. За тази прогресивна роля на богомилитѣ единъ нашъ авторъ пише: „Съ снемане наложенитѣ догматични печати върху мисъль и съвѣсть, богомилитѣ тласнали европейския свѣтъ съ вѣкове напредъ, въ пжтя на интелектуалния прогресъ".[1]

Богомилското движение, още съ навлизането си въ Южна Франция и Италия, намѣрило широкъ приемъ всрѣдъ народитѣ и почнало интензивна дейность. Богомилски проповѣдници и архиереи отъ България се явявали въ Ломбардия да пропсвѣдватъ богомилското учение.[2] Римската църква почва тероръ не само срещу богомилскитѣ проповѣдници, но и противъ самитѣ народи. Папа Инокентий III. устроилъ инквизиция въ южна Франция, но съ това предизвикалъ революцията на албигойцитѣ (подъ каквото име се наричали богомилитѣ въ Франция). „Папството победило албигойцитѣ, но не могло да изкорени учението имъ, нито идеята за реформацията. Победило съ оржжие и инквизиция, то се почувствувало победено идейно. Престолътъ му се разклатилъ. Реформаторската идея излѣзла по-силна отъ армиитѣ на кръстоносцитѣ и отъ кладитѣ на инквизицията. Подиръ дълга пауза идеята на попъ Богомилъ се подема отново пакъ отъ славянския гений. Това е Янъ Хусъ, който я разработва научно и подема. . . Това било борба на демокрацията срещу аристокрацията, на свободата срещу тиранията, на свѣтлината срещу мрака на папството. А тия борби и сътреси въ Чехия не станали безъ влияние на политическитѣ и обществени идеали на богомилитѣ. . . Рачки цени високо ролята на богомилството и чрезъ нея тая на България. Той счита тази роля извънредно важна въ умственото движение на Европа".[3]

Върху непосрѣдственото влияние, което богомилството, подъ различни имена, внесе всрѣдъ народитѣ на западна Европа, се спира Лорд. Ивановъ и пише: „Влиянието, което упражни богомилството върху духовния и отчасти политическия животъ на западна Европа, е ознаменувано съ нѣколко

[1] Хр. Вѣрговъ, цит. съч. 252.
[2] Осокинъ, ц. с. 164.
[3] Мишевъ, ц. с. 88—90.

събития отъ епохално историческо значение. Казваме епохално, защото богомилството раздвижи умоветѣ въ срѣдновѣковния човѣкъ; то предизвиква организирането на най-грозното дѣло на Римската черква — Инквизицията, подъ пепелищата на която се зароди реформаторското движение и свързанитѣ съ него религиозни и човѣшки свободи".[1] Другъ нашъ авторъ[2] пише: „Реформаторската идея излѣзла по-силна отъ армията на кръстоносцитѣ и отъ кладитѣ на инквизицията. Богомилското движение внесе въ Възраждането (а оттукъ — и въ Реформацията) своя граждански елементъ — свободата на личностьта и правото на свободно развитие на култа, и за мѣстнитѣ градски общини — политическото равенство, или, съ други думи, богомилството отрази на първо мѣсто своето влияние върху политическитѣ и културни учреждения на западна Европа, безъ да отмине незасегнато и нейното изкуство".

Богомилството въ Босна.

Богомилското учение, следъ България, било най-силно въ Босна, която то завладѣло напълно. Банъ Кулинъ съ царския си дворъ и 10,000 християни възприели богомилското учение, което станало държавна религия. Презъ царуването на банъ Кулинъ Босненската държава достигнала до голѣмо материално благоденствие, защото търговията се извънредно засилила.

Богомилското движение въ срѣдновѣковието е водило въ Босна тежки борби за запазване политическата независимость на държавата отъ постояннитѣ намѣсвания на унгарскитѣ крале-католици, които били инспирирани отъ Папството. Богомилитѣ въ Босна сж детронирали бановетѣ Стефанъ (1227 г.) и Твърдтко (1365 г.) и краль Остоя (1404 г.), защото сж признавали унгарскитѣ крале за върховна власть въ Босна. Богомилското движение въ Босна е било извънредно силно и добре организирано. То е дало пълна подкрепа на банъ Матей Нинослава (1233—1250 г.), на банъ Стефана Котромanича (1322—1353 г.) и на краль Твърдтко I (1366—1391 г.), за да се освободи Босна отъ унгарската зависимость.[3] Босненскиятъ войвода и виденъ богомилъ Вървое Вукшичъ, докато се е придържалъ о народнитѣ идеали и народната богомилска църква, билъ най-силниятъ, най-популярниятъ и най-видниятъ между западнитѣ южни славяни, но щомъ се отказалъ отъ богомилската народна църква и призналъ духовната власть

[1] Йорд. Ивановъ, ц. с. 48.
[2] Ж. Нурижанъ, Въ страната на Исперихoвитѣ потомци, с. 80—81.
[3] вж. Л. Карсавинъ, ц. с. 553.

на папата и политическата такава на унгарския краль, той изгубилъ популярностьта си и билъ напълно изоставенъ отъ боляритѣ и народа[1].

Богомилството се развило въ Чехия и Моравия.

Българскитѣ богомили, въ качеството си на търговци и градинари, пѫтувайки по Дунава, пренесли въ Чехия и Моравия богомилското учение. Богомилското учение се проявява въ Чехия и Моравия всрѣдъ „Братската община", основана отъ П. Хелчицки, боряща се за миръ между народитѣ (въ XV. вѣкъ). Българскитѣ богомили въ Чехия се смѣтатъ като посрѣдствени участници на реформаторското движение въ срѣдновѣковието, ржководено отъ Янъ Хусъ и Иеронимъ Пражки.

Тежкото крепостническо състояние на българския народъ презъ XIV. вѣкъ.

Феодалниятъ режимъ и крепостническото състояние на работния народъ, както въ България, така и въ Сърбия сѫ били почти еднакви. Презъ XIV. вѣкъ, споредъ Душановия законникъ, въ Сърбия, освенъ „царския перперъ" и други данъци, закрепостенитѣ селяни били длъжни и работили по два дни въ седмица разни земедѣлски работи, които имъ налагалъ прониаратъ — единъ день да му косятъ сѣно и единъ день да му работятъ лозята[2]. Споредъ Иречекъ, въ XIV. вѣкъ въ България положението е било още по-зле; поради това той пише: „Въ 1347 г. въ недвижимитѣ имоти на манастира въ Орѣхово живѣели „или парици и отроци", или технитари, или люде какови любо. . . Орѣховскиятъ манастиръ въ 1347 г. придобилъ участъци земя заедно съ жителитѣ, и царь Шишманъ, въ 1378 г., въ с. Градечница, подарилъ на Рилския манастиръ попа Тудора съ децата и съ цѣлия му родъ и Петра Теодосова съ неговитѣ братя. И така, по цѣлия полуостровъ билъ въ сила Юстиниановиятъ законникъ. . . Нито духовенъ санъ, нито военно звание не освобождавали крепостния селянинъ. Посветениятъ за свещеникъ крепостенъ билъ собственость на господаря си, при предположението, че последниятъ му дава срѣдства за препитание; само епископскиятъ санъ давалъ пълна свобода. Въ България се срѣщатъ подвластни попове върху земитѣ на манастиритѣ въ Вирпина, Орѣхово и Рила"[3].

---

[1] вж. Sisic Ferdo — Vojvoda Hrvje Vûkcic Hrvatiniv i njegovo doba, Zagreb, 1902, цит. по Н. П. Благоевъ, Пр. соц. възгл. богомилитѣ, с. 27.

[2] ср. Законникъ Стефана Душана, сс. 43—61.

[3] ц. по Иречекъ, ц. с. 303, 304.

Богомилитѣ-бабуни. Бабуна-планина презъ периода X.—XV. в. е била люлката на възходещето тогава богомилско учение, отъ което е взело името си и сѫществуващето и до днесъ с. Богомила [1], разположено всрѣдъ една отъ непристѫпнитѣ котловини на планината, въ мѣстностьта „Азотъ". Край това село се намира едно старо черквище, въ което, споредъ народнитѣ предания, се намира гробътъ на попъ Богомилъ, което черквище и турцитѣ сѫ почитали и го зоватъ „Али баба текеси" (т. е. гробътъ на патриарха). Планината Бабуна и рѣката Бабуна сѫщо така получили имената си отъ времето на богомилитѣ, тъй като последнитѣ въ тоя край сѫ носѣли името бабуни[2]. Планината, съ своитѣ грамадни пещери, буйни гори и непристѫпни чуки, е била удобенъ приютъ за ученицитѣ на попъ Богомила, които сѫ прииждали отъ всички краища на древна България, за да учатъ новото учение, следъ което се пръскали изъ останалитѣ български земи и други държави, за да разпространяватъ това хуманитарно-прогресивно учение. Югозападниятъ край на Бабуна-планина — „Азотъ", а така сѫщо и „Порѣчието" — една дива и непристѫпна мѣстность съ буйни гори и високи планини, прорѣзана отъ р. Треска (Велика) — сѫ оставали затворена крепость въ ржцетѣ на богомилитѣ-бабуни. И до день днешенъ въ с. Богомила и други съседни села не се палятъ свѣщи, кандила, нѣматъ икони и макаръ че посещаватъ православна църква, у тѣхъ сѫ запазени нѣкои богомилски обичаи, предавани отъ поколѣнията. Горещницитѣ се още празднуватъ.

Културното срѣдище на богомилитѣ бабуни въ началото е било въ с. Богомила, следъ това се е пренесло въ съседното градище Мелникъ (сега с. Мелница), а презъ XIV. вѣкъ, когато сръбскиятъ князъ Душанъ нападналъ богомилитѣ и разрушилъ Мелникъ, културното срѣдище на бабунитѣ-богомили, т. е. на Драговишката църква, се премѣстило въ градището Гарванъ, на планинското плато подъ „Солунска глава", близо до извора на р. Бабуна.

Карстовитѣ пещери, въ които богомилитѣ-бабуни сѫ прибѣгвали въ време на нападение. Когато богомилската школа и нейнитѣ институти или отдѣлни лица-организатори сѫ били подложени на жестоко преследване, за да бѫдатъ въ постояненъ допиръ съ народнитѣ маси, тѣ сѫ намирали прибѣжища въ непристѫпнитѣ гори и планини, а особено въ пещеритѣ на

[1] Ст. Аврамовъ, Револ. борби въ Азотъ и Порѣчието, 109—111.
[2] вж. Д. Мишевъ, ц. с., с. 80; Голубинский, ц. с. 592—593.

Бабуна-планина, които сѫ отъ карстовъ характеръ. Между многото пещери въ Бабуна-планина, две отъ тѣхъ сѫ доста голѣми, едната — „Яворътъ", находяща се между с. с. Црешново и Бистрица, а другата — надъ с. Нежилово. При проучването на последната пещера можахме да установимъ следното: „. . . Навлѣзохме въ пещерата. Бавно и предпазливо ние тръгнахме по стѫпкитѣ на водача, който ни изкачи по едни камънаци и отведе до една дупка срѣдъ пещернитѣ скали. Капещата отгоре вода загаси нѣколко пѫти борината и едва, съ голѣми усилия, се проврѣхме презъ единъ отворъ. Излѣзохме въ едно празно пространство, доста обширно, като водачътъ заяви, че тая пещера е най-голѣмата. Щѣхме да се задоволимъ съ това, ако не бѣхме съгледали една блещукаща свѣтлина, която проникваше отвънъ. Следъ двучасово скитане и претърсване по пещерата, навлѣзохме въ една друга галерия, доста обширна. Следъ като я добре освѣтихме, водачътъ заяви, че за пръвъ пѫть влиза въ нея. На разни пунктове поставихме запалена борина и можахме да видиме следното: на една страна имаше грубо дѣлани каменни блокове, зидани въ права линия, на дължина около десетина метра, здраво запоени единъ до другъ, успоредно на тѣхъ—на около два метра разстояние — друга такава линия подредени каменни блокове. Всичкитѣ блокове бѣха съ височина и широчина около — 1—1·20 метра. Малко по-настрана имаше пакъ такива две успоредни линии отъ каменни блокове. Така подреденитѣ каменни блокове представляваха и имаха видъ на сложена манастирската трапеза, а сѫщо така приличаха на старинни гробници, наредени една до друга. По примитивната изработка на каменнитѣ блокове личеше, че ги е пипала и обработвала човѣшка ржка преди много вѣкове. Намѣрихме нѣколко проходи, отиващи нагоре по скалитѣ, които сѫ били направени годни за минаване чрезъ изрѣзани по скалитѣ стѫпала, обаче, не смѣехме да се изкачимъ по-нагоре, защото на всѣка крачка рискувахме да се търкулимъ въ ямата. . . Между другото, населението е съ твърдото убеждение, че призраци сѫществуватъ въ пещерата и че това сѫ духоветѣ на богомилитѣ-бабуни, като, споредъ запазенитѣ предания, нѣкои отъ тѣхъ сѫ живѣли въ пещерата".[1]

Между българското и помашко население на Бабунията, Тиквешията, Мориховско, Порѣчието и Суха гора — Македония, се пѣятъ старинни пѣсни и разказватъ легенди на брсяшки диалектъ, които вѣковетѣ на жестокото робство и

[1] Ст. Аврамовъ, ц. с. 109—111

невежество сѫ почти доунищожили, като само нѣкои откѫслечни напѣви и легенди даватъ една смътна представа за миналото, разказвани отъ поколѣния на поколѣния. Такива сѫ запазени и у бабунитѣ-торбеши.

Богомилитѣ-торбеши. Торбешитѣ — днесъ помохамеданчени — сѫщо сѫ били богомили преди помохамеданчването имъ, което ще да е станало презъ XV. или XVI. вѣкъ, обаче, тѣ сѫ носили името „торбеши" презъ епохата на богомилството, ужъ поради вършената отъ тѣхъ нѣкаква богомилска служба съ торба презъ рамо, която е символизирала изпълняваната отъ тѣхъ особена служба. Въ противовесъ на родопскитѣ помаци, торбешитѣ признаватъ, че сѫ потурчени българи и сѫ запазили не само родния си езикъ, но и много богомилски и други нрави и обичаи.

По запазени предания у торбешитѣ отъ с. Мелница, нѣкога преди турското нашествие тѣхното село било голѣмо градище. Тамъ живѣелъ стройникътъ на чистата вѣра (богомилскиятъ дѣдецъ—б. н.). Още преди турцитѣ да завладѣятъ планината, дѣдецътъ се билъ преселилъ на върха на планината въ Гарванъ, близо до изворитѣ на Бабуна. Тѣхното село се казвало Мелникъ, а турцитѣ го наричали Мелница. Мелникъ ще да е билъ разрушенъ отъ сръбския князъ Стефанъ Душанъ въ началото на XIV. вѣкъ, а окончателно е билъ разрушенъ и селянитѣ помохамеданчени презъ XVI. вѣкъ, по поводъ на което сѫществувала легендата „Прощица". „Прощица" е мѣстность между с. с. Бистрица, Мелница и Согле, гдето бабунитѣ се прощавали съ своитѣ близки, влѣзли въ последенъ бой съ турцитѣ и били избити. Отъ тогава тази височина се нарича „Прощица".

Богомили-торбеши има въ велешкитѣ села Мелница, Горно и Долно Ябълчища, въ нѣкои села въ Порѣчието, Скопското Черногорие. Въ началото на XI. вѣкъ богомили-торбеши, споредъ византийскитѣ хронисти, се появяватъ въ византийскитѣ владѣния въ Мала Азия. Тамъ богомилството разпространилъ Иоанъ Чурила. Главното имъ срѣдище било въ Опсикия, гдето били преселени по насилственъ начинъ много българи отъ Македония. Навѣрно и самиятъ Чурила е билъ българинъ. Следъ покоряването на България отъ Византия, богомилството се разпространило много бързо въ последната и станало изразитель на недоволството противъ византийския гнетъ. Богомилството проникнало и въ Цариградъ,

гдето Иоанъ Итала презъ XI. вѣкъ проповѣдвалъ това учение, което било жестоко гонено отъ страна на византийскитѣ императори.

Други източници за богомилитѣ въ Бабуна-планина.

Богомилството имало голѣми успѣхи въ Тракия, но голѣми и трайни успѣхи е имало въ областьта Кутмичевица (северо-западна Македония). Тукъ, освенъ Драговишката църква, то (богомилството) е основало и тъй наречената Българска църква и друга църква, известна подъ името Мелнишка).[1] Мелнишката, т. е. Бабунската църква е имала срѣдището си въ Мелникъ, сега наричанъ Мелница — Велешко.

Презъ царуването на сръбския краль Стефанъ Душанъ (1336—1356 год.) Бабуна-планина е влизала въ границитѣ на сръбската държава. Въ единъ хрисовулъ, даденъ отъ сѫщия краль на Трескавичкия манастиръ, находящъ се въ Бабуна-планина край гр. Прилепъ, е казано: „Стась у Богомилѣхъ, у Богомили въ Бабунѣ".[2] За селото Богомила, въ Бабуна-планина, говорятъ почти всички чужди автори (това село сѫществува и до днесъ), както и за много други богомилски общини, между които с. с. Кутугерци — Кюстендилско, Кутугери — Воденско. [3]

Последниятъ културенъ центъръ на богомилитѣ-бабуни.

При изворитѣ на р. Бабуна, наблизу едно до друго, сѫ сѫществували две голѣми селища — Гарванъ и Чеплесъ. Тѣзи две бърсяшки селища сѫ били заселени на най-високата часть на планината и отъ тамъ най-добре се вижда цѣлата котловина „Азотъ". Тѣ били доста голѣми села и имали хубави сгради. Споредъ запазенитѣ предания всрѣдъ мѣстното население изъ околнитѣ села, особено въ селата Бистрица, Црешново, Нежилово и Богомила, седалището на голѣмата богомилска община и на бабунския дѣдъ (дѣдецъ) било въ Гарванъ. Тази богомилска община обемала въ себе си стотица населени мѣста въ планината. Отъ развалинитѣ на Чеплесъ най-добре е запазенъ стария зидъ на черквата, а въ Гарванъ (1904 г.) се познаватъ зидоветѣ на нѣкои по-голѣми постройки. Споредъ преданията, въ Гарванъ сѫ живѣели мнозина отъ дѣдцитѣ-стройници на чистата вѣра (навѣрно съвършенитѣ богомили), които били постници и обучавали младитѣ бого-

---

[1] вж. Гилфердингъ, т. I, с. 227; Hist. de Cathares; Schmidt, I, 58.

[2] Гласникъ XI, с. 135; XIII, с. 371.

[3] проф. Йорд. Ивановъ, ц. с. 164; Българитѣ въ Македония, 36; Иречекъ, История на българитѣ, 162.

мили; друга часть пъкъ отъ дѣдцитѣ-стройници живѣели изъ пещеритѣ. Споредъ преданията, планината Бабуна е била нападната отъ турцитѣ едва следъ унищожаването на Скендеръ-бега, на когото на помощь сж били голѣма часть отъ бърсяшкитѣ и мияшки боляри и войводи. Разправятъ, че въ единъ праздниченъ день почти цѣлото население отъ дветѣ селища излѣзло на височината „Смиловъ камъкъ". Тогава било страшно време, еничери и диви арнаути пъплѣли изъ долинитѣ, та мнозина боляри и цѣли села избѣгали отъ долинитѣ и се приютили въ Бабуна-планина. Било голѣмъ бабунски праздникъ — празднували Горещницитѣ, въ който день младитѣ бабуни и бабунки давали клетва единъ на другъ за съпружеска вѣрность и били благославяни отъ дѣдеца при изгрѣвъ слънце, споредъ богомилския обичай. На Смиловъ камъкъ билъ болярипътъ Смилъ съ стотина млади моми и момци. Ненадейно били нападнати отъ Славунъ-бегъ (потурченъ болярипъ Славунъ) и неговитѣ еничери. Всички моми и момци на Смиловъ камъкъ, за да не паднатъ въ ржцетѣ на еничеритѣ и бждатъ потурчени, се хвърлили въ пропастьта. Отъ Гарванъ — културното срѣдище на богомилитѣ-бабуни — не останало нищо. Еничеритѣ разрушили това балканско градище, голѣма часть отъ населението сполучило да се прикрие низъ пещеритѣ и балкана, а отпосле се пръснало по други села. Споредъ преданията, при избиването на богомилитѣ-бабуни, планината се била раздрусала, чукаритѣ на Солунската глава попадали и р. Бабуна измѣнила течението си. Никой отъ селянитѣ не смѣелъ да се върне въ Гарванъ и Чеплесъ, а само кучетата се събирали и по цѣли нощи виели по запустѣлитѣ села. Много по-късно нѣкои отъ селянитѣ се завърнали, но пакъ били нападнати и се пръснали по другитѣ села.

Въ бждеще, когато Бабунията се проучи основно, ще се хвърли пълна свѣтлина и върху богомилското учение, което безпристрастнията и обективенъ историкъ ще признае, че е било първата смѣла крачка за възраждането на българския народъ въ оная мрачна епоха, когато богомилитѣ сж имали дързостьта и доблестьта да се обърнатъ къмъ властелитѣ и съ своя борчески духъ да искатъ земя, хлѣбъ и свобода за поробенитѣ и закрепостени народни маси.

Първитѣ борци въ срѣдновѣковието за пълна демокрация.

Българскиятъ авторъ проф. Йорданъ Ивановъ съ неприкрито възхищение говори за хуманната и прогресивна роля, която сж изиграли богомилитѣ въ борбитѣ си срещу феода-

лизма, вземайки страната на униженото и оскърбено славянско население, което е било напълно закрепостено. Между другото, той съ най-голѣмо възхищение говори за попъ Богомила, като казва: „Издигнемъ ли се, обаче, надъ вѣрскитѣ догми и срѣдновѣковни държавни интереси, въ богомилството отбелязваме прояви отъ общочовѣшко естество, прояви, които може би сж били много подранили, но които правятъ честь на реформатора Богомила и на неговитѣ близки съратници въ българската земя и въ западна Европа. Велика прозорливость и рѣдка доблесть е било за срѣднитѣ вѣкове да се излѣзе съ проповѣдь за равенство на человѣцитѣ, за борба противъ робството и крепостничеството, противъ съсловната организация на обществото, осветени отъ държава и черква, борба противъ потисничеството на господаритѣ и велможитѣ надъ несвободния човѣкъ, обърнатъ на безгласна и безправна вещь. И ако новитѣ времена съ право изтъкватъ направенитѣ въ това отношение придобивки за благото на човѣчеството, толкова повече не трѣбва да остане въ забвение свѣтлиятъ ликъ на българския попъ Богомилъ и неговиятъ слабъ гласъ за човѣшко равенство и добруване презъ усилнитѣ и мрачни срѣдни вѣкове. Името на Богомила трѣбва да се впише въ аналитѣ на историята на лично мѣсто между другитѣ благодетели на человѣчеството. Позивътъ на Богомила не е могълъ, наистина, да осжществи желания превратъ въ обществото, защото прѣчкитѣ сж били непреодолими, обаче, неговиятъ гласъ се пронелъ изъ цѣла Европа, заседналъ въ сърдцата на благородни люде и въ душитѣ на униженитѣ, за да се предаде на по-новитѣ поколѣния и най-сетне обърне на дѣло. Така бавно и постепенно напредва человѣчеството и, надъ коститѣ на своитѣ благодетели, то гради своята бжднина и благоденствие“.[1]

Богомилството е добило голѣмо значение въ западна Европа и влиза въ борба съ католицизма. М. Дриновъ казва: „Въ западна Европа богомилството има добри последствия за народитѣ, защото отъ него се захвана онази страшна борба съ властолюбивото римско духовенство, борба, която най-после избави народитѣ отъ духовното и тѣлесно бреме на римския папа“.[2] Другъ български авторъ пише: „Трѣбва при това да признаемъ, че попъ Богомилъ не е билъ обикновенъ човѣкъ, а твърде буденъ и смѣлъ умъ, който се издига надъ своята срѣда, завладява я съ своя духъ и повежда по нови пжтища.“[3]

[1] Проф. Йорд. Ивановъ, Бог. книги и легенди, 47.
[2] Проф. М. Дриновъ, Съчинения, т. II, с. 52.
[3] Проф. Йорд. Ивановъ, ц. с. 23.

Богомилската книжнина и литература. Богомилската книжнина се разпространила твърде много всрѣдъ народа, защото съ своитѣ обяснения за доброто и злото тя била по-приемлива за демократическия възгледъ и културно ниво на славянитѣ въ тази епоха. Както съвършенитѣ, така и обикновенитѣ богомили извънредно много се интересували отъ литературата и книжнината и били ревностни четци. Богомилскитѣ книжни издания, редомъ съ официалнитѣ такива на българската държава, преминавали въ Русия, Сърбия, Босна, Чехия и другаде, гдето имало постоянни четци на богомилската литература и книжнина. Последната имала по-голѣмъ кржгъ читатели, вследствие на което имала и по-силно влияние върху славянския мироглеъ и самото негово творчество, отколкото официалната такава. Богомилскитѣ и апокрифни елементи се срѣщатъ въ повечето легенди, приказки, пѣсни и народни предания. Народътъ познавалъ християнството единствено отъ богомилскитѣ книги, които той е четѣлъ или му сж били четени отъ богомилскитѣ проповѣдници, които не жалили своя трудъ и време и били винаги всрѣдъ народа и се вживѣвали въ неговитѣ неволи и страдания. Богомилитѣ сж четѣли Евангелието безплатно, когато православието е било скжпо плащано отъ народа, като владичината се е събирала силомъ.

Вследствие на постоянния контактъ съ по-издигнатитѣ въ културно отношение богомилски проповѣдници, българинътъ е пригодилъ и самия си животъ по нравственитѣ норми и етика на богомилското учение. Както е известно, българскиятъ народъ съ вѣкове е вегетарианствувалъ. Той не се храни съ месна храна не отъ пестеливость или пъкъ защото нѣма на разположение домашни птици и животни, но единствено защото тъй е свикналъ отъ вѣкове. Нашиятъ народъ, особено по селата, пости не само презъ всички пости и не яде блажно („мръсно"), но и презъ цѣлата година въ понедѣлникъ, срѣда и петъкъ не слага на софрата си „мръсно". Отъ това явствува, че влиянието на богомилскитѣ норми въ това отношение се е силно отразило въ душата и кръвьта на народнитѣ слоеве, които по традиция сж привикнали да пазятъ богомилското вегетарианствуване и на нѣкои тѣхни нрави и обичаи, които мжчно могатъ да се изкоренятъ и до днешно време.

Ако българската реакция не бѣше унищожила богомилската литература и писменость, особено следъ противобогомилския съборъ на царь Иванъ Александра въ 1355 година, българскиятъ народъ — следъ пропадането му подъ черното турско политическо и гръцко духовно робство — нѣмаше да бжде изоставенъ въ такава тежка неволя, въ мракъ и неве-

жество, а щѣше да разполага съ една литература и книжнина, която щѣше да му даде възможность и сила да се брани отъ поробителитѣ и устоява срещу тѣхнитѣ атаки, но, не мислейки за последствията, реакцията, вдъхновена отъ скритѣ агенти на византизма въ страната, изостави българския народъ цѣли петь вѣка безъ книжнина и литература, да тъне въ мракъ и невежество, когато пъкъ голѣма часть отъ реакцията въ XIV. вѣкъ — боляри и властели — сж приели миромъ и силомъ исляма и сж останали по своитѣ имения като бегове.

Богомилското движение въ България съ своитѣ дуалистически апокрифи и народни легенди, както съ своята славянска книжнина и фолклоръ е влияело не само на народния битъ на южнитѣ славяни, но то въ голѣма степень е въздействувало и върху украйнската, руската и сръбската литература. Презъ XII.—XV. в. богомилскитѣ апокрифи и народни легенди сж повлияли твърде силно върху литературата на Франция и Италия, както и върху други страни на западна Европа. Русия и Украйна въ своята древна писменость и фолклоръ дължатъ твърде много на богомилския фолклоръ.

Единствено богомилското движение е създало културнитѣ връзки между древна България и Русия, както и между останалитѣ европейски държави по онова време.

За голѣмата роля, която е изиграла богомилската литература и книжнина въ страната и въ западна Европа, българскиятъ авторъ Д. Мишевъ пише: „Богомилската книжнина особено се разпространила, когато се подигнали гонения срещу богомилитѣ и когато почнали съ индекси да забраняватъ да се четатъ „апокрифни“ или „отречени“ книги. Съ книгитѣ си и ученията си богомилството оживило и официалната книжнина и я извадило изъ гръцкитѣ форми: обличителното слово на Козма, Синодика на Борила, съборнитѣ решения при него и при Иоанъ Александъръ и диспутитѣ на тѣхъ се дължатъ на богомилското учение. Но заслугитѣ на богомилската или апокрифна книжнина сж други и още по-голѣми: тя спомогнала много да се разпространи българския книжовенъ езикъ и вънъ отъ България — въ Сърбия, Босна и Русия, както и да го направи общъ книжовенъ на югоизточното славянство. Богомилството въ България изиграло сжщата културна роля, каквато албигойството въ Франция. Френскиятъ професоръ Лансонъ казва, че страшниятъ кръстовъ походъ срещу албигойцитѣ било велико литературно събитие толкова, колкото политическо и религиозно: то разпространило френския езикъ до Пиринеитѣ и до Срѣдиземно море (G. Lanson, с. 5). Не

е ли такова културно събитие и богомилството, толкова повече, че то спомогнало въ голѣма степень да направи българския езикъ книжовенъ на югоизточното славянство? Но въ богомилството има и нѣщо повече: като учение то завладѣло въ срѣднитѣ вѣкове голѣмо землище, станало общоевропейска секта (Брокгаузъ и Ефронъ, т. 7, стр. 174) и приготвило реформацията".[1]

Християнския комунизъмъ на богомилското учение.

Богомилското учение въ феодална България се явява като единственъ защитникъ на закрепостенитѣ селски маси и може да се каже, че то представлява единственъ отъ по-широкъ масщабъ пасивенъ протестъ противъ феодализма и закрепостяването на цѣлия народъ, излизайки открито противъ тогавашнитѣ държавни и обществени институции. Богомилското учение, или наречено още Култътъ на българитѣ, е представлявало едно прогресивно обществено движение, пропито съ християнско-комунистически тенденции, съ каквито изобщо сж били пропити почти всички подобни движения на селскитѣ маси въ срѣдновѣковието.

Богомилското движение е дало животъ и подръжка на комунистическитѣ общини на първобитното християнство. Тѣзи богомилски политически общини сж продължили сжществуването си даже и презъ турското робство.

Съ своята оригинална религиозна литература и книжнина, въ която на простонароденъ езикъ и съ много примѣри отъ Новия Заветъ тѣ сж обяснявали своето учение, за да бждатъ по-близки съ народа, богомилитѣ сж смѣсили своето учение съ разни етични вѣрвания изъ славянската митология.

Хуманизатори и реформатори.

Попъ Богомилъ, този смѣлъ хуманизаторъ и реформаторъ презъ X. в., който съ своитѣ прогресивни начала за реформация и демокрация взелъ за критерий славянския демократиченъ духъ и свѣтогледъ, почналъ да учи и проповѣдва на християнитѣ да се освободятъ отъ попечителството на Византия и Римъ, като застанатъ на твърда почва и да потърсятъ единствено спасение въ евангелскитѣ истини. Съ евангелието въ ржка, той и неговитѣ ученици почнали да учатъ народа въ нравственото и духовно съвършенство на човѣка и гражданина, ратувайки за освобождаването на разума отъ всѣки авторитетъ и робско подчинение. Съ това свое учение хуманизаторътъ попъ

[1] цит. по Д. Мишевъ, ц. с. 103.

Богомилъ изпреварва съ вѣкове европейскитѣ реформатори и се явява предтеча на Хусъ, Иеронимъ Пражки, Цвингли, Лютеръ и Калвинъ.[1] „Още презъ X. в. богомилството се явява като първа реформация въ свѣта — отпоръ срещу свѣтовната лъжа и духъ на насилие, които сж намѣрили своитѣ крепости въ тогавашната държава и църква; то разтърсва тогавашнитѣ европейски общества и провъзглася свобода на съвѣстьта, равенство и братство между всички люде и народи, за да се осжществи на земята царството Божие и да настжпи вѣченъ миръ".[2]

Богомилитѣ сж действували върху разума на човѣка.

Съ разрушаването на византийски догми и ритуали (обреди), които богомилитѣ напълно сж отрекли, тѣ сж дали пълна възможность на човѣшкия умъ да се бори и използува творенията на човѣшкия гений. Тѣ, съ своето хуманитарно учение въ X. вѣкъ, сж настигнати едва отъ великитѣ мислители на XIX. и XX. вѣкъ. Богомилската школа, съ поставянето на жената на еднакво ниво съ мжжа и най-главно съ признаването на нейното човѣшко достоинство, е издигнала обществения и човѣшки моралъ на голѣма висота. Съ това си разбиране богомилската школа е застанала начело на прогресивно-хуманитарното движение въ Европа и първи богомилитѣ сж предизвикали най-голѣмата социалъ-етична революция. Съ това свое етично действие върху разума на човѣка и гражданина, българскитѣ богомили се явяватъ първитѣ рационалисти въ Европа и съ вѣкове предшествуватъ Спиноза, Канта, Хегеля, Ренана, Фихте, Фройда и други хуманизатори.[3] „Богомилството е първиятъ протестантизъмъ, който е изпреварилъ съ много вѣкове Лютера, дълго и упорито се е борило срещу мистицизма, безсмислената схоластика, развратa и паденията, които още тогава царували въ византийската църква и между гръцкото духовенство".[4]

Богомилското движение е и протестъ противъ феодализма на държавата и църквата.

Богомилското движение, макаръ че се явява като народенъ протестъ срещу феодализма на държавата и църквата, както и противъ закрепостяването на българския народъ, то има два отдѣла: социалъ-политически, борещъ се за освобождаване на закрепостения български на-

[1] ср. М. Дриновъ, Съчинения, т. II, 50; проф. Зигелъ, ц. с. 386.
[2] Ж. Нурижанъ, ц. с. 74
[3] Осокинъ, ц. с., 141—154; Шмидтъ, ц. с. т. I, 12 и т. II, 267; Хр. Бърговъ, ц. с., с. 198—204, 238; Мишевъ, ц. с. 62–63.
[4] Ж. Нурижанъ, ц. с. 74.

родъ и възстановяването на славянскитѣ родови задруги чрезъ богомилскитѣ политически общини, както и религиозенъ — съ своята космогония, теогония, догматика и етика, съ своята собствена философия.

Богомилската етика и правни норми, съ своя славянски демократизъмъ и освобождаване на разума отъ робското подчинение, сж най-голѣмиятъ активъ на българския народъ презъ вѣковетѣ въ дѣлото на хуманизма, сложенъ на везнитѣ на общоевропейското движение следъ нѣколко вѣка въ борбитѣ му за прогресъ, цивилизация и култура,[1] за освобождаване отъ феодализма и крепостничеството, отъ религиозния мистицизъмъ.

Походътъ на сръбския князъ Стефанъ Душанъ противъ богомилитѣ-бабуни.

Следъ вѣковни непрестанни кървави гонения на богомилитѣ, особено въ Македонската область, сръбскиятъ князъ Стефанъ Душанъ съ огънь и мечъ подложилъ на изтребление богомилитѣ-бабуни въ Бабуна-планина.[2] По този поводъ Иречекъ пише: „Сръбскиятъ краль Стефанъ Урошъ III. изпратилъ сина си, отсетне царь Душанъ, съ войска противъ „безбожнитѣ и мръсни“ бабуни, които подирниятъ следъ голѣмо кръвопролитие разбилъ и после се върналъ при баща си въ Сърбия. Стара бележка отъ 1329 г. у Григоровича, Путешествия“.[3]

Тжпо безразличие всрѣдъ закрепостения български народъ.

Вземайки примѣръ отъ Византия, както въ България, така и въ Сърбия, властелитѣ феодали сж оголвали и ограбвали съвършено малоимотнитѣ дребни селски стопанства, поради което селянитѣ-славяни, за да бждатъ поне гарантирани съ прехраната си, доброволно се впрѣгали въ хомота на феодализма и сж приемали да бждатъ закрепостявани, защото нѣмали сили да плащатъ и на държавата и на феодала.[4] Българитѣ и въ първото и въ второто царства създали голѣма държава, въ която може да се каже, че сж сполучили да обединятъ всички славянски народи на Балканитѣ, обаче държавнитѣ имъ правни норми били чужди на славянския духъ и темпераментъ, отъ една страна, а отъ друга — църквата ги

---

[1] ср. Дриновъ, Съчинения, т. II, 50; проф. Зигелъ, ц. с. 386; Осокинъ, ц. с. 141—154; Шмидтъ, ц. с. т. I, 12 и т. II, 267; Хр. Върговъ, ц. с., сс. 198—204, 238; Д. Мишевъ, ц. с. 62—63.

[2] ср. Емичеровъ, Възпоминания и бележки; Върговъ, ц. с. 185,

[3] Иречекъ, Ист. българ., 167—168.

[4] Станоевичъ, История српскаго народа, сс. 196—197.

отдалечавала отъ прѣката имъ задача и ги свързвала не съ реалния животъ тукъ на земята, а съ небесния такъвъ. При това положение, всѣки мислѣлъ повече за „оня свѣтъ“, отколкото за запазване родината. Олигархическата държавна управа и феодализмътъ отвращавали народа отъ държавата, защото България, както и останалитѣ феодални държави, била въ ржцетѣ на дребни властели-феодали, свързани направо съ царетѣ, отколкото съ самата държава. По това време държавата се е представлявала единствено отъ царя и неговитѣ съветници.

Турското нашествие на Балканитѣ сварило българската държава раздѣлена между синоветѣ на царь Иванъ Александъръ, които били въ постоянни раздори и войни помежду си. По това време не само българитѣ, но и сърбитѣ и гърцитѣ, въ борбата си срещу турцитѣ се уповавали не толкова на своитѣ собствени изпитани сили, на своето оржжие и своитѣ синове, колкото на Бога и чудото, което очаквали да ги спаси отъ азиатския завоеватель[1] Тѣ се уповавали повече на божественитѣ литургии и хвалебствия, отправяни къмъ Бога, отколкото на единението помежду имъ и образуването на общата защита на Балканитѣ срещу свирепия завоеватель.

Пълна обезвѣра и отчаяние на християнскитѣ народи на Балканитѣ.

Вѣковнитѣ войни и тежки данъци окончателно изтощили материалнитѣ и морални сили и възможности на балканскитѣ народи, още повече като се има предвидъ, че отдѣлнитѣ властели-феодали, които за да поддържатъ своитѣ войски, обирали селянитѣ-земедѣлци и имъ вземали, всичко съ каквото разполагали: и синоветѣ имъ, и хранитѣ имъ, и животинския имъ инвентаръ.

Така феодалната държава, съ осветеното отъ държавната и църковна власть социално неравенство врѣдъ славянитѣ на Балканитѣ, е внесла всрѣдъ народнитѣ маси пълна апатия и обезвѣряване, като се е дошло до положението, че на закрепостенитѣ славяни е станало безразлично кой ще бжде властела-феодалъ: българинъ, сърбинъ, гръкъ или турчинъ. За да се стигне до това тжпо безразличие, отчаяние и обезвѣра, естествено, паденията и алчностьта на властелитѣ-феодали и прониари трѣбва да сж били твърде голѣми. „Държавата — казва Станоевичъ — вземала отъ селянитѣ всичко, но не могла да имъ даде нито лична, нито имотна сигурность. При това положение не е чудно, че въ нѣкои крайнини селя-

[1] Станоевичъ, Ист. срп. народа, 196.
[2] Станоевичъ, ц. с. 196—197.

нитѣ предпочитали турската власть, увѣрени, че тя може да имъ даде нѣщо, каквото сръбската не е могла и че турското завоевание било просто промѣна на господарь, който може да имъ донесе по-добъръ животъ. Тѣ мислили, че нѣма защо да се борятъ за своитѣ господари, които ги изцеждали немилостно и не могли да ги защитятъ отъ неприятелски нападения".[1]

Религиозниятъ мистицизъмъ и опортюнизъмъ на богомилитѣ сж закрепили феодализма и крепостничеството въ България.

Богомилитѣ се явили като народни будители и просвѣтители, защото за народа не сж били достжпни религиознитѣ книги на възприетата отъ византизма българска официална църква и защото закрепостенитѣ селяни въ лицето на богомилитѣ сж виждали единственитѣ народни учители, на които сж могли да кажатъ болката и тежката неволя, въ която сж били поставени; защото богомилитѣ сж живѣли непосрѣдствено до народа и съ народа, защото сж разбирали неговитѣ болки и страдания и сж се стремили да бждатъ тѣломъ и духомъ въ полза на народа, като сж жертвували и собствения си животъ.

Богомилското движение е било мощно социално движение на народнитѣ маси, но съ своята пасивна съпротива и компромиси то не е могло да наложи своитѣ разбирания, още повече че религиозниятъ мирогледъ не му е позволявалъ да бжде напълно самостоятелно революционно движение въ пълния смисълъ на думата. Съ своя опортюнизъмъ и нагаждане къмъ тогавашнитѣ условия на живота, богомилското движение е дало животъ на Самуилова България, презъ цѣлото византийско робство то е било единственото движение, което, чрезъ своитѣ политически общини, е подържало духа на поробения народъ и е водило жестоки борби срещу Византия и византизма, взело е активно участие презъ въстанията въ 1040, 1073, 1078 и 1186 година, като е дало животъ и на второто българско царство, чрезъ водачеството на Асеньовци, защото богомилскитѣ политически общини сж представлявали единствената организирана сила и опора на поробения български народъ.

Но, вмѣсто да вземе управлението на страната напълно въ свои ржце и да даде силенъ тласъкъ на голѣмото земедѣлие и скотовъдство, на голѣма търговия въ времето на царь Иванъ Асеня, като използува и природнитѣ богатства, това хуманитарно прогресивно движение съ своя религиозенъ

[1] Станоевичъ: ц. с. 196—197.

мистицизъмъ и съ своя опортюнизъмъ е станало лостъ за закрепване на феодализма и пронията въ страната. Ако това движение направѣше крачка напредъ, като изгони византизма и византийския духъ отъ предѣлитѣ на страната и ако то сполучеше да циментира основитѣ на българското общежитие и държава по своитѣ разбирания, на Балканитѣ щѣше да се запази българскиятъ народъ отъ асимилация въ полза на гръцката раса, а при нашествието на турскитѣ пълчища, българскиятъ народъ, за да брани своитѣ непосрѣдствени блага, като свободенъ земедѣлски собственикъ, щѣше да бѫде единенъ и надали при това положение щѣше да стѫпи турски кракъ въ неговата земя. Така би се избѣгнало и петвѣковното двойно черно робство и българскиятъ народъ би се радвалъ на първитѣ си културни придобивки предъ останалитѣ европейски народи и, като обединитель на цѣлото южно славянство, щѣше да представлява единствената сила на Балканитѣ. Но, поради религиозенъ мистицизъмъ и израждане, отъ една страна, прогонването въ чужбина и избиването на неговитѣ водачи, отъ друга, както заставане начело на движението на случайни хора, или въ повечето случаи прикрити агенти на византизма, богомилското движение особено въ XIV. вѣкъ не изпълни историческата си задача, която сѫ му възложили скрититѣ заложби на българския народъ, за да запази България и цѣла Европа отъ нашествието на османскитѣ орди.

Последниятъ противобогомилски съборъ презъ 1355 година.

Следъ последния съборъ противъ богомилитѣ въ 1355 година, презъ царуването на Иванъ Александра, реакцията въ древна България, подъ непосрѣдственото влияние на византизма и неговитѣ явни и тайни сили въ страната, унищожи почти всички творчески съпротивителни сили на българския народъ, а голѣма часть прогони въ чужбина. Българскитѣ управници, изхождащи отъ феодалната класа, не сѫ схващали възвишенитѣ пориви и стремежи на богомилитѣ за самобитна християнска религия, ярко различаваща се отъ византийското православие; управницитѣ не сѫ виждали какъ народътъ мрази и ненавижда византизма; тѣ не чуватъ богомилскиятъ зовъ за обединение и напредъкъ чрезъ унищожението на социалното неравенство, чрезъ национална култура и просвѣта, а напротивъ, вслушвайки се въ съветитѣ на византизма и неговитѣ привърженици въ България, удавятъ въ кърви цѣлата страна.

Ако въ Иванъ Александрово време, вмѣсто противобогомилски съборъ, се бѣше пристѫпило къмъ оземляване на земедѣлско население, когато вече османлиитѣ сѫ чукали на

прогнилитѣ устои на българската феодална държава и точели своитѣ ятагани, българскиятъ народъ съ кръвьта си щѣше да пази придобивкитѣ си. Обаче, въ края на XIV. вѣкъ, когато въ западна Европа се почна разцвѣта на градоветѣ, когато почваше нова ера за общественото развитие на народитѣ, тогава именно българската държава бѣ прегазена отъ турцитѣ. Въ тази епоха голѣма часть отъ феодалитѣ, за да запазятъ своитѣ родови и индивидуални привилегии въ своитѣ владения, станали васали на турскитѣ султани, воювали рамо до рамо съ тѣхъ противъ царь Иванъ Шишмана, нѣкои отъ тѣхъ впоследствие приели исляма и останали пакъ като феодали-бегове по своитѣ голѣми имения.

Българскитѣ властели-феодали, за запазване своитѣ груби материални интереси станаха васали на турцитѣ, повлѣкоха и часть отъ българския народъ, съ което станаха причина да се биятъ българи съ българи, еднитѣ въ защита на отечеството, а другитѣ противъ отечеството си въ защита на турцитѣ.

Народътъ, който даде книжнина и просвѣта на всички славянски народи и се е гордѣелъ съ своята прогресивна и хуманна мисъль; народътъ, който излѫчилъ изъ своитѣ хижи богомилитѣ — първитѣ аграрци и посрѣдствени участници на ренесанса и реформацията на западъ и първата ластовица на великата френска революция, е билъ сведенъ до положението да забрави своя езикъ и народность. Турскиятъ ятаганъ и византийската отрова сѫ сковали мисъльта на цѣлия народъ.

Заключение

Богомилската школа е турила началото на българската и славянска култура.

Макаръ че съ своя религиозенъ мистицизъмъ и опортюнизъмъ, богомилитѣ не сѫ могли да изпълнятъ своитѣ замисли, все пакъ тѣ сѫ дали на човѣчеството своя дѣлъ. Нахълтвайки въ западна Европа, тѣ не се уплашили отъ огненитѣ клади на папската инквизиция, а съ стоицизъмъ се покачвали върху тѣхъ и изгаряли, увѣрени въ правотата на своето учение. Днесъ всѣки може да отрече напълно богомилската теология, догматика и космогония, обаче никой не може да откаже богомилския духъ на свобода, който освобождава човѣшкия разумъ отъ авторитета на библейскитѣ патриарси, а така сѫщо и този на тогавашнитѣ папи и патриарси, които сѫ се представяли като единствени намѣстници на Бога на земята и сѫ искали да разполагатъ съ живота, имота и честьта на вѣрващитѣ християни.

Богомилскитѣ правни норми представляватъ една политическа и морална доктрина. Днесъ всѣки честенъ и прогресивенъ човѣкъ би сложилъ подписа си подъ тази тѣхна доктрина и би я пазилъ като зеницата на окото си. Защото, вънъ отъ религиозната страна на своето учение, тѣ сж се борили срещу народнитѣ потисници, отъ какъвто и рангъ да сж били, въ името на човѣшката свобода и братство.

Не може човѣкъ да не се възхищава отъ саможертвата и нравствената красота на богомилитѣ, които, за освобождаването на човѣка отъ политическо и икономическо робство и издигането му въ нравствено отношение, сж се изкачвали на огненитѣ клади и съ стоицизъмъ сж понасяли тежкитѣ мжки на изгарянето, съ единствената утѣха, че се жертвуватъ за благото на човѣчеството, съ което сж давали примѣръ на беззаветно служене на родъ и родина.

Погледнемъ ли обективно на това учение, ние, българитѣ, радость и вълнение ни обзема, че въ тая тъмна епоха, когато въ цѣла Европа е царувалъ мракъ и невежество, българитѣ-богомили, на които се смѣтаме прѣки потомци, сж се издигнали до нравствената висота на първобитнитѣ християнски мжченици, стремейки се да очистятъ християнството отъ натрапенитѣ му и измислени всевъзможни догми и тържествени обреди, които византийската схоластика е наложила при християнизирането на българитѣ. Чувството на национална гордость ни обзема, виждайки, че богомилитѣ сж били зидари на вѣчната истина: борба противъ мрака и заблудата, борба противъ невежеството и суевѣрията всрѣдъ народнитѣ маси; борба за изгонване на търговцитѣ отъ храма Божий и смѣлото имъ слово въ очитѣ на властелитѣ: „Долу робството и крепостничеството", защото тия борби сж преминали границитѣ на България и разнесли Култътъ на българитѣ изъ цѣла Европа.

Богомилската школа е иззидала една мощна славянска чиличена бариера, която станала плъть отъ плътьта и кръвь отъ кръвьта на народнитѣ маси, внесла е умраза между българи и гърци и е спрѣла тържественото шествие на византийския духъ за асимилация.

Българскиитъ народъ е далъ на славянството писменость, а на човѣчеството е далъ богомилскитѣ правни норми и етика.

Културнитѣ прояви на богомилитѣ сж ценен приносъ за българската съкровищница въ частность и въобще за общочовѣшката съкровищница.

Съ философската критика на Евангелието и отричането срѣдновѣковната схоластика на Византия и Римъ, богомил-

ската школа се явява като първи борецъ и преденъ отрядъ на хуманизма, защото борцитѣ-хуманисти за реформацията и ренесанса не паднаха като манна отъ небето, а трѣбваше хилядници богомили да се покачатъ на огненитѣ клади, за да се стигне до хуманиститѣ Йоханесъ Райхлингъ (1455—1522), Урлихъ фонъ Хутенъ и Еразъмъ Ротердамски (1466—1536). Последниятъ, въ своята сатира „Похвала на глупостьта“ (1508) съ иронична насмѣшка подиграва схоластичната ученость на папитѣ, кардиналитѣ и др. висши духовници. Последователитѣ на Еразма сж били подложени на жестоки мжчения, а въ Франция преводачътъ на Еразмовитѣ съчинения — Бернаръ и издателтъ му Доле сж били осждени и изгорени на огнената клада

Днешното българско поколѣние може само да чувствува национална гордость, че нѣжнитѣ корени на богомилското учение сж се закрепили всрѣдъ нашитѣ предци и че това чисто българско прогресивно-хуманитарно движение, пропито отъ алтруизъмъ и свободолюбивъ духъ, преминавайки границитѣ на срѣдновѣковна България, бѣ възприето отъ европейскитѣ народи и стана предтеча на ренесанса въ Италия, на реформацията въ централна и западна Европа и на великата френска революция, т. е. на великитѣ реформаторски движения, които пълнятъ срѣдната и нова история на западна Европа.

ПОСЛЕСЛОВЪ

Последицитѣ отъ влиянието на богомилския духъ презъ вѣковетѣ върху българския народъ до днесъ

Какво е било влиянието на богомилитѣ въ обществения животъ.

Както казва и Презвитеръ Козма, богомилитѣ твърдѣли, че тѣ ще бранятъ народа. Не само на думи сж твърдѣли тѣ това. Отъ всички исторически паметници, които сж останали макаръ и твърде малко, ясно се вижда, че богомилското движение е застанало начело на обществените борби въ страната въ защита на закрепостения народъ въ борбата му противъ феодалитѣ. Закрепостениятъ народъ е виждалъ въ лицето на богомилитѣ единствените свои доброжелатели и фактически ги е призналъ за свои водачи.

Постояннитѣ борби на богомилитѣ за запазване демократическия славянски духъ всрѣдъ народа сж имали благотворно влияние. Българскиятъ народъ се е нареждалъ подъ лозунгитѣ на богомилитѣ, борилъ се е за освобождението си отъ крепостничество, а презъ византийското робство, поради пламеннитѣ борби на богомилитѣ противъ Византия и византийския духъ, българскиятъ народъ въ своята цѣлость е водилъ жестоки борби за запазване своята националность и е вземалъ участие въ подготвенитѣ отъ богомилитѣ въстания.

Последицитѣ отъ всенародното движение за освобождаване отъ византийското робство се отразявали благотворно върху народнитѣ слоеве, защото тѣ били научени отъ богомилитѣ да пазятъ своя бащинъ езикъ и своята народность, като сж насаждали умраза между българи и гърци[1].

Най-забележителната роля, която е играло богомилството въ обществения животъ на българитѣ е тая, че то е станало причина, щото не само неговата книжнина да бжде единствената славянска такава, но е дало потикъ и на официалната българска църква да излѣзе съ своя книжнина и да залѣе страната и всички славянски държави въ борбата си срещу богомилската книжнина. Така българскиятъ духъ се е наложилъ съ своята книжнина въ всички славянски страни, отъ една страна, а отъ друга — богомилското движение въ тая феодална епоха е първото революционно движение на свѣта, което се е стремило да запази демократическитѣ разбирания за народно управление на страната.

[1] вж. Anna Comnena, ц. с. 1178; Schmidt, ц. с. t. I, 13.

Че богомилското движение е имало здрави връзки всрѣдъ народа се вижда отъ обстоятелството, че всички български царе, които сѫ водили борби противъ богомилитѣ, сѫ довели страната до упадъкъ, а презъ царуването на Самуила, Асеня I, Калояна и Иванъ Асеня II, които сѫ били въ близки връзки съ богомилитѣ, държавата е била винаги въ възходъ.

Какво сѫ внесли богомилитѣ въ Българската национална съкровищница.

Богомилитѣ, съ своята постоянна борба презъ вѣковетѣ съ византизма, сѫ рѣзко отдѣлили българския народъ отъ гръцкия и като негови водачи сѫ опредѣлили пѫтя, по който трѣбва да върви; тѣ сѫ го научили: да понася неволитѣ и страданията; да разчита само на собственитѣ си сили; да бѫде скритъ въ себе си и да страни отъ поробителя; да живѣе между своитѣ близки въ братска любовь и въ радость и въ неволя; най-важното тѣ сѫ го научили: да се бори и умира, но да не бѫде рабъ покоренъ. Така богомилитѣ сѫ създали българския бунтовенъ духъ, който преживѣ петвѣковното турско робство и само за нѣколко години се окопити и раздвижи цѣлата турска империя. Така богомилитѣ поставиха въ българската народна съкровищница волния духъ на народно самоуправление, на демократичность и хуманность, вливайки въ кръвьта на народнитѣ маси животворна енергия къмъ просвѣта и култура, завещавайки имъ девиза „Свобода или смъртъ". Въ XV. и XVI. в., когато Отоманската империя е воювала изъ Европа, Азия и Африка, българскиятъ народъ, обединенъ цѣлокупно въ границитѣ на империята, макаръ и въ робско положение, е живѣлъ по-добре въ материално отношение. Той е осъзналъ себе си, живѣлъ е въ своитѣ родови задруги, отдаленъ отъ поробителя и скритъ въ себе си, като въ XVI, XVII и XVIII вѣкове е правилъ нѣколко въстания.

Инстинктъ за самосъхранение. Кой запази българския духъ и народность?

Презъ двойното, политическо и духовно, робство на българския народъ унищожени сѫ били всички негови политически и духовни юрисдикции, унищожена е била съвършено българската книжнина отъ гръцкитѣ владици. Голѣма часть отъ интелигенцията е била потурчена или погърчена, но богомилскиятъ духъ всрѣдъ народа е продължавалъ да вирѣе, предалъ се е отъ поколѣние на поколѣние. Макаръ безъ училища и безъ черкви на своя матеренъ езикъ, свилъ се въ черупката си, българскиятъ богомилски духъ е преживѣлъ въ летаргия вѣкове, запазилъ е своя говоримъ езикъ, и въ време на възраждането богомил-

скиятъ духъ изведнажъ се разрази въ стихийна буря, възпламени се въ огнено зарево и запали сърдцата на българитѣ, които викнаха въ единъ гласъ: да бждемъ или не.

Подъ двоенъ тежъкъ хомотъ българинътъ е прекаралъ въ летаргия цѣли вѣкове; но ако турцитѣ сж унищожили градоветѣ и културнитѣ придобивки, ако гърцитѣ да сж унищожили българската литература и книжнина, българската общественость и църква, все пакъ коравиятъ български селякъ, който презъ страшнитѣ за народа времена е бѣгалъ отъ долинитѣ и се е приютявалъ по високитѣ чуки на планинитѣ, за да запази своята челядь, този селянинъ-земедѣлецъ съ своя богомилски духъ не забрави своя езикъ; той не се погърчи. При настжпилитѣ по-добри времена, той полека-лека слиза отъ планинитѣ и се настанява въ долинитѣ, порейки съ ралото си майката-земя отъ Дунавъ до Бѣло море и отъ Морава до Черно море. Българинътъ, затворенъ въ своята селска задруга, живѣеше само за себе си и отбѣгваше да се сжди предъ турскитѣ сждилища. Видѣше ли се подгоненъ въ полето, той се връщаше къмъ недрата на планината и чакаше пакь добро време да се смъкне къмъ плодороднитѣ долини.

Мощнитѣ двигатели за възраждането на българския народъ сж: инстинктътъ за самосъхранение, прокламиранитѣ идеи на френцузската революция, руско-турскитѣ войни, революционнитѣ движения въ съседнитѣ балкански държави и освобождението имъ, прокламиранитѣ реформи въ Отоманската империя съ Хати-шерифа (Танзимата) и Хати-хумаюна, но най-силно се отразилъ върху народа въ борбата му за свобода и благоденствие бунтуващиятъ се въ неговата кръвь славянски демократизъмъ и богомилски революционенъ духъ.

Влиянието на богомилството всрѣдъ българския народъ е било голѣмо и се е запазило презъ вѣковетѣ до день днешенъ. На него се дължи високиятъ революционенъ духъ и упоритость и вѣковнитѣ борби за запазване на народния суверенитетъ, въ които се е стигало до саможертва: едни сж отивали на бесилки, други сж били набивани на колове, трети сж били живи изгаряни.

Богомилскиятъ бунтовенъ духъ на Паисия, на Софрония, на Раковски, Каравеловъ, Ботйовъ, Левски, Бенковски, Хаджи Димитъръ, Караджата, Бачо Киро, Петлешковъ, Стамболовъ, дѣдо Славейковъ се прелѣ въ кръвьта на масата и по пжтя на демокрацията славянскиятъ духъ стигна до първия български парламентъ — Оборище.

Следъ Освободителната война, на учредителното събрание въ Велико Търново било проектирано да се създаде освенъ

народно събрание, но и сенатъ. При разискванията по Конституцията, въ историческитѣ дебати по въпроса за сената, на дветѣ четения е билъ приетъ въ отсѫтствието на народния будитель и възрожденецъ дѣдо Петко Р. Славейковъ. На третото четене той пристигналъ, взелъ думата и когато всички сѫ очаквали отъ него да възприеме и гласува за сената, защото и той е билъ опредѣленъ за сенаторъ, пропитъ отъ демократичния духъ на българския народъ, той казалъ следнитѣ незабравими слова:

„Оскърбително е за цѣлия народъ да приеме една предубедителна присѫда на пълната си неспособность и некомпетентность въ решението на народнитѣ дѣла и да признае за способни и компетентни само нѣкои привилегировани лица... Нѣма по-голѣма глупость отъ тая, човѣкъ да смѣта себе си по-уменъ отъ всички и да претендира за ржководството на другитѣ. . . Много по-добре и по-умно мисли за себе си самъ единъ народъ, който носи тегобитѣ и разбира где го отрепватъ, отколкото могатъ да мислятъ за него привилегировани лица, които мѫчно угаждатъ где и какъ трѣбва да му помогнатъ и излиза, че много пѫти тѣ го чешатъ тамъ, гдето не го сърби. Имайте, господа, по-голѣма вѣра къмъ народа и къмъ неговото благоразумие; вгледайте се по-добре въ него, изучете по-положително неговитѣ качества и свойства — и бѫдете увѣрени, че ще си съставите по-добро мнение, за да можете да се положите повече на него, отколкото на неумѣстни и ненуждни нѣкои отбори".

Така богомилскиятъ духъ на мастития възрожденецъ съ единъ замахъ турилъ въ архивата законопроекта за сената и доказалъ, че българинътъ се бори за демокрация и че неговитѣ водачи не трѣбва да се самозабравятъ.

Духътъ на богомилитѣ, който не можалъ да изгори по жертвенитѣ клади, се изправи като исполинъ на Сливница и влѣ ведри струи въ кръвьта на капитанитѣ да сразятъ генералитѣ. Генералитѣ биха отбой предъ гордия борчески духъ на капитанитѣ. Той се прояви и въ Балканската война, когато цѣлъ народъ се дигна като единъ човѣкъ да разруши империята на аги, паши и бегове. Но той се прояви въ своята величина и въ културно отношение всрѣдъ народа, на който влѣ борческа жарь за наука и просвѣта, тикна го въ пѫтя на културата и прогреса, създаде отъ неговата чиличена дѣсница народъ способенъ да твори и да се бори за свобода и благоденствие, като го изравни съ цивилизованитѣ западноевропейски народи, които съ вѣкове сѫ били свободни и не познаватъ робство и тирания.

ЛИТЕРАТУРА

Баласчевъ Г. Климентъ епископъ словенски.

„ Бележки върху веществената култура на старобългарското ханство.

Благоевъ Н. П. Периодитѣ на историята на българското право, Юридически прегледъ, година XIII, кн. V.

„ Правни и социални възгледи на богомилитѣ.

„ Причинитѣ за покорението на българитѣ отъ византийци и турци, Годишникъ на Соф. университетъ, Юрид. фак., кн. XII.

„ История на старото българско право.

Благоевъ Д. Приносъ къмъ историята на социализма въ България.

Бобчевъ С. С. История на старото българско право.

Братановъ Д. България до освобождението. Популярна научна библиотека 1937.

Василевъ А. А. Византия и кръстоносци, 1923.

Веселовски А.Н. Славянски сказания.

Върговъ Хр. Революционери.

Гласникъ Томове XI, XII и XIII.

Гильфердингъ Собрание сочинений, т. I.

Голубинский История православныхъ церквей.

Григоровичъ В. Очеркъ путешествия по Евр. Турции.

Державинъ Н.С. Болгарско-сербския взаимоотношения.

Добровъ Л. Южное славянство Турции и соперничество европ. правителств на Балк. п-ве.

Д-ръ Н. Б. Социалното положение на българския народъ въ XIII. вѣкъ, сп. „Ново време“, год. II, кн. II — студия.

Изъ миналото на българския народъ, Исторически студии, цит. сп., г. I, кн. II.

Изъ миналото на българския народъ — Крепостничеството въ България, цит. сп., г. II, кн. 7 - 8.

Досевъ Хр. Богомили.

Дреперъ Дж. В. Борбата на религията съ науката.

Дриновъ М. Съчинения.

Еничеровъ Возпоминания и бележки.

Житие С. Неманя.

Занетовъ Г. Балканското население въ срѣднитѣ вѣкове.

Законникъ Ст. Душана.
Златарски проф. История на българския народъ.
„ История I. българско царство.
„ Лекции въ академиятя.
Ивановъ Иорд. Богомилски книги и легенди.
„ Българитѣ въ Македония.
„ Северна Македония
Иречекъ Д-ръ К. История на българитѣ.
„ История срба.
Каролевъ Р. За богомилството, студия, пер. сп. Б. А. Д. 1872, Браила.
Карсавинъ Л. Очерки религ. жизни Италии, Спб. 1912.
Кеповъ Ив. Българската общественость въ X. вѣкъ.
Киселковъ Д-ръ Презвитеръ Козма.
„ Синодика царя Борила.
Клинчаровъ Ив. Попъ Богомилъ и неговото време.
Левицкий Христ. чтения, 1870.
„ Лѣтопись на Лавр. списку, С. П. 1871.
Макушевъ, Журн. М-во просв. 1874.
Мишевъ Д. България въ миналото.
Мутафчиевъ проф. — Попъ Богомилъ и св. Ив. Рилски — студия въ Философски прегледъ, година VI, кн. II.
„ Пронията въ Византия и отношенията ѝ къмъ военната служба. — Известия на Българското историческо дружество, кн. VI.
„ Вѣкътъ на Симеона, статия Народна отбрана, 1929 година.
Натанъ Ж. Икономическа история на България.
Осокинъ О. История Албигойцевъ.
Панчовъ Д-ръ М. За богомилитѣ.
Петрановичъ Д-ръ — Богомили, църква босанска и кристиани.
Покровский. Симеонъ царь Болгарский, 1899.
Попруженко М. Г. Синодика царя Борила.
„ Слово Козми.
Сакжзовъ Д-ръ Ив. — Данъчната система въ срѣдновѣковнитѣ ни манастири, Сп. Духовна култура, кн. 20—21.
„ Стопанското развитие на България презъ X. вѣкъ. Списание на Българското историческо дружество, година XXXIV, кн. IV.
„ Известия за българската търговия въ Цариградъ презъ X. вѣкъ. Известия на Историческото дружество, кн. IV — 1934 г.
„ Срѣдновѣковни манастирски стопанства въ България. Спис. на Б. И. Д-во, кн. IV—V, 1923.

Сакжзовъ Янко — Българитѣ въ своята история.
Станевъ Н. Срѣдновѣковна България.
Станоевичъ История сръпскаго народа.
Трифоновъ Ю. Унищожаване на търновската патриаршия.
Успенский А. Образование втораго болгарскаго царства.
» Къ истории крест. земл. въ Византии, Журн. М-во Н. Пр. 1883 г.
Филиповъ Н. Върху произхода на богомилството, Б. Прегледъ, год. V, кн. 5 и 9.
Ягичъ История сербско хорв. литератури.
Anna Comnena Alexias, lib., XV.
» Patrologia, t. CXXXI.
Acropolita Georgius — Annales.
Rambaud Le monde byzantin.
Gibbon Histoire de la decadence et la culte de l'empire roumaine, tt. XV, XVI, XX.
G. Schlumberger — L'Epopée bizantine, t. I.
Th. de Canson Les Albigoes et l'inquisition.
C. Paparigopoulo — Histoire de la civilisation héllénique, Paris.
C. Schmidt Histoire et doctrine de la secte des Cathares. Paris.
G. Lanson Histoire de la litterature francaise, Paris.
Dr. Fr. Racki Bogomili i Patareni, Rad. jugosl. akad., X.
Responsa Nicolai papae ad consulta Bulgarorum, t. CXIX.
Zachariae Jus. greco-romanum, III.
Zigabin Narratio de Bogomilis.
Finlay Empire Bizantino.
Cedrinus Georgius — Historiarum compendium, vol. II. (Cedr.).
Theophanes Chronographia (Theoph.)
Theoph. Bulg. Arch. — Theophylactus Bulgariae Archiepiscopus.

СЪДЪРЖАНИЕ

Часть I.

Глава I. Първото българско царство . . . . . стр. 1

Ханъ Исперихъ се затвърдява въ Добруджа. — Държавното устройство на българитѣ. — Покоряването на славянитѣ. — Последици отъ дохождането на българитѣ.—Династически междуособици.—Първобитното християнство и християнски общини. — Частично християнизиране на славянитѣ. — Демографско различие. — България центъръ на подмолнитѣ борби между Римъ и Византия.—Официалното християнизиране. — Рѣзка промѣна. — Пасивна съпротива. — Християнизирането за царь Борисъ се явява династическа необходимость.—Царь Борисъ се опира на болшинството отъ народа.—Последицитѣ отъ християнизирането на българския народъ.—Пристигането на първоучителитѣ.—Заключение.— Българското възраждане. — Ролята на епископъ Климентъ.—Византийско влияние. — Византизъмъ и визинтийска цивилизация. — Кръстосвания между българи и гърци. — Византийската цивилизация и нейното лустро.—Книжнина.—Народнитѣ маси ненавиждатъ византизма. — Феодализъмъ и социално неравенство следъ християнизирането. — Прониа и прониари.—Бедствено положение. — Търговията въ страната и съ чужбина.—Пълна обезвѣра всрѣдъ народа. — Доброволно закрепостяване и продажба въ робство. — Пълно социално неравенство. — Наемна войска. — Социални борби между българитѣ и славянитѣ. — Непримиримата умраза на българския народъ спрямо византизма. — Безсилието на българската православна църква. — Аграрниятъ въпросъ въ Византия. — Гладътъ презъ 927 година и грабежътъ на селскитѣ имоти. — Богомилското учение се явява като реакция на социалното неравенство. — Периодични селски въстания. — Пълна разруха всрѣдъ малоимотнитѣ маси. — Школата на епископъ Климента. — Монашески институтъ.—Бѣгството отъ живота и нравственията упадъкъ. — Св. Ив. Рилски и царь Петъръ.—Българската интелигенция отрича феодализма и крепостничеството.—Непримиримата борба между феодалитѣ и закрепостенитѣ.—Земетресение, неурожай, чума, бедствено положение.— Земетресение. — Въстания и бунтове. — Заключение.

Глава II. Богомилско движение — култътъ на българитѣ (Начало, развой и борбитѣ противъ социалното неравенство и византизма) . . . . . стр. 51

Богомилството предвестникъ на реформацията. — Бунтътъ на славянския духъ срещу византизма. — Дуализмътъ на богомилската

школа.—Богомилската етика и нрави. — Славянскиятъ демократизъмъ. — Богомилски политически общини. — Обезвѣряване на народа. — Ненависть къмъ земевладѣлцитѣ. — Богомилското учение се явява като благодатна реакция противъ тежкото положение на народа. — Безсилието на висшето духовенство.—Славянскиятъ духъ и гений въ борба съ феодализма и византизма. — Богомилитѣ сж първитѣ борци противъ реакцията на срѣдновѣковието. — Беседата на пресвитеръ Козма. —Заключение.—Богомилска литература и книжнина. — Хуманизмътъ всрѣдъ богомилскитѣ политически общини—борци за социална правда и свобода. — Ученицитѣ на еп. Климента изтъкватъ на предна линия славянския духъ и свѣтогледъ. — Избранникътъ на богомилитѣ царь Самуилъ и неговата епоха. — Високъ подемъ поради защита на малоимотнитѣ.—Резултатътъ отъ епическата борба между феодали и крепостници.—Общо заключение за епохата на царь Самуила.

Часть II.

Византийско робство . . . . . стр. 87

Пораженската групировка боляри предава съ договоръ България на василевса Василий II. — Ролята на манастиритѣ. — Богомилската школа преминава къмъ опортюнизъмъ. — Данни за феодализма презъ византийското робство. — Крутитѣ мѣрки на Василий II. срещу богомилитѣ.—Новелата на императоръ Мануилъ Наши и чужди автори за българския духъ на богомилското социалъ-политично учение пренесено презъ XI. вѣкъ въ западна Европа.—Национално самосъзнание — най-важната задача на богомилитѣ.—Богомилитѣ сж били членъ отредъ на съпротивителната сила на българския народъ. — Богомилското движение въ Тракия.—Богомилитѣ сж първитѣ евангелисти. — Рицари на реформацията.—Жертвени клади. — Дѣдецътъ Василий. — Житието на св. Иларионъ Мъгленски. — Единствени борци срещу византийското робство. — Богомилството се явява като политическа религия на българитѣ въ византийското робство. — Богомилитѣ изваждали на показъ славянската душа. — Български и драговишки ордени. Влиянието на богомилството въ обществения животъ.

Часть III.

Второто българско царство. . . . . стр. 118

Освобождение.—Епохата на Асеньовци. — Отношенията на Асеньовци къмъ богомилитѣ.—Бориловиятъ съборъ противъ богомилитѣ. —Богомилитѣ свалятъ Борила отъ престола.—Компромиситѣ на богомилитѣ.—Осигуряване прехраната на малоимотнитѣ.—Начело на управлението сж били поставени богомилскитѣ правни норми. — Кръстовъ

походъ противъ България. — Манастиритѣ вършатъ вносна и износна търговия.—Спиране на емиграцията —Закрепостяване.—Закрепостяване на градоветѣ. — Вирпинския хрисовулъ. — Пълно закрепостяване. — Стражъ народенъ. — Богомилското движение е съпѫтникъ на общественото развитие.—Пасивна съпротива.—Богомилитѣ се стремятъ да обособятъ българския народъ въ отдѣлна народностна единица. — Богомилскиятъ духъ е сѣлъ семето на хуманизма още отъ X. вѣкъ. — Емигриране на богомили въ западна Европа. — Тѫпо безразличие и паразитизъмъ.—Граждански противоречия всрѣдъ народа.—Богомилитѣ се явяватъ като сторонници за запазването самостоятелностьта на българската държава.—Богомилскитѣ политически общини.—Въ чиличенитѣ клещи на светата инквизиция. — Богомилството въ Босна. — Богомилството се развило въ Чехия и Моравия. — Тежкото крепостно състояние на българския народъ презъ XIV. вѣкъ. — Богомилитѣ-бабуни.—Карстовитѣ пещери, въ които богомилитѣ-бабуни сѫ прибѣгвали и криели въ време на нападение.—Богомилитѣ-торбеши.—Други източници за богомилитѣ въ Бабуна-планина. — Последниятъ културенъ центъръ на богомилитѣ-бабуни. — Първитѣ борци въ срѣдновѣковна България за пълна демокрация.—Богомилската книжнина и литература. — Християнскиятъ комунизъмъ на богомилското учение. — Хуманизатори и реформатори. — Богомилитѣ сѫ действували върху разума на човѣка. — Богомилското движение е и протестъ противъ феодализма на държавата и църквата.—Походътъ на сръбския князъ Стефанъ Душанъ противъ богомилитѣ-бабуни. — Тѫпо безразличие всрѣдъ закрепостения български народъ.—Пълна обезвѣра и отчаяние на християнскитѣ народи на Балканитѣ.—Религиозниятъ мистицизъмъ и опортюнизъмъ на богомилитѣ сѫ закрепили феодализма и крепостничеството въ България. — Последниятъ противобогомилски съборъ презъ 1335 година.

Заключение . . . . . стр. 155

Богомилската школа е турила началото на българската и славянска култура.

Послесловъ . . . . . стр. 158

Последицитѣ отъ влиянието на богомилския духъ презъ вѣковетѣ върху българския народъ до днесъ. — Какво е било влиянието на богомилитѣ въ обществения животъ. — Какво сѫ внесли богомилитѣ въ българската национална съкровищница. — Инстинктъ за самосъхранение. — Кой запази българския духъ и народность.

Литература . . . . . стр. 162

БЪЛГАРСКИЯТЪ ДУХЪ ПРЕЗЪ ВѢКОВЕТѢ почна да се печата презъ 1943. г.. Поради въздушното нападение на 30. мартъ 1944. г. печатането на последнитѣ коли бѣ преустановено и продължи следъ 9. септемврий 1944. г.

Този ми скроменъ трудъ посвещавамъ на свѣтлата паметь на загиналитѣ ми другари:

АНТОНЪ ИВАНОВЪ,

отъ гр. Копривщица, бившъ народенъ представитель и работнически деецъ, застрелянъ презъ 1944. г. и

АНГЕЛЪ ПОПВАСИЛЕВЪ,

отъ с. Лешане, Охридско, бившъ учитель, македонски революционеръ, застрелянъ презъ 1924. г.

Отъ сжщия авторъ сж излѣзли отъ печатъ:

1. **Революционни борби въ Азотъ и Порѣчието**, издание на Македонския научен институтъ, 1939 г.
2. **Солунското съзаклятие**, издание на Илинденската организация, 1933 г.
3. **Бабунски легенди**, премия на в. „Литературенъ гласъ", 1940 г.
4. **Героични времена** (Романтиката на Македония), томъ I, 1941 г.
5. **Героични времена** (Романтиката на Македония), томъ II, 1942 г.

Подъ печатъ:

6. **Орлитѣ на Бабуна** — Легенди изъ живота и борбитѣ на богомилитѣ-бабуни, революционни и социални разкази.

2 50
7339
2 50
1815

ДОСТАВЯ СЕ ОТЪ АВТОРА:
ул. „Пиринъ", 25, София — Павлово, пощенски клонъ „Овча Купель".

Цена 200 лева